

การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
AN APPLICATION OF THE NOBL EIGHTFOLD PATH FOR THE LIFESTYLE
OF PEOPLE IN MUANG SUB-DISTRICT, MUANG DISTRICT,
NONGKAI PROVINCE

พระรณชัย กิตติราโณ (สงครี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พระรณชัย กิตติราโณ (สงครี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of the Noble Eightfold Paths for Life of People
in District in the City Capital District NongKhai Province

Phra Ronnachai Kittirāno (Songsri)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
Buddhist Studies

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษาบัณฑิต
เรื่อง "การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมอญ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ ฐุชฌิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุญ ฐุชฌิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร. หอมหวล ปวีระภา)

กรรมการ

(พระราชรัตนางกรณ์, รศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูจิรธรรมชัย, ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชรัตนางกรณ์, รศ.ดร.
พระครูจิรธรรมชัย, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระธมชัย กิตติราโม / สงคณี)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชน
ในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
- ผู้วิจัย** : พระรณชัย กิตติราโณ (สงฺศรี)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระราชรัตนาลงกรณ์, รศ.ดร. ป.ธ.๔, ค.บ. (การสอนมัธยมศึกษา),
ค.ม. (การบริหารการศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : พระครูจิรธรรมธัช, ผศ.ดร., ป.ธ. ๔, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา),
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Buddhist Studies)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑. เพื่อศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และ ๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ และเก็บข้อมูลภาคสนาม แล้วนำผลวิเคราะห์นำเสนอโดยการพรรณนา

การศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆด้วย ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ หลักไตรสิกขา หลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท หลักไตรลักษณ์ และมีหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ หลักธรรมชาตุ ๔ หลักธรรมขั้น ๕ หลักธรรมอายตนะภายใน ๖ และหลักกฏแห่งกรรม

สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายสามารถสรุปได้ดังนี้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายที่ประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบสภาพการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปว่า ประชาชนที่เป็นคนจังหวัดหนองคายแล้วส่วนมากประกอบอาชีพค้าขายในพื้นที่ต่างๆของจังหวัดหนองคายที่เป็นทำเลที่ดีในการค้าขายส่วนมากและก็จะอยู่ที่ตลาดท่าเสาตั้ง และรองลงมาคือการเป็นข้าราชการในศูนย์ราชการในจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสัมภาษณ์และทำให้ทราบหลายประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ในเรื่องของการรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายนั้น ก็จะได้เข้ารับการฟังธรรมในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง และผ่านทางออนไลน์ในหลายรูปแบบ ก็จะมี ความเข้าใจในหลักธรรมในการดำเนินชีวิตหลายประเด็น ที่เป็นหลักๆ ก็จะเป็น การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ การให้ทานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การงานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว โดยเน้นการพัฒนาจิตใจของประชาชนให้เป็นสัมมาทิฐิ เพื่อให้เป็นหลักธรรมนำวิถีการกระทำทางจิตใจหรือมโนกรรมให้เป็นสัมมาสังกัปปะ การกระทำทางวาจาหรือวจีกรรมให้เป็นสัมมาวาจา การกระทำทางกายหรือกายกรรมให้เป็นสัมมากัมมัฏฐะ โดยมีหลักธรรมที่เป็นกำลังอันประกอบด้วยสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นกำลังที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ เพื่อนำไปสู่การมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา และ สัมมากัมมัฏฐะ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นในการแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การงานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว เพื่อให้ตนเองปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นสัมมาอาชีพะ โดยพัฒนาองค์มรรคทั้ง ๘ ประการไปพร้อมๆกันตามหลักมรรคสมังคี รวมทั้งหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ หลักไตรสิกขา หลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และหลักไตรลักษณ์ ประกอบกับหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ आयตนะภายใน ๖ และกฎแห่งกรรม

Thesis Title : An Application of the Noble Eightfold Paths for the Lifestyle of People in Maung Sub-District, Muang District, Nongkhai Province

Researcher : Phra Ronnachai **Kittirāno** (Songsri)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Rajrattanalongkon, Assoc Prof.Dr., Pali IV, B.A. (Education), M.A. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phrakrujiradhammathat, Asst. Prof. Dr., Pali IV, B.A.(Buddhist Studies), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 1, 2019

Abstract

The purposes of the research entitled “An application of the Noble Eightfold Paths for the lifestyle of people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai Province were; 1) to study the principle of the Noble Eightfold Paths in the Buddhist scripture of Theravada Buddhism 2) to study the lifestyles of people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai Province and 3) to study the application of the Noble Eightfold Path for the lifestyles of people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai Province. This study was the qualitative research and to collect the field data and then to report by using the descriptive analysis.

From a study of the Noble Eightfold Path in the scripture in Theravada Buddhism, it was found that there are the contents concerning other Dhamma, that is, the principle of the Four Noble Truths, the Threefold Training, the Dependent Arising, the Three Characteristics of Existence, Dhamma enhancing the practice in accordance with the Noble Eightfold Path, that is, the Four Foundation of Mindfulness, the Four Efforts, the Four Paths of Accomplishment, the Four Controlling Faculties, the Five Strengths, the Seven Enlightenment Factors, the Four Elements, the Five Aggregates, the Six Internal Sense-fields and the Law of Kamma.

The lifestyles of people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai Province can be concluded as follows: from interviewing people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai Province, they have different occupations. From interviewing, it makes us know general lifestyles that majority of people in Nongkhai Province earn

their living with trading in various areas especially in Ta-sadet market and descending official occupation in the official center of Nongkhai Province. From interviewing, it can be seen that a great deal of aspect are related with the Buddhist teachings that can be applied for the lifestyles and the aspects of people's knowledge and understanding the principle of Buddhist teachings of people in Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai province appear that they listen to the Buddha's teaching in the Dhamma practical institutions in Nongkhai Province, Udonthani Province and near provinces and through on lines in various forms. They can understand the Buddhist teachings for their lives in many aspects that are the principles such as to preserve the five precepts and eight precepts and to give in charity in the Buddhist Holidays.

The application of the Noble Eightfold Path for the lifestyles of people in the Muang Sub-district, Muang District, Nongkhai province is the approach for application of the Noble Eightfold Path in order to solve the problems in the three practices of duty as mentioned by emphasizing to change the false views to be the right views in order to be the Dhamma principle leading the spiritual action to the Right understanding, the verbal action to be the 'Right speech, the physical action to be the Right action by using the principle of Dhamma that is the power consisting of the Right Effort, the Right Mindfulness and the Right Meditation that are the power originating the Right View leading to the Right understanding, the Right Speech and the Right Action that are the necessary quality in solving the problems of the three practices of duties as said in order to make themselves practice as the Right Livelihood by developing the Noble Eightfold path together with the unitary ways and the related principle of Dhamma, that is, the Four Noble Truths, the Threefold Training, the Dependent Arising, and the Three Characteristics of Existence including the Dhamma to enhance the practice of the Noble Eightfold Path, that is, the Four Foundation of Mindfulness, the Four Efforts, the Four Path of Accomplishment, the Five Controlling Faculties, the Five Strengths, the seven Enlightenment Factors, the Four Elements, the Five Aggregates, the Six Internal sense-fields and the Law of Karma.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะอาศัยความเอื้อเพื่อสนับสนุนจากอาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระราชรัตนาลงกรณ์, รศ.ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูจิรธรรมธัช, ผศ.ดร. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณ ในความเมตตา กรุณา ของท่านอาจารย์ทั้งสามที่ได้สละเวลาดู และให้คำแนะนำปรึกษาและตรวจแก้ข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระเถระและผู้มีคุณทั้งหลายผู้มีส่วนช่วยให้ผู้วิจัยมีโอกาสทำงานวิจัยให้สำเร็จ คือ ดร.บุญส่ง สิ้นธุ์นอก ผู้เปี่ยมด้วยเมตตา ได้ตรวจสอบบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ให้ผู้วิจัยได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผศ.ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค ผู้ตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์และ เพื่อนผู้ศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) ด้วยกันทุกท่าน

ขอขอบคุณผู้บริหาร ผู้รับใบอนุญาต ครู ผู้ปกครอง และนักเรียนโรงเรียนวัดศรีสุธาทิพย์ทุกท่านที่มีส่วนในการทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จตามเจตนาของผู้วิจัย

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด ที่ให้ความเอื้อเพื่ออำนวยความสะดวกด้านตำรา คัมภีร์ ที่สำคัญอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย

ถ้าหากประโยชน์ คุณงามความดีจะพึงบังเกิดมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบสักการบูชาแต่พระรัตนตรัย พระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ เพื่อน กัลยาณมิตร ตลอดถึงญาติผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระรณชัย กิตติราโณ (สงฺครี)

๑ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ ความหมายของอริยมรรค	๖
๒.๒ ความสำคัญของอริยมรรค	๑๒
๒.๓ อริยมรรคในวิภังคสูตร	๑๔
๒.๔ หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ	๑๖
๒.๕ สติปัฏฐาน ๔ ในอริยมรรคมีองค์ ๘	๒๖
๒.๖ อริยมรรคในไตรสิกขา	๒๙
๒.๗ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘	๓๑
๒.๘ ความหมายของสัมมาสติ	๓๕
๒.๙ การศึกษาวิเคราะห์สัมมาสติในวิภังคสูตร	๓๗
๒.๑๐ การเจริญสติปัฏฐาน	๔๐
๒.๑๑ หลักธรรมที่เกื้อหนุนในการปฏิบัติวิปัสสนา	๔๑
๒.๑๒ อริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๔๒
๒.๑๓ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘	๔๖
๒.๑๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘	๕๐
๒.๑๔.๑ สติปัฏฐาน ๔	๕๐
๒.๑๔.๒ สัมมปปธาน ๔	๖๐

๒.๑๔.๓. อธิธิบาท ๔	๖๑
๒.๑๔.๔ อินทรีย์ ๕	๖๑
๒.๑๔.๕ พละ ๕	๖๓
๑.๑๔.๖ โพชฌงค์ ๗	๖๔
๒.๑๔.๗. ชั้น ๕ ธาตุทั้ง ๔	๖๕
๒.๑๕ สรุป	๖๖
๒.๑๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๖
๒.๑๖.๑ เอกสาร	๖๖
๒.๑๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๙
๒.๑๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๗๓

บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย และการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๗๔
๓.๑ วิธีการดำเนินการวิจัย	๗๔
๓.๑.๑ รูปแบบการวิจัย	๗๔
๓.๑.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก	๗๔
๓.๑.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๕
๓.๑.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๕
๓.๑.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๕
๓.๒ สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๗๖
๓.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดหนองคาย	๗๖
๓.๒.๒ ประเพณี วัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย	๗๗
๓.๒.๓ ความหมายตราจังหวัดหนองคาย	๗๙
๓.๓ สภาพการดำเนินชีวิตทั่วไปในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๘๐
๓.๔ สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาของตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๘๑
๓.๕ สภาพความเข้าใจหลักธรรมของประชาชนในตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๘๓
๓.๖ สรุป	๘๗

**บทที่ ๔ การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน
 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย**

๔.๑ ความหมายของการประยุกต์	๘๙
๔.๒ ผลการประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ สำหรับพระสงฆ์	๙๐

๔.๓ ผลการประยุกต์หลักใช้ोरियมรรคมีองค์ ๘ สำหรับประชาชนที่ประกอบอาชีพข้าราชการ	๙๒
๔.๔ ผลการประยุกต์หลักใช้ोरियมรรคมีองค์ ๘ สำหรับประชาชนทั่วไป	๙๔
๔.๕ การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตตามหลักอริยสัจ ๔ ที่มีความสัมพันธ์กับोरियมรรคมีองค์ ๘	๑๐๑
๔.๖ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดศีล	๑๐๔
๔.๖.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาวาจา	๑๐๔
๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้สัมมาภังคะ	๑๐๕
๔.๖.๓ การประยุกต์ใช้สัมมาอาชีวะ	๑๐๖
๔.๗ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดสมาธิ	๑๐๗
๔.๗.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาวายามะ	๑๐๗
๔.๗.๒ การประยุกต์ใช้สัมมาสติ	๑๐๘
๔.๘ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดปัญญา	๑๑๐
๔.๘.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาทิฐิ	๑๑๑
๔.๘.๒ การประยุกต์ใช้สัมมาสังกัปปะ	๑๑๗
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๒๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๐
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๖
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๖
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้	๑๒๗
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๒๙
ภาคผนวก	๑๓๕
ภาคผนวก ก. หนังสือขอความอนุเคราะห์การวิจัย	๑๓๖
ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์การวิจัย	๑๕๒
ภาคผนวก ค. ประมวลภาพการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์	๑๖๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะ ขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๙๖/ ๑๕๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๖/๒๑๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๑๕๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๒๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สห.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.เอก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)

ช.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ช.จ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ช.ปฎิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัสมิทาวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระไตรปิฎก

ช.ป.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย สหสมมปกาสินี ปฏิสมภิทามคคอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ช.อิตติ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมตถทีปนี อิติวุตตกอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อ.	(บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก ฌมมสงคณิ อฎฐสาลินีอฎฐกถา (ภาษาบาลี)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่มที่ / ข้อที่ / หน้าที่ / ตามลำดับเช่น
 วิ. มหา. (ไทย) ๔/๘/๑๒ -๑๔. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๔ / ข้อที่ ๘ / หน้าที่ ๑๒-๑๔
 (ภาษาไทย).

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่มที่ / หน้าที่ เช่นอภิ.สง.อ.
 (บาลี) ๔๖/๒๕๕. หมายถึง อภิธรรมปิฎก ฌมมสงคณิ อฎฐสาลินีอฎฐกถา เล่มที่ ๔๖/หน้าที่ ๒๕๕ (ภาษา
 บาลี).

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วพระองค์เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่เวไนยสัตว์ผู้มีอัธยาศัยควรแก่การรู้พระองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณในหมู่สัตว์อย่างหาประมาณมิได้พระองค์ทรงเสด็จดำเนินไปในทุกหนทุกแห่งเพื่อประกาศสัจธรรมให้หมู่สัตว์ได้รู้แจ้งในชีวิตและมีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและถูกทางจนมีผู้สามารถรู้แจ้งในธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนสำเร็จเป็นพระอรหันต์เป็นผู้สิ้นกิเลสโดยสิ้นเชิงในเบื้องต้นมีจำนวนถึง ๖๐ องค์ และเมื่อแรกของการส่งพระสาวกไปเผยแผ่พระธรรมในสถานที่ต่าง ๆ นั้นพระองค์ได้ให้โอวาทแก่หมู่แห่งพระสงฆ์สาวกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์แก่กุลและสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นอันงามในท่ามกลางและอันงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ์สิ้นเชิงสัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธุลีในจักษุน้อยมีอยู่เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๑ พระพุทธพจน์นี้ถือเป็นอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ทุกทิศ จุดประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือการเผยแผ่พระธรรมสู่ประชาชนเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ในสังคมมนุษย์ครั้งพุทธกาลมีหลายคนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตแต่ก็มีอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทั้งนี้เนื่องจากการวางแผนชีวิตที่แตกต่างกันออกไปผู้ที่วางแผนชีวิตมาดีก็จะประสบความสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคบ้างก็ตาม เช่นนางวิสาขา มหาอุบาสิกา^๒ ผู้ที่มารดาบิดาของนางได้ให้การอบรมมาเป็นอย่างดีส่วนผู้ที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวในการดำเนินชีวิตแม้ว่าชีวิตในวัยเด็กจะเริ่มดีแต่ขาดการวางแผนที่ดีในวัยอื่นก็ประสบกับความล้มเหลวได้เช่นบุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก^๓ ผู้ที่มารดาบิดาได้วางแผนชีวิตที่ดีให้ไม่สงเคราะห์บุตรแม้เรื่องการศึกษาเพราะคิดว่าตระกูลของตนมีทรัพย์มากพอที่จะทำให้บุตรของตนเองไม่ต้องทำงานไปทั้งชีวิตแต่สุดท้ายเขาต้องตกเป็นทาสของสุราทั้งทรัพย์สิ้นของตนเองและของภรรยาที่ถูกใช้จ่ายไปจนหมดสิ้น

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๗.

^๒ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๔/๖๐-๙๔.

^๓ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/-/๑๕๒-๑๕๖.

สถานการณ์เศรษฐกิจในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการกระจายรายได้ การค้าขายระหว่างประเทศ การขาดดุลการค้าระหว่างงาน ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนเกือบทุกระดับของสังคมไทย ทำให้เกิดความยากลำบากในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ วิถีทางเศรษฐกิจต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความบกพร่องทางด้านศีลธรรม หรือปัญหาสังคมอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศหากพิจารณาจากโครงสร้างทางสังคมก็จะพบว่าโครงสร้างของสังคมไทยเป็นสังคมแบบพุทธซึ่งมีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติแต่คนในสังคมกลับละเลยหลักธรรมจนทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างไม่รู้ตัวอาจจะเป็นเพราะสังคมไทยเป็นสังคมเปิดยอมรับต่อค่านิยมจากต่างประเทศมาใช้ในการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นระบบสังคมการเมืองเศรษฐกิจ การศึกษาวัฒนธรรมจนทำให้คนในสังคมต้องเรียนรู้กับสิ่งใหม่ๆ เหล่านั้นจนไม่มีเวลาในการศึกษาหลักธรรมเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันจึงเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

จากปัญหาที่กล่าวมาแล้วนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหัวใจหลักที่มีความสำคัญมาก คือ การรู้หรือรู้สัจ ๔ ที่ประกอบด้วย หลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอรหันต์บุคคล หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คืออุปาทานชั้น ๕ สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา-ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์, ภวตัณหา-ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยภวทิฐิหรือสัสสตทิฐิ และ วิภวตัณหา-ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวิภวทิฐิหรืออูจเฉททิฐิ หรือจะอธิบายให้เข้าใจอย่างละเอียด คือการเข้าใจปฏิจจนสมุบาทสายเกิดทั้งสาย ก็จะมี ความรู้ความเข้าใจใน สมุทัย นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ดับตัณหาทั้ง ๓ ได้อย่างสิ้นเชิง หรือจะให้เข้าใจอย่างละเอียดคือการเข้าใจปฏิจจนสมุบาทสายดับทั้งสาย ก็ จะเข้าใจความดับของ นิโรธ จึงจะเข้าใจว่าทางสายกลางของ มรรควิถีที่พระพุทธเจ้านั้นสอนให้เดินตามและปฏิบัติตามคือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ มีองค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ ๑. สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ ๓. สัมมาวาจา-เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ-ทำการทำงานชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ ๖. สัมมาวายามะ-พยายามชอบ ๗. สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ ๘. สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลาง ซึ่งกระบวนการนี้เองที่ประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวเช่นกันซึ่งการนำหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนนั้นจะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เกิดความสงบสุขทางสังคม มีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามวิถีของชาวพุทธที่แท้จริง ด้วยการนี้ผู้วิจัยจึงอยากทำการศึกษากการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในตำบลในเมืองหนองคาย ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ความมั่นคงในการใช้ชีวิต ซึ่งจาก

การที่ต้องศึกษาลงพื้นที่จะทำให้ได้ทราบความเป็นจริงของสภาพความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงหรือไม่ทราบแต่การดำเนินชีวิตนั้น ประกอบไปด้วยอะไรบ้างจึงเป็นสิ่งที่ต้องมาศึกษาเพื่อที่จะทราบข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์และพัฒนาสังคมในพื้นที่ต่างๆ ได้ในลำดับต่อไป

ประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีการดำเนินชีวิตที่มีการประกอบอาชีพแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับการศึกษา และความถนัด เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าการที่จะประกอบอาชีพต่างในการดำเนินชีวิตนั้น การมีธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือ การมีจริยธรรมในการดำเนินชีวิตนั้น จึงมีความสำคัญ เพราะจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ว่า คนไหนที่จะมีความสุขในการดำเนินชีวิตอย่างจริงๆ การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จะเป็นการศึกษาที่จะทำให้ทราบรูปแบบของการดำเนินชีวิตของประชาชนในจังหวัดหนองคาย ว่ามีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอย่างไร โดยผู้ศึกษานั้นได้ใช้หลักจริยธรรมมืองค์ ๘ เป็นตัวกำหนดเพื่อที่จะเป็นกรอบของการศึกษาและตีความหมายของการประยุกต์หลักธรรมในการดำเนินชีวิต

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวพุทธจะเป็นอย่างไรถ้าไม่ดำเนินชีวิตตามหลักจริยธรรมมืองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ สภาพการดำเนินชีวิตที่ขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จะเป็นอย่างไร หรือประชาชนตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายขาดศีลธรรมหรือจริยธรรมทางสังคม สังคมจะประสบกับปัญหาอะไรบ้าง

๑.๒.๓ การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายจะส่งผลกระทบต่อชุมชน ต่อสังคมและต่อประชาชนทั้งขนาดความครัว และบุคคลอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักจริยธรรมมืองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๓.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักใช้จริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การประยุกต์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” มีขอบเขตการวิจัย โดยจะศึกษาการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยในส่วนของวิจัยในประเด็นนี้ในด้านของเนื้อหาประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสารหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ๘ จากนั้นจะนำมาประยุกต์เข้ากับหลักการดำเนินชีวิต เพื่อที่จะสร้างเป็นกรอบของแนวคิดและทฤษฎีของการวิจัย และการตั้งคำถามในการลงพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ เพื่อจะได้ประเด็นในการสรุปหรือสังเคราะห์ข้อมูลที่จะอธิบายในด้านเนื้อหาในส่วนที่ ๒ เพื่อที่จะทราบความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ๘ โดยการนำวิจัยนี้เพื่อมุ่งตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้างต้นเป็นสำคัญ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ประชาชนในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยแบ่งตามด้านล่างนี้ เพื่อที่จะทำให้ทราบผลของการวิจัยและตอบคำถามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ตรงตามประเด็น ดังนี้

๔.๒.๑ ประชาชนทั่วไป	จำนวน	๓๐	คน
๔.๒.๒ ผู้นำชุมชน	จำนวน	๕	คน
๔.๒.๓ ข้าราชการ	จำนวน	๕	คน
๔.๒.๔ พระสงฆ์	จำนวน	๑๐	รูป
รวมจำนวนทั้งหมด	จำนวน	๕๐	รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ ได้แก่ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การประยุกต์ หมายถึง การนำบางสิ่งมาใช้ประโยชน์ โดยปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานะที่เฉพาะเจาะจง "บางสิ่ง" ที่นำมาใช้ ประโยชน์นั้น อาจเป็นทฤษฎี หลักการ แนวคิด ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และนำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยปรับให้เข้า กับบริบทแวดล้อม ที่เป็นอยู่อย่าง เหมาะสม

๑.๕.๒ การดำเนินชีวิต หมายถึง พฤติกรรมการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่แต่ละบุคคลนั้นได้เลือกปฏิบัติเพื่อคงไว้หรือส่งเสริมให้เกิด

ความผาสุกความสุขสมบูรณ์ในชีวิตตนเองและเป็นการปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรซึ่งผลการปฏิบัติอาจจะส่งผลกระทบต่อทั้งด้านดีหรือไม่ดีต่อบุคคลนั้นได้

๑.๕.๓ อริยมรรคมีองค์ ๘ หมายถึงแนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิตหรือกาย วาจาใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เรียกว่า เป็นข้อปฏิบัติที่มีหลักไม่อ่อนแอ จนถึงกับตกอยู่ใต้อำนาจความอยากแห่งใจ แต่ก็ไม่แข็งตึงจนถึงกับเป็นการทรมานกายให้เหือดแห้งจากความสุขทางกาย เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือทางดำเนินสายกลางหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มีดังนี้ ๑) ด้านสัมมาทิฏฐิ ๒) ด้านสัมมาสังกัปปะ และ ๓) ด้านสัมมาวาจา ๔) ด้านสัมมากัมมันตะ ๕) ด้านสัมมาอาชีวะ ๖) ด้านสัมมาวายามะ ๗) ด้านสัมมาสติ ๘) ด้านสัมมาสมาธิ

๑.๕.๓ ประชาชน หมายถึง กลุ่มคนในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่องมีความเอื้ออาทรต่อกันมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำอันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบเพื่อศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒ ทำให้ทราบสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๖.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในวิภังคสูตร และวิเคราะห์สัมมาสติในวิภังคสูตรการใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิต ซึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ ในที่นี้ หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นฝ่ายโลกีย์มรรค เป็นทางอันประเสริฐสำหรับปุถุชนระดับกัลยาณชน ทั้งนี้เพราะการแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การงานของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นงานทางโลกที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุ ความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ ความสงบเรียบร้อยของสังคม และความมั่นคงของประเทศชาติ เป็นการทางฝ่ายบุญกุศล และมุ่งหมายให้ประชาชนทั่วไปที่ประกอบอาชีพที่หลากหลายที่ดีตั้งใจทำงานเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชน ฉะนั้นในบทนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการวิจัยอริยมรรคมีองค์ ๘ ไว้ ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของอริยมรรค
- ๒.๒ ความสำคัญของอริยมรรค
- ๒.๓ อริยมรรคในวิภังคสูตร
- ๒.๔ หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ
- ๒.๕ สติปัญญา ๔ ในอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒.๖ อริยมรรคในไตรสิกขา
- ๒.๗ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒.๘ ความหมายของสัมมาสติ
- ๒.๙ การศึกษาวิเคราะห์สัมมาสติในวิภังคสูตร
- ๒.๑๐ การเจริญสติปัญญา
- ๒.๑๑ หลักธรรมที่เกื้อหนุนในการปฏิบัติวิปัสสนา
- ๒.๑๒ อริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๒.๑๓ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒.๑๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒.๑๕ สรุป

๒.๑ ความหมายของอริยมรรค

พระไตรปิฎก กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ไว้ ดังต่อไปนี้

ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีใจความว่า มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยค และ อัตตกิลมณานุโยค เป็นมัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ เป็นธรรมที่ควรเจริญ เป็นปฏิปทาที่ก่อให้เกิดจักขุเป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้อย่างยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^๑

ทางหรือข้อปฏิบัติที่ผู้ปฏิบัติตามจะรู้เองเห็นเองว่า พระสมณโคตมตรัสถูกเวลา ตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรม ตรัสอิงวินัย คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^๒

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ (อริยสังข์คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^๓

ปฏิปทาอย่างกลาง ประกอบด้วย การเจริญสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เจริญสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) เจริญสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) เจริญสัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) เจริญสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) เจริญสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) เจริญสัมมาสติ (ระลึกชอบ) เจริญสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^๔

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ตรัสเรียกว่าพรหมจรรย์^๕

สรุปความหมายตามพระไตรปิฎกได้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ พรหมจรรย์อันเป็นทางสายกลาง ๘ ประการ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ เกิดปัญญา เกิดความสงบระงับ เกิดความรู้ และเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง

อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ , ทางดำเนินของพระอริยะ, ญาณอันให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ มี ๔ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และพระอรหันต์บางที่เรียก มรรคมีองค์ ๘ ว่า อริยมรรคก็มี แต่ควรเรียกเต็มว่าอัฐังคิกมรรค หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีความหมายตามหลักสัททนต์ และอรรถนัยดังต่อไปนี้^๖

^๑ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๒

^๒ ที.สี.(ไทย) ๙/๓๙๓/๑๖๔

^๓ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๑

^๔ อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๑๕๗/๔๐๔

^๕ ชุ.จ.(ไทย) ๓๐/๑๐/๗๕

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑๗.

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า ความจริงอันประเสริฐ คือ อริยมรรค หมายถึง ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ มีลักษณะสำคัญคือ เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นสัมมาปฏิปทา ไม่ใช่มีฉฉาปฏิปทา ไม่ดิ่งไปหาสิ่งสุดโต่งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค อันเป็นการประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความใคร่ในกามคุณ ๕ ซึ่งได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เรียกว่า อาคาหปฏิปทา (ปฏิปทาเปียกแฉะ) และอัตตกิลมณานุโยค อันเป็นการประกอบความเพียรทรมาณตนให้ลำบาก ที่เรียกว่า นิชฌามปฏิปทา (ปฏิปทาใหม่เกรียม)^๗

วัชระ งามจิตรเจริญ ได้กล่าวไว้ว่า อริยมรรค คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ข้อปฏิบัติที่อยู่ตรงกลาง เรียกสั้น ๆ ว่า ทางสายกลาง เพราะอยู่ตรงกลางระหว่างการปฏิบัติที่ สุดโต่ง ๒ อย่าง คือ อัตตกิลมณานุโยค (การทรมาณตนเอง) และ กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นกับความสุขอันเกิดจากการเสพกามคุณ) อริยมรรคคือหลักปฏิบัติอันเดียวกันกับไตรสิกขา เพียงแต่ไตรสิกขามีขอบข่ายกว้างกว่า เพราะอริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นส่วนหนึ่งของไตรสิกขาหรือเป็นไตรสิกขาประเภทหนึ่ง แต่ไตรสิกขาไม่ใช่ อริยมรรคและไม่อาจสรุปลงในอริยมรรคได้ แต่อริยมรรคสรุปลงในไตรสิกขาได้^๘

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวไว้ว่า อริยมรรคมืองค์ ๘ คือ หนทาง หรือทางสายกลาง มีสายเดียว แต่มี ๘ ชั้น อยู่ตรงกลางระหว่างทางสุดโต่ง ๒ สาย คือ กามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นทางขวาสุด หมายถึงการแสวงหาความสุขจากกามอย่างเต็มที่ และอัตตกิลมณานุโยคซึ่งเป็นทางซ้ายสุดหมายถึงการแสวงหาความสุขด้วยการทรมาณตนให้เจ็บปวดโดยวิธีต่างๆ เป็นหนทางที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบด้วยการพิสูจน์ทดลองของพระองค์เอง กล่าวคือ มรรคองค์แรกเกิดขึ้นเมื่อพระองค์ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย แล้วทรงคิดใคร่ครวญจนเห็นความจริงคือ “ทุกข์” การเห็นทุกข์คือการเห็นชอบหรือสัมมาทิฐินั่นเอง ต่อมาทรงดำริที่จะออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ เมื่อทรงผนวชเป็นสมณะมีศีลมีธรรมซึ่งเป็นสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ โดยอัตโนมัติ เมื่อทรงเลิกบำเพ็ญตบะหันมาปฏิบัติทางจิต ทรงตั้งใจเด็ดเดี่ยวไม่ย่อท้อ ทรงมีสติกำหนดรู้ และทรงเพ่งลมหายใจเข้าออกซึ่งเป็นสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังนั้น มรรคมืองค์ ๘ จึงเป็นสูตรที่พระพุทธองค์ทรงสร้างขึ้นจากประสบการณ์ในช่วงเวลา ๖ ปี แห่งการค้นคว้าหาสัจธรรมของพระองค์เอง^๙

เดือน คำดี ได้กล่าวไว้ว่า อริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นประมวลหลักจริยธรรมทั้งหมด ในพุทธปรัชญา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติโดยตรงเพื่อช่วยให้การดำเนินไปสู่ความจริงสูงสุดเป็นไปได้ เพราะพุทธปรัชญามีความหมายกับชีวิตภาคปฏิบัติเป็นสำคัญและเป็นกระบวนการแก้ปัญหาชีวิตภาคปฏิบัติอย่าง

^๗ พุทธทาสภิกขุ, **อริยสังจากพระโอษฐ์** ภาคปลาย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๘๓๓.

^๘ วัชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๙๕.

^๙ แสง จันทร์งาม, **อริยสังข์ ๔** (หัวใจของพระพุทธศาสนา), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๙.

สัมพันธ์กับผลซึ่งเรียกว่า ปฏิเวธ กระบวนการแก้ปัญหาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การดำเนินชีวิตไปตามระบบพรหมจรรย์เพื่อบรรลุความสิ้นกรรม คือการไม่ปฏิบัติผิดในทางที่สุดโต่งทั้งสองสายอันได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข และ อตตกิลมถานุโยค คือ การสร้างความลาบากเดือดร้อนแก่ตนเอง^{๑๐}

สรุปความหมายในทัศนะของนักปราชญ์และนักวิชาการได้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ หมายถึงพรหมจรรย์อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลางอันประเสริฐ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาของชีวิตเพื่อให้มีชีวิตที่ดีงามถูกต้องสมบูรณ์ทางจิตใจ พุทธกรรม และปัญญาของมนุษย์มีองค์ประกอบซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติอันถูกต้อง ๘ ประการ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำกรณงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ซึ่งจัดเป็นไตรสิกขาประเภทหนึ่ง

ทั้งความหมายตามพระไตรปิฎกและในทัศนะของนักปราชญ์และนักวิชาการต่างก็มีความหมายในทำนองเดียวกันว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ คือระบบพรหมจรรย์หรือประมวลหลักจริยธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง สำหรับใช้ปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาของชีวิตให้มีชีวิตที่ดีงามและสมบูรณ์ทางพุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ ๘ ประการดังกล่าวแล้ว

ก ความหมายตามหลักสัททนต์

คำว่า อริยมรรค ซึ่งมาจากการผสมกัน หรือ ในทางหลักไวยากรณ์บาลีว่า สมาส คือผสม รวมกันเข้าเป็นความหมายใหม่ ในที่นี้อริยมรรคแยกออกเป็น อริย กับ มรรคมีอริบายว่า คำว่า อริย มาจาก หน ธาตุในความหมายว่า พระอริยะ (หีสาย) ลง อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะหว่า “กิเลสสารทโย หนตติ อโรห, โส เอว อริโย” แปลว่า ผู้เบียดเบียนกิเลสเป็นต้น ชื่อว่า อริยะ แลวิเคราะหว่า “อริอริคจจติ มคคผลธมเมติ อริโย” แปลว่า หรือผู้บรรลุมรรคธรรมและผลธรรมชื่อว่า อริยะ คือ อร ธาตุในความหมายของคมนะ ลง ญย ปัจจัยแล้วลง อิ อากม

นอกจากคำว่า “อริยะ” แล้วยังมีอีกศัพท์ที่แปลว่าพระอริยะเหมือนกันคือศัพท์ว่า “อริคต” ซึ่งมาจาก อริ อุปสรรคที่แปลว่า ยิ่ง ใหญ่ ทับ กับ คมฺ ธาตุในความหมายว่า พระอริยะ (คติมติ) ลง ต ปัจจัย มีวิเคราะหว่า “อริคจจติธธาติ อริคโต” แปลว่า ผู้บรรลุแล้ว ชื่อว่า อริคตะ คือ ลบ ม ที่สุดธาตุเสีย ท่านหมายถึงพระอริยบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคด้านใดด้านหนึ่ง มี ๘ จำพวก คือ พระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล พระสกทาคามีมรรค พระสกทาคามีผล พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผล พระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล^{๑๑}

^{๑๐} เดือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๘.

^{๑๑} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔๒.

คำว่า มรรค และ มคฺค จะมีความต่างกันโดยพยัญชนะแต่ความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คำว่า มคฺค ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า มชฺช ที่แปลว่า ถนน ทาง มรรค มัคค์ ลง ณ ปัจจัยในนามกิตก์ ลบ ณ ปัจจัยเสียแล้ว แปลง (อาเทส) ชฺช เป็น คฺค ลง ลี ปฐมาวิภัตติ สำเร็จเป็น มคฺโค

มีรูปวิเคราะห์ว่า “ปถิเกหิ มชฺชเต นิตติณ กรียเตติ มคฺโค” แปลว่า ทางที่คนเดินทางพากันทำให้สะอาดไม่ให้มีหญ้าขึ้น ชื่อว่า มัคคะ (มคฺคในความหมาย อนนเวสเน ลง อ ปัจจัย) อีกความหมายหนึ่ง ท่านวิเคราะห์ว่า “ม ลิว คจฺจติ เอตถ เอเตนาคี วา มคฺโค” แปล หรือทางที่บุคคลใช้ดำเนินไปสู่นิพพาน ชื่อว่า มัคคะ (มสฺหุอุปฺปท กับ คฺม ธาตุ ในความหมายว่า ถึง บรรลุ ดำเนิน (คติมติ) ลง อ ปัจจัย ช้อน (สฺยฺโยคฺ) คฺ แล้วลบ ม ที่สุดธาตุเสีย วิเคราะห์สุดท้ายคือ “มูหฺหสฺส วา มคฺค อจฺจิกฺเขยฺย” แปล หรือบอกทางแก่คนหลงทาง ในรูปวิเคราะห์ทั้งสามนี้คำว่า มคฺค ใช้ความหมายว่า ทางที่บุคคลใช้ดำเนินไปสู่นิพพาน แต่ยังมีอีกศัพท์ที่มีความหมายเหมือนกันแต่รูปไม่เหมือนกัน คือ ศัพท์ว่า ปนฺถ ปถ อหฺธา อญฺชส วฏฺฐม ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อภิธานวรรณนา^{๑๒} คำว่า ปนฺถ มาจาก ปถิ ธาตุ ในความหมายถนน ทาง (คติย) ลง อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “ปนฺถยฺนติ ยฺนตฺยเนนาติ ปนฺโถ” แปล ทางที่บุคคลพากันใช้เป็นทางเดิน ชื่อว่า ปนฺถะ (ลงนิกหิตอาคม, แปลง (อาเทส) นิกหิตเป็น น)

ข ความหมายตามอรรถนัย

คำว่า มรรคกถา แปลว่า กล่าวด้วยมรรค คือ ท่านจำแนกกิจขององค์แห่งมรรคทั้ง ๘ ประการ โดยแบ่งเป็น ๔ ขณะ คือ ขณะแห่งโสดาปัตติมรรค ขณะแห่งสกทาคามีมรรค ขณะแห่งอนาคามีมรรค และขณะแห่งอรหัตตมรรคมืองค์ ๘ ว่าอริยมรรค^{๑๓}

คำว่า มรรค อธิบายว่า ชื่อว่า มรรค เพราะมีสภาวะ คือ ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคชื่อว่า สัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละมิจฉาทิฐิ เพื่ออุปถัมภ์สชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตเพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุธรรมวิเศษยิ่ง เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ^{๑๔} ในทัศนะของนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของอริยมรรค ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่าปฏิบัติ คือ การปฏิบัติ ข้อปฏิบัติ หรือ วิธีปฏิบัติซึ่งเป็นความหมายเฉพาะของปฏิบัติอีกอย่างคือ วิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธองค์เรียกว่า มัชฌิมนิคาเยน หรือ มัชฌิมปฏิบัติ หมายความว่า ข้อปฏิบัติมีในท่ามกลาง ที่รู้จักกันว่า ทางสายกลาง ก็มีความหมายอันเดียวกันนั่นเอง เมื่อเรียกให้สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาเรียกว่า มรรค มีความหมายว่า ทางที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการที่

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖ -๒๕๗.

^{๑๓} ชุ.ป.อ. (ไทย) ๓๑/๑๘๕.

^{๑๔} ชุ.ป.อ. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๑ -๔๐๓.

ทำให้ผู้ดำเนินไปเป็นอริยชน มีชื่อเต็มว่า อริยอัฐสังคิมรรค หรือ อารยอัฐสังคิมรรค เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วใช้คำว่า มรรค หรืออริยมรรค^{๑๕}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกานลิตฺติ ป.ธ.๙) ได้อธิบายอริยมรรคกับอริยสังในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไว้ว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นขอบคือเห็นอริยสัง ๔ ท้องฟอง ท้องยุบ และจิตเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกัน จัดเป็นทุกขสัง ตัณหาณุสสัยนอนตองอยู่ในชั้นธันดานซึ่งเป็นตัวการให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในวิภวสังสาร จัดเป็นสมุทัยสัง ทุกข์กับสมุทัยดับลงไปเมื่อไร เมื่อนั้นจัดเป็น นิโรธสัง อริยมรรคที่กำหนด รู้ทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธ เป็นอารมณ์ จัดเป็น มรรคสัง^{๑๖}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวสรุปไว้ในหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตรว่า เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่เป็นกองรูป เวทนา จิต หรือสภาวะธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเกิดขึ้นในขณะนั้น กล่าวคือ

๑) สัมมาทิฏฐิ หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ตามลำดับวิปัสสนาญาณจนกระทั่งถึงมรรคญาณ

๒) สัมมาสังกัปปะ น้อมจิตไปสู่สภาวะธรรม เหมือนการเล็งเป้าในเวลายิงธนู

๓) สัมมาวาจา งดเว้นจากวจีทุจริต ๔

๔) สัมมากัมมันตะ งดเว้นจากกายทุจริต ๓

๕) สัมมาอาชีวะ งดเว้นจากกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ อันเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ

๖) สัมมาวายามะ เพียรจตจ่อสภาวะธรรมปัจจุบัน

๗) สัมมาสติ ระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมได้อย่างชัดเจนโดยปราศจากสมมุติบัญญัติ

๘) สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นไม่ซัดสายฟุ้งซ่านไปในอดีตหรืออนาคต

สัมมาวาจาเป็นต้นเป็นอริยมรรคที่เกิดขึ้นก่อน เพราะผู้ปฏิบัติธรรมได้สมาทานศีลก่อนการปฏิบัติ เพื่อให้ความประพฤติทางกายและวาจาบริสุทธิ์ ส่วนอริยมรรค ๕ อย่างอื่นเป็นสิ่งที่นักปฏิบัติสั่งสมอบรมในเวลาเจริญวิปัสสนาภาวนา เมื่อเป็นดังนี้เขาย่อมได้ชื่อว่าเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในขณะที่ปฏิบัติธรรม^{๑๗}

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๕๗๐.

^{๑๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกานลิตฺติ ป.ธ.๙), **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๒ ว่าด้วย มหาสติปัฏฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๑๐ -๖๑๑.

^{๑๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๑๗.

ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ ได้กล่าวสรุปไว้ในหนังสือพุทธศาสนาเถรวาทว่า ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการพัฒนาตนเองในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงระดับสูงโดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ความพ้นทุกข์คือนิพพาน ไตรสิกขาจึงมีความหมายหรือแนวทางปฏิบัติที่กว้างขวางรวมเอา อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานไว้ด้วย แต่อริยมรรคมีองค์ ๘ แม้จะสามารถ จัดเข้าในไตรสิกขาได้ แต่มีขอบเขตที่แคบกว่าไตรสิกขา เพราะเมื่อว่ากันตามแนวการสอนของพระพุทธองค์อย่างเคร่งครัด องค์มรรคทั้ง ๘ ประการนั้นจะถือว่าเป็น “อริยมรรค” ก็ต่อเมื่อปฏิบัติและเกิดขึ้นพร้อมกันเพื่อการตรัสรู้หรือทำลายกิเลสหรือเพื่อบรรลุนิพพานเท่านั้น ^{๑๘}

พระศรีธีรวงศ์ สัจจวโร (สมัย ต้นสอน) ได้ศึกษาภยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน พบว่า การเจริญวิปัสสนากับการเจริญสติปัฏฐาน จึงเป็นหลักเดียวกันและการเจริญสติปัฏฐานจักต้องบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ชื่อว่าเป็นการเจริญมรรค ๘ องค์ธรรมของสติปัฏฐานประกอบด้วย วิริยะ ปัญญา สติ ดังในสติปัฏฐานแสดงว่า การเจริญสติปัฏฐาน เป็นการเจริญวิปัสสนานั้นเอง เพราะองค์ธรรมของสติปัฏฐาน ประกอบด้วย วิริยะ ปัญญา สติ ดังในสติปัฏฐานพระบาลีแสดงว่า “อาตปปี สมปะชาโน สติมา วิเนยย โลกเ อภิชฌา โทมนสส ฯ”^{๑๙}

๒.๒ ความสำคัญของอริยมรรค

อริยมรรค เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นกระบวนการหรือวิธีการปฏิบัติ ที่ผู้ปฏิบัติตามแล้ว ทำให้เกิดปัญญาญาณ ทำให้คลายความยึดมั่น ถือมั่น ก่อให้เกิดความสงบกายสงบใจ ทำให้รู้ยิ่ง และสามารถกระทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือ พระนิพพานได้ ดังข้อความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า^{๒๐} มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้ อันเป็นปฏิปทา ก่อให้เกิดจักขุ^{๒๑} ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น คือ อริยมรรค

นอกจากนี้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ ไว้หลายประการ อริยมรรคนี้ ชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส เพราะเป็นปฏิปทา ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ

^{๑๘} วัชระ งามจิตรเจริญ, ดร., **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๕.

^{๑๙} พระศรีธีรวงศ์ สัจจวโร (สมัย ต้นสอน), “ศึกษาภยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติ ปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” ,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^{๒๐} ส.มหา. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

^{๒๑} จักขุ คือ ธรรมจักขุ หมายถึง ดวงตาเห็นธรรม คือ โสดาปัตติมัคคญาณ (วิ.อ. ๓/๕๖/๒๗) อ้างใน **เชิงอรรถ(๓) ส.มหา. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๕.**

เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน และเป็นข้อปฏิบัติถูก^{๒๒}

อริยมรรค เป็นธรรมที่ขจัดเสียซึ่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ดังในเรื่องพุทธประเพณีว่า

“พระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่อง ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลอันควรตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ตรัสถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ ไม่ตรัสถามเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงขจัดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์เสียด้วยอริยมรรคแล้ว”^{๒๓}

อริยมรรค เป็นปฏิปทาดับกรรม คือ ดับกรรมที่บุคคลกระทำด้วยกาย วาจา และใจ^{๒๔} ในสัมมาทิฏฐิสูต^{๒๕} ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่า เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกรรมหลายประการ คือ ๑) อาหาร ๒) ทุกข์ ๓) ชราและมรณะ ๔)ชาติ ๕) ภพ ๖) อุปาทาน๗) ตัณหา ๘) เวทนา ๙) ผัสสะ ๑๐) आयตนะ ๑๑) นามรูป ๑๒) วิญญาณ ๑๓) สังขาร ๑๔) อวิชชา ๑๕) อาสวะ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ และสิ้นโมหะ^{๒๖} เรียกว่า นิพพาน ข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงนิพพาน นั่นก็คือ อริยมรรค

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ชัมพูชาทกสังยุต^{๒๗} ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของอริยมรรคว่า เป็นปฏิปทาให้เข้าถึงกรรมหลายประการดังนี้

- ๑) เพื่อให้แจ้งนิพพาน
- ๒) เพื่อให้แจ้งอรหัต
- ๓) เพื่อละราคะ โทสะ โมหะ
- ๔) เพื่อกำหนดรู้ทุกข์
- ๕) เพื่อให้แจ้งความโล่งใจ
- ๖) เพื่อให้แจ้งความโล่งใจอย่างยิ่ง
- ๗) เพื่อกำหนดรู้เวทนา ๓ ประการ (สุขเวทนา, ทุกขเวทนา, อทุกขมสุขเวทนา)
- ๘) เพื่อละอาสวะ (อาสวะคืออกาม, ภพ, อวิชชา)
- ๙) เพื่อละอวิชชา (ความไม่รู้ในทุกข์, เหตุเกิดทุกข์, ความดับทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๓๕/๓๓๙.

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๔/๑๗๙.

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๔๗. , ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙.

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

^{๒๖} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๓๑๔/๓๕๕.

^{๒๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๔-๓๒๘/๓๓๕-๓๔๖.

- ๑๐) เพื่อละตัณหา (กามตัณหา, ภวตัณหา, วิภวตัณหา)
 ๑๑) เพื่อละโอฆะ (โอฆะคือกาม, ภพ, ทิฏฐิ, อวิชชา)
 ๑๒) เพื่อละอุปาทาน (กามุปาทาน, ทิฏฐุปาทาน, สีสัพพตูปาทาน, อัตตวาทูปาทาน)
 ๑๓) เพื่อกำหนดรู้ภพเหล่านั้น (กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ)
 ๑๔) เพื่อกำหนดรู้สภาวะทุกข์เหล่านั้น (ทุกข์, สังขาร, ความแปรผันไป)
 ๑๕) เพื่อกำหนดรู้สัkkายะ (อุปาทานชั้น ๕)

กล่าวสรุป โดยความสำคัญของอริยมรรค คือ เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางที่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยเจ้าทั้งหลายดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ ในอริยวังสปฏิปทาได้แสดงไว้ว่า อริยมรรคนี้เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาปัญญาก่อน ภายหลังต่อมายังเป็นปัจจัยให้เกิดมรรคญาณผลญาณ และนิพพานในที่สุด

๒.๓ อริยมรรคในวิภังคสูตร

วิภังคสูตร ว่าด้วยการจำแนกอริยมรรค คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงจำแนกอริยมรรคมืองค์ ๘ และทรงอธิบายแต่ละองค์ว่าหมายถึงอะไร เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง จักจำแนกอริยมรรคมืองค์ ๘ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคมืองค์ ๘ อะไรบ้าง คือ ๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สัมมาทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในเนกขัมมะ (การออกจากกาม) ความดำริในอพยาบาท (ความไม่พยาบาท) ความดำริในอวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน) นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณวาจา (พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจาก
อทินนาทาน (การลักทรัพย์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอพรหมจรรย์ (พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อ
พรหมจรรย์) นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้
เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ เป็นอย่างไร คือ ภาวในธรรมวินัยนี้

๑. สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาป
อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒. สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศล
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่
ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่
ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญ เต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ^{๒๘}

สัมมาสติ เป็นอย่างไร คือ ภาวในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชณาและ
โทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัด
อภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและ
โทมนัสในโลกได้

^{๒๘} สร้างฉันทะ หมายถึงสร้างความพอใจใคร่จะทำกุศล พยายาม หมายถึงทำความเพียรบากบั่น
บรรเทาความเพียร หมายถึงบำเพ็ญเพียรทั้งทางกายและทางใจ ประคองจิต หมายถึงยกจิตขึ้นพร้อมกับความเพียร
ทางกายและจิต มุ่งมั่น หมายถึงทำความเพียรเป็นหลักใหญ่ (อง.เอกก.อ. ๑/๓๙๔/๔๔๐) ได้แก่สัมมัปปธาน ๔
ประการ ดู ฅ.จตุกก. (แปล) ๒๑/๖๙/๑๑๓-๑๑๔

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ^{๒๙}

สัมมาสมาธิ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. สัตว์จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และ สุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

๒. เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายในมีภาวะที่จิต เป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

๓. เพราะปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุ ตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ‘ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข’

๔. เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”^{๓๐}

สรุป อริยมรรคในวิงศ์สูตร ว่าด้วยการจำแนกอริยมรรค เรื่องเกิดขึ้นที่ กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงจำแนกอริยมรรคมีองค์ ๘ แก่ภิกษุทั้งหลายและทรงอธิบายอริยมรรคมี องค์ ๘ คือ ๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ ๔. สัมมาภังคะ ๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ

๒.๔ หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก เป็นต้น อยู่หลายแห่งหลายประการ เพื่อสะดวกต่อการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็น ของหลักธรรมแต่ละข้อโดยจำแนกออกเป็นลักษณะ คือ ๑) ความหมาย ๒) องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ ๓)สภาวะธรรม และ ๔) ลักษณะธรรม ซึ่งมีนัยดังต่อไปนี้

หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วยธรรมดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมาภังคะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (เพียรชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

^{๒๙} ธรรมทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึงนิวรรณ์ ๕ อุปาทานขันธ ๕ आयตนะภายใน ๖ आयตนะภายนอก ๖ โภชนงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ (อง.เอกก.อ. ๑/๓๙๐/๔๔๐).

^{๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๐-๑๒.

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)

สัมมาทิฐิ เป็นอริยมรรคข้อแรกในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นมรรคที่สำคัญคือเป็นหัวหน้า^{๓๑} แห่งอริยมรรคที่เหลือว่าจะมีอริยมรรคข้ออื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด สัมมาทิฐิก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้เป็นจริงซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ฉะนั้น, ภิกษุผู้มีสัมมาทิฐิย่อมเป็นอันหวังสิ่งนี้ได้ คือจักรู้ชัดตามเป็นจริงว่า ทุกข์คือดังนี้... เหตุให้เกิดทุกข์คือดังนี้... ความดับทุกข์คือดังนี้... ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์คือดังนี้^{๓๒}

ความหมายของสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ^{๓๓} หรือ ปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔^{๓๔} องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาทิฐิ คือ

- ๑) ความรู้ในทุกข์
- ๒) ความรู้ในทุกขสมุทัย
- ๓) ความรู้ในทุกขนิโรธ
- ๔) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๓๕}

สภาวะธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อสัมมาทิฐิมีลักษณะดังนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้จัก ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคันคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องละกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญาบริสุทธิ์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทับ ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ^{๓๖}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาทิฐิ^{๓๗} มีดังนี้

- ๑) ทัสสนะ แปลว่า เห็น การเห็นในที่นี้เป็นลักษณะของปัญญา คือ เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาของรูปนาม เห็นอริยสัจ เห็นนิพพาน

^{๓๑}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๑/๑๘๐.

^{๓๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๒๐/๕๕๒.

^{๓๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๕.

^{๓๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

^{๓๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๕๗/๙๓.

^{๓๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกานสิหุติ ป.ธ.๙) , คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด , ๒๕๓๘), หน้า ๔๓๓-๔๓๖.

- ๒) ปหานะ แปลว่า ละ คือ ละความเห็นผิดต่าง ๆ เห็นว่า มรรค ผล นิพพานไม่มี
- ๓) อุปัตถัมภะ แปลว่า อุปถัมภ์ค้ำชู คือ เป็นอุปการะต่อสหชาติธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น
- ๔) ปริยาทานะ แปลว่า ครอบงำ คือ ความงากิเลสทั้งหลายในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคขึ้นไป
- ๕) วิโสธนะ แปลว่า ให้บริสุทธิ์หมดจด คือ ยังจิตให้บริสุทธิ์ด้วยปฏิเวธ
- ๖) อธิษฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น คือ ตั้งใจมั่น ได้แก่ มั่นอยู่กับรูปนาม ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา และตั้งมั่นอยู่กับมรรค ผล นิพพาน
- ๗) โวทานะ แปลว่า ปล่อยแผ้ว คือ ยังจิตให้ปล่อยแผ้วจากกิเลสทั้งหลาย
- ๘) วิเสสาคิมะ แปลว่า บรรลุคุณวิเศษ คือบรรลุโสดาปัตติมรรค เป็นต้น
- ๙) ปฏิเวธะ แปลว่า ทางตลอด คือ ทางตลอดปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ
- ๑๐) อภิสมยะ แปลว่า ตรัสรู้ คือ ตรัสรู้สัจจะ ๔ ได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
- ๑๑) ปติฏฐापนะ แปลว่า ยังจิตให้ตั้งอยู่ในนิโรธ คือเข้าถึงพระนิพพาน

๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ^{๓๘} , ความดำริอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา คือสามารถยกจิตขึ้นสู่มหากุศล และสามารถยังจิตให้ตั้งมั่นอยู่กับสติปัญญา^{๓๙} องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาสังกัปปะ คือ

- ๑) ความดำริในการออกจากกาม
- ๒) ความดำริในการไม่พยาบาท
- ๓) ความดำริในการไม่เบียดเบียน^{๔๐}

สภาวะธรรมในมรรคมองค์ ๘ ข้อสัมมาสังกัปปะ มีลักษณะดังนี้

^{๓๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑.

^{๓๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกานสิทธิ ป.ธ.๙) , คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๓๙.

^{๔๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

ความตริก ความตริกโดยอาการต่าง ๆ ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ สัมมาสังกัปปะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ^{๔๑}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาสังกัปปะ คือ^{๔๒}

- ๑) อภินิโรปนะ ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ปัจจุบัน รูปนาม พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน
- ๒) ปหานะ ละมิจฉาสังกัปปะความตริต ๓ อย่างคือ มีกามสังกัปปะ เป็นต้น
- ๓) อุปัตถัมภนะ อุปัตถัมภค้ำชูมรรคที่เหลือ ๗ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ให้บริบูรณ์
- ๔) ปริยาทานะ ครอบงำกิเลสทั้ง ๓ คือ กิเลสหยาบ กิเลสกลาง กิเลสละเอียด
- ๕) วิโสธนะ ชาระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดแล้วแทงตลอดวิปัสสนาญาณที่ ๑ ถึงที่ ๔
- ๖) อธิษฐานะ ยังใจให้ตั้งมั่นอยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา
- ๗) โวทานะ ยังใจให้ผ่องแผ้วปราศจากนิวรณ์ทั้ง ๔ มีกามฉันทะ พยาบาท เป็นต้น
- ๘) วิเสสาคิมะ ยังใจให้เข้าถึงคุณวิเศษ กล่าวคือ โสดาปัตติมรรค
- ๙) ปฏิวะระ แแทงตลอดมรรค มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น
- ๑๐) สัจจาภิสมยะ ตรัสรู้ร้อยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
- ๑๑) ปติฏฐापนะ ยังใจให้เข้าถึงนิโรธคือความดับทุกข์

๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ^{๔๓}, พุดถูกธรรมถูกวินัยพุดแล้วไม่เสียหายมีแต่ดีฝ่ายเดียว, การงดเว้นวจีทุจริต ๔ ได้เด็ดขาดจึงจัดเป็นสัมมาวาจาในมรรคได้^{๔๔}

องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาวาจา คือ

- ๑) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพุดเท็จ
- ๒) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพุดส่อเสียด
- ๓) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพุดคหาหยาบ

^{๔๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๙๘/๙๔.

^{๔๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก) , คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๔๒.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๓.

^{๔๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก) , คำบรรยายเรื่องวิปัสสนา กรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๔๗.

๔) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า^{๔๕}

สภาวะธรรมในมรรคมืองค์ ๘ ข้อสัมมาวาจามีลักษณะดังนี้
ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วง
ละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ(แห่งวจีทุจริต ๔) สัมมาวาจา อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องใน
มรรค นี้เรียกว่า สัมมาวาจา^{๔๖}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาวาจา^{๔๗} คือ

- ๑) ปรีคคหะ กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธเป็นอารมณ์
- ๒) ปทานะ ละกิเลสเป็นสมุจเฉตปทาน ในขณะที่แห่งมรรคญาณ
- ๓) อุปัตถัมภณะ อุปถัมภ์คำสุสหาชาติธรรมที่เหลือให้ถึงมรรคญาณ
- ๔) ปริยาทานะ ครอบงำโลภะ โทสะ โมหะ ได้ในขณะที่แห่งมรรคญาณ
- ๕) วิโสธนะ ยังใจให้บริสุทธิ์จากโลภะ โทสะ โมหะ ในขณะที่แห่งมรรคญาณ
- ๖) อธิภูฐานะ ตั้งใจมั่นอยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่แห่งมรรคญาณ
- ๗) โวทานะ ยังใจให้ผ่องแผ้วจากกิเลส ในขณะที่แห่งมรรคญาณ
- ๘) วิเสสาคิมะ บรรลุมรรคญาณ
- ๙) ปฏิเวธะ แทงตลอดมรรคญาณ
- ๑๐) สัจจาภิสมยะ ตรัสรู้ร้อยสัจ ๔

๑๑) นิโรธะ ติฎาปนะ ยังใจให้ตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ คือ ถึงนิพพานในขณะที่แห่งมรรค
ญาณ มีโสดาปัตติมรรคญาณ เป็นต้น

๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)

สัมมากัมมันตะ หมายถึง ทำการชอบ หรือ การงานชอบ ได้แก่การกระทำที่เว้นจากความ
ประพฤติชั่วทางกายสามอย่าง,^{๔๘} ทำการงานถูกต้องตามทำนองคลองธรรม คือ การงานที่ทำทางกาย
วาจา ใจ ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา^{๔๙}

องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมากัมมันตะ คือ

- ๑) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม^{๕๐}

^{๔๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

^{๔๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๙๙/๙๔.

^{๔๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก) , คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๕๔.

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๕.

^{๔๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๕๖

^{๕๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

สภาวะธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อสัมมากรรมันตะมีลักษณะดังนี้

ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากกายทุจริต ๓ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ (แห่งกายทุจริต ๓) สัมมากรรมันตะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมากรรมันตะ^{๕๑}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมากรรมันตะ^{๕๒} คือ

- ๑) สมุทธานะ ยังศีล สมาธิ ปัญญาให้ตั้งขึ้น จนกระทั่งถึงโสดาปัตติมรรค
- ๒) ปหานะ ละการงานผิด มีจิตตั้งมั่นอยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา จนกระทั่งถึง โสดาปัตติมรรค
- ๓) อุปัตถัมภนะ อุปถัมภ์คำชุสหาตธรรมที่เหลือให้เกิดพร้อมกันในขณะแห่ง โสดาปัตติมรรค
- ๔) ปริยาทานะ ครอบงำกิเลสทั้งหลาย ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
- ๕) วิโสธนะ ยังใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
- ๖) อธิษฐานะ ตั้งใจมั่นในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
- ๗) โวทานะ ยังใจให้ผ่องแผ้วในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
- ๘) วิเสสาคิมะ บรรลุคุณพิเศษในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
- ๙) อุตตรปฏิเวชชะ แหว่งตลอดคุณพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป
- ๑๐) สัจจาภิสมยะ ได้ตรัสรู้หรือรียสัจ ๔
- ๑๑) นิโรธะ ปติฏฐาปนะ ตั้งอยู่ในพระนิพพาน

๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง เลี้ยงชีพดีชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีพโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น^{๕๓} สัมมาอาชีโว^{๕๔} เป็นอยู่ชอบ คือ เป็นอยู่ชอบเพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบเพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาด จากกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔

องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมากรรมันตะ คือ

- ๑) ละมิจฉาอาชีวะ
- ๒) เลี้ยงชีพดีอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ^{๕๕}

^{๕๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๐/๙๔.

^{๕๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๖๒.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๕๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๖๔.

^{๕๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

สภาวะธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อสัมมาอาชีวะมีลักษณะดังนี้

ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมิจฉาอาชีวะ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ(แห่งมิจฉาอาชีวะ) สัมมาอาชีวะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ^{๕๖}

สัมมาอาชีวะ มีลักษณะ รส ปัจจุปฏิฐาน ปทัฏฐาน^{๕๗} ดังนี้

๑) โวทานลกฺขโณ มีความผ่องแผ้วเป็นลักษณะ หมายความว่า ถ้าสัมมาอาชีวะนี้มีอยู่แก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นจะมีแต่ความผ่องแผ้ว มีแต่ความสะอาดบริสุทธิ์หมดจดทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะกิเลสหายาบ ซึ่งจะล่วงละเมิดออกมาทางกาย ทางวาจา ก็ข่มไว้ด้วยศีล กิเลสกลาง ๆ คือ ปริยฎฐานะ ซึ่งจะล่วงออกมาทางใจ ได้แก่ นีวรณ ๕ ก็ข่มไว้ด้วยอำนาจสมาธิ อนุสัยกิเลสที่นอนดองอยู่ในใจก็ถูกลอนด้วยอริยมรรค ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค เป็นต้น

๒) กายชีวปฺพตฺติโร สัมมาอาชีวะนั้น ความเป็นไปแห่งความเป็นอยู่ของกาย และ วาจาอันบริสุทธิ์เป็นหน้าที่ หมายความว่า มีกายเว้นจากทุจริต มีวาจาเว้นจากทุจริต สติมั่นอยู่ในสุจริตเท่านั้น

๓) มิจฉาอาชีวปหานปฺจฺจุปฺภาโน มีการปหานมิจฉาชีพเป็นผลปรากฏ หมายความว่า ความเป็นอยู่ชอบนี้ เป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นอยู่ผิด ความเป็นอยู่ชอบเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นความเป็นอยู่ผิดทางกาย ทวาร วจิตวาร มโนทวาร ก็จะไม่เกิดขึ้นได้เลย ผลที่ปรากฏจึงได้แก่ ความเป็นอยู่อันบริสุทธิ์ เพราะจิตปราศจากกิเลสอย่างหายาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ตามขั้นแห่งปัญญาของผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ

๔) สทฺธาหิโรตฺตปฺปาทิกุณฺปทฺภาโน มีคุณธรรมคือศรัทธา หิริ โอตตปปะ เป็นต้น เป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้สัมมาอาชีวะเกิดขึ้น

๖. สัมมาวายามะ (เพียรชอบ)

สัมมาวายามะ หมายถึง เพียรชอบ^{๕๘}, ตั้งใจประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจัง ๆ เพื่อให้หลุดพ้นไปจากกิเลสและกองทุกข์โดยเร็วพลัน^{๕๙}

องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาวายามะ

๑) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

^{๕๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๑/๙๔.

^{๕๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๖๔.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๕๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๖๔.

๒) ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงมั่น ไม่เลือนหาย ภัยโยกภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๖๐}

สภาวะธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อสัมมาวายามะมีลักษณะดังนี้

การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดุทธสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ^{๖๑}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาวายามะ^{๖๒} คือ

๑) ปัดคหะ ประคองจิตให้อยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงมรรคญาณ

๒) ปหานะ ละความเพียรผิดยังจิตให้ตั้งอยู่ในความเพียรชอบ จนกระทั่งถึงมรรค

ญาณ

๓) อุปัตถัมภานะ อุปัตถัมภาคำชুমรรคที่เหลืออีก ๗ ให้เป็นมัคคสมังคีจนละกิเลสได้ เป็น

สมุจเฉท

๔) ปริยาทานะ ครอบงำความโลภ ความโกรธ ความหลง จนถึงมรรคญาณ

๕) วิโสธนะ ยังใจให้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสด้วยมรรคญาณ

๖) อธิฐานนะ ตั้งใจไว้ในศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงมรรคญาณ

๗) วิเสสาธิมรรค เพียรพยายามปฏิบัติจนให้บรรลุคุณวิเศษคือมรรคญาณ

๘) โวทานะ ยังใจให้ผ่องแผ้วจากกิเลสด้วยมรรคญาณ

๙) อุตตริปฏิเวธะ เพียงเจริญวิปัสสนาจนได้รู้แจ้งแทงตลอดมรรคญาณ

๑๐) สัจจาภิสมยะ เพียรเจริญวิปัสสนาจนได้ตรัสรู้อรุณวิสัย ๔

๑๑) นิโรธะ ปติฏฐาปนนะ ยังใจให้ตั้งอยู่เฉพาะนิโรธ

๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)

สัมมาสติ หมายถึง ระลึกชอบ^{๖๓} คือ ระลึกในสติปัฏฐาน , ระลึกอยู่กับกาย เวทนา จิต ธรรม^{๖๔} องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาสติ คือ ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้

^{๖๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

^{๖๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕. , อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๒/๙๔.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๖๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๖๔.

๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณา และโทมนัสใน โลกได้

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณาและ โทมนัสในโลกได้

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณา และโทมนัสในโลกได้^{๖๕}

สภาวะธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อสัมมาสติมีลักษณะดังนี้

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติผละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ^{๖๖}

ลักษณะของสัมมาสติ ในปฏิสัมภิทามรรค แสดงไว้ ๑๑ ประการ^{๖๗} คือ

๑) อุပ္ปฐานะ มีสติเข้าไปปรากฏอยู่กับปัจจุบัน รูปนาม พระไตรลักษณ์ จนถึงมรรค ญาณ

๒) ปหานะ ละสติผิด ยังจิตให้ตั้งอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงมรรคญาณ

๓) อุปัตถัมภานะ อุปัตถัมภ์ค้ำชูมรรคที่เหลือ ๗ ให้เป็นมรรคสมังคี จนถึงมรรคญาณ

๔) ปริยาทานะ ครอบงำกิเลสทั้งหลายด้วยตทั้งคปหาน วิกขัมภนปหาน สมุจเฉท ปหาน

๕) วิโสธนะ ยังจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายด้วยมรรคญาณ

๖) อธิฐฐานะ ยังจิตให้ตั้งมั่นอยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงมรรคญาณ

๗) โวทานะ ยังจิตให้ปล่อยแผ้วจากกิเลสทั้งหลาย ด้วยมรรคญาณ

๘) วิเสสธิคมะ ยังจิตให้บรรลุคุณวิเศษคือ มรรคญาณ

๙) ปฏิเวระะ แทงตลอดมรรคญาณ

๑๐) สัจจามิสสมยะ ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔

๑๑) ปติฐฐาปนนะ ยังจิตให้เข้าถึงความสงบคือนิพพาน

^{๖๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

^{๖๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๓/๙๔.

^{๖๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๘๗.

๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

สัมมาสมาธิ หมายถึง ตั้งจิตมั่นชอบ^{๖๘}, มีใจจดจ่ออยู่กับรูปนาม และศีล สมาธิ ปัญญา จนกระทั่งถึงมรรค มีโสดาปัตติมรรคญาณ เป็นต้น^{๖๙}

องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาสมาธิ คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย

๑) บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจาร์สงบระงับไปแล้ว

๒) บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย

๓) บรรลุตติยฌานที่พระอริยทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับไปก่อน

๔) บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๗๐}

สภาวะธรรมในมรรคมืองค์ ๘ ข้อสัมมาสมาธิมีลักษณะดังนี้

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทริย์ สัมมาสมาธิ สมาธิพละ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๗๑}

ลักษณะของสัมมาสมาธิ ๑๑ ประการ^{๗๒} คือ

๑) อวิกเขปะ ทาจิตเจตสิกให้สงบระงับ ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา จนกระทั่งถึงมรรคญาณ

๒) ปหานะ ละมิฉาสมาธิ ตั้งอยู่ในสัมมาสมาธิ จนถึงมรรคญาณ

๓) อุปัตถัมภานะ อุปัตถัมภาคำชুমรรคที่เหลือ ๗ ให้เป็นมัคคสมังคี จนถึง มรรคญาณ

๔) ปริยาทานะ ครอบงำกิเลสทั้งหลายด้วยตทั้งคปหาน วิกขัมภนปหาน และ สมุจเฉทปหาน

๕) ปฏิวธาทิวโสธนะ ยังใจให้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส เพราะปฏิวธา

๖) อธิฐฐานะ ยังจิตให้มั่นคงในศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงมรรคญาณ

๗) โวทานะ ยังใจให้ผ่องแผ้วจากกิเลสทั้งหลาย ด้วยมรรคญาณ

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๖๙} พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๘๙.

^{๗๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

^{๗๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕. , อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๔/๙๕.

^{๗๒} พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก), คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๗-๘-๙, หน้า ๔๙๑.

- ๘) วิเสสาคิมะ บรรลุคุณวิเศษ คือ มรรคญาณ
 ๙) อุตตริปฏิเวระ ทางตลอดมรรคญาณเบื้องสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ นับตั้งแต่
 โสดาปัตติมรรคญาณเป็นต้นไป จนกระทั่งถึงอรหัตตมรรคญาณ
 ๑๐) สัจจาภิสมยะ ได้ตรัสรู้อรียสัจ ๔
 ๑๑) ปติภูฏาปนยะ ยังใจให้เข้าถึงพระนิพพาน หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ
 สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ
 สัมมาสมาธิ เป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในหลักอริยสัจ ๔ เพราะเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความพ้น
 ทุกข์ ซึ่งเรียกว่าทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ในลำดับต่อไปจักได้กล่าวถึงสติปัฏฐาน ๔ ใน
 อริยมรรคมีองค์ ๘

สรุป หลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
 สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในหลัก
 อริยสัจ ๔ เพราะเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ ซึ่งเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

๒.๕ สติปัฏฐาน ๔ ในอริยมรรคมีองค์ ๘

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ถ้าหากปรารถนาสติปัฏฐานแล้วมรรคก็เป็นอันปรารถนาด้วย ดุจ
 ใจความว่าภิกษุทั้งหลายสติปัฏฐาน ๔ อย่างอันบุคคลใดใครก็ตามปรารถนาแล้ว, อริยอัฏฐังคิกมรรค
 อันเป็นทางให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบของบุคคลเหล่านั้น ก็เป็นอันปรารถนาได้ด้วย ภิกษุทั้งหลายสติ
 ปัฏฐาน ๔ อย่าง อันบุคคลใดใครก็ตาม ปรารถนาถูกต้องแล้ว, อริยอัฏฐังคิกมรรคอันเป็นทางให้ถึงความ
 สิ้นทุกข์โดยชอบของบุคคลเหล่านั้น ก็เป็นอันปรารถนาถูกต้องแล้วด้วย สติปัฏฐาน ๔ อย่าง คือ ภิกษุใน
 กรณีนี้ย่อมเป็นผู้มีปกติ ตามเห็นกายในกาย อยู่เป็นประจำ มีปกติ ตามเห็นเวทนาในเวทนา ทั้งหลาย
 อยู่เป็นประจำ มีปกติตามเห็นจิตในจิต อยู่เป็นประจำ มีปกติ ตามเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็น
 ประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกเสียได้ซึ่งอภิชณาและโทมนัสในโลก^{๗๓}

สัมมาสติ หมายความว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ

- ๑) พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจัดอภิชณา และโทมนัส
 ในโลกเสียได้
- ๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจัดอภิชณา
 และโทมนัสในโลกเสียได้
- ๓) พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจัดอภิชณา และโทมนัสใน
 โลกเสียได้

^{๗๓} พระพุทธทาส, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สุราชธานี : ธรรมทานมูลนิธิไชยา
 จัดพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖๘.

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้^{๗๔}

ในหมวดสังขจะแห่งธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานได้กล่าวถึงอริยสัง ๔ ประการคือ

- ๑) ทุกขสังขจิต
 - ๒) สมุทขสังขจิต
 - ๓) นิโรธสังขจิต
 - ๔) มรรคสังขจิต
- มีอธิบายโดยย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ทุกขสังขจิต

- (๑) ทุกขเวทนา (สภาพทนได้ยากที่เกิดทางกายใจ)
- (๒) ทุกขีในไตรลักษณ์ (สังขารรูปนามทั้งหมดซึ่งมีสภาพน่ากลัว)
- (๓) ทุกขีในอริยสังข (สภาพว่างเปล่าอันน่ารังเกียจ)

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ชั้น ๕ เป็นทุกขสังขที่ควรกำหนดรู้” คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การพบกับอารมณ์ที่ไม่ชอบ การพลัดพรากจากอารมณ์ที่ชอบ การไม่ได้รับอารมณ์ที่ปรารถนา^{๗๕}

สรุปว่า อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข เพราะมีองค์ประกอบดังกล่าวมาแล้ว

๒) สมุทขสังขจิต

สมุทขเป็นเหตุเกิดทุกข (ชั้น ๕) กล่าวคือ ตัณหา ซึ่งมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

- ๑) โปโนภวิกา (ก่อให้เกิดภพใหม่^{๗๖} เหมือนรากไม้เป็นเหตุให้เกิดต้นไม้)
- (๒) นนทิวราศสหคตา (ประกอบด้วยความยินดีพอใจ)^{๗๗}
- (๓) ตตรตตราภินนุทีน (เพติดเพลินภพและอารมณ์นั้นๆ)^{๗๘}

^{๗๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๙. และ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๙/๑๓๗.

^{๗๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘๖.

^{๗๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๓๘๖.

^{๗๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๓๘๖.

^{๗๘} ที.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕.

พระพุทธองค์ตรัสว่า สมุทยสังข์ คือ ทุกขสมุทยสังข์ เป็นเหตุเกิดของทุกข์ คือ ความผูกพันที่ก่อให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความยินดีพอใจ อันเพิลิตเพิลินภพและอารมณ์นั้นๆ กล่าวคือ ความพอใจในกามคุณ^{๗๙} (กามตัณหา) ความพอใจโดยเห็นผิดว่า ภพเที่ยง (ภวตัณหา)^{๘๐} และความพอใจโดยเห็นผิดว่า ภพขาดสูญ (วิภวตัณหา)

๓) นิโรธสังขนิเทศ

ท่านพระโสภณมหาเถระ อธิบายว่า ความดับตัณหาเกิดจากวิปัสสนาญาณ และมรรคญาณทั้ง ๔ มิได้รับเอาความดับตัณหาเป็นอารมณ์ แต่รับเอาความดับรูปนามทั้งหมด เรียกว่า นิพพานธาตุเป็นอารมณ์ ซึ่งมีอาการดับ ๔ ครั้ง^{๘๑} คือ

- (๑) ดับครั้งที่ ๑ ปรากฏในขณะที่บรรลุโสดาปัตติมรรคญาณ
- (๒) ดับครั้งที่ ๒ ปรากฏในขณะที่บรรลุสกทาคามีมรรคญาณ
- (๓) ดับครั้งที่ ๓ ปรากฏในขณะที่บรรลุอนาคามีมรรคญาณ
- (๔) ดับครั้งที่ ๔ ปรากฏในขณะที่บรรลุอรหัตตมรรคญาณ

พระพุทธองค์ตรัส ทุกขนิโรธว่า ความดับสันทิโดยสิ้นเชิง (อเสสวิราคนิโรธ) ความสละ (จาโค) ความปล่อย (ปฏินิสสคโค) ความหลุดพ้น (มุตติ) และ ความไม่พัวพันในตัณหานั้น (อนาลโย)

๔) มรรคสังขนิเทศ

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ทางสายกลางที่ทำให้บรรลุพระนิพพานในปัจจุบันชาติได้ ท่าน อุปัมาว่า เปรียบเหมือนราชรถที่มุ่งหน้าไปสู่อมตะมหานคร คือ นิพพาน^{๘๒}

พระพุทธองค์ตรัสว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาเป็นทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๘๓} กล่าวคือ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) การกล่าวชอบ (สัมมาวาจา) การกระทำชอบ (สัมมากรรมันตะ) การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ความเพียรชอบ (สัมมาวายามะ) การระลึกรู้ชอบ (สัมมาสติ) และ ความตั้งมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ)

ในงานวิจัยนี้กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์ที่ปรากฏในธัมมานุปัสสนาหมวดสังขนิเทศนี้ ดังจะได้วิเคราะห์ตามเนื้อหาของสังขนิเทศสืบต่อไป

คำจำกัดความอีกแบบหนึ่ง ที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรม ว่าดังนี้

^{๗๙} ในคัมภีร์อรรถกถาว่า มี ๔ คือ (๑) ความพอใจที่เกิดขึ้นด้วยความปรารถนาภพ (๒) ความพอใจที่ประกอบด้วยสัสสตทิฐิ (๓) ความพอใจในรูปภพและอรูภพ (๔) ความพอใจในนิมิต (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘๖.

^{๘๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๔๐๖.

^{๘๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๔๐๗.

^{๘๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๔๑๔.

^{๘๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๔๑๕.

(๑) สัมมาสติ เป็นไฉน สติ คือการคอยระลึกถึงอยู่เนืองๆ การทวนระลึก(กัถิ) สติ คือ ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม(กัถิ) สติ คือ สติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ”^{๘๔}

(๒) สัมมาสติ ตามคำจำกัดความแบบพระสูตรนั้น คือหลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ นั้นเอง หัวข้อทั้ง ๔ ของหลักธรรมหมวดนี้ มีชื่อเรียกสั้น ๆ คือ

- (ก) กายานุปัสสนา (การพิจารณากาย , การตามดูรู้ทันกาย)
- (ข) เวทนานุปัสสนา (การพิจารณาเวทนา , การตามดูรู้ทันเวทนา)
- (ค) จิตตานุปัสสนา (การพิจารณาจิต , การตามดูรู้ทันจิต)
- (ง) ธัมมานุปัสสนา (การพิจารณาธรรมต่างๆ , การตามดูรู้ทันธรรม)

ก่อนจะพิจารณาความหมายของสัมมาสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้ เห็นว่าควรทำความเข้าใจทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับเรื่องสติไว้เป็นพื้นฐานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง ดับภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตายและไม่ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอีกต่อไป จุดมุ่งหมายคือความสงบสุขทางใจ ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ผ่องใสของการและจิตวิญญาณได้อย่างเป็นระบบขั้นตอน ถูกต้องด้วยหลักการและวิธีการปฏิบัติ เป็นเหตุเป็นผลของมรรค ในงานวิจัยนี้ คำว่า สัมมาสติ หมายถึง “การเจริญสติปัฏฐานเท่ากับเจริญมรรค ๘”^{๘๕}

๒.๖ อริยมรรคในไตรสิกขา

ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นขบวนการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาทั้งหมดของมรรคมาใช้ จึงเป็นหมวดธรรมที่มาตรฐาน ในที่นี้ขอกล่าวสรุปว่า มรรคเป็นกระบวนการปฏิบัติธรรมทั้งหมดในแง่เนื้อหา ฉันทไตรสิกขาที่เป็นขบวนการปฏิบัติธรรมทั้งหมดในแง่การใช้งานฉันทนั้น เพื่อให้เห็นเป็นหมวดหมู่ อันจะช่วยให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ท่านจัดองค์ประกอบทั้ง ๘ ของมรรคเข้าเป็นประเภท ๆ เรียกว่าขั้น หรือ ธรรมชั้น กล่าวคือ ศีลชั้นสมาธิชั้น แปลว่า หมวดธรรม หรือกองธรรม มี ๓ ชั้น หรือ ๓ ธรรมชั้น กล่าวคือ ศีลชั้น สมาธิชั้น และปัญญาชั้น เรียกว่าง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา โดยจัด สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้าเป็นหมวด ศีล เหมือนการจัดกองดินที่แน่นขึ้นพร้อมทั้งกรวดทรายวัสดุผิวจราจรที่เป็นตัวถนนหรือพื้นถนนเข้าเป็นพวกหนึ่ง จัดสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เข้าเป็นหมวดสมาธิ เหมือนกับจัดขอบกั้น คันถนนเส้นแนวโค้งเลี้ยว เป็นพวกหนึ่ง จัดสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เข้าเป็นหมวดปัญญา เหมือนดังจัดสัญญาณ เครื่องหมาย ป้าย โคมไฟ ป้าย เป็นต้น เป็นอีกพวกหนึ่ง^{๘๖}

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๐๑-๓๐๒. และ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑-๑๐๒.

^{๘๕} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๗/๕๐๖.

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๑ -๖๐๒.

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคท่านได้สังเคราะห์ไตรสิกขาลงในอริยมรรค ดังนี้ ศีลสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ (กองศีล) สมาธิสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (กองสมาธิ) ปัญญาสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ (กองปัญญา) ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นสมบูรณ์ จึงเป็น หมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรม^{๘๗}

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุวัชชีบุตรว่า สิกขา ๓ คือในมรรคมืองค์ ๘ เมื่อเธอศึกษาทั้งอริศีลสิกขา ศึกษาทั้งอริจิตตสิกขา ศึกษาทั้งอริปัญญาสิกขา อยู่ รากะ (โลภะ) ก็จักถูกละได้ โทสะก็จักถูกละได้ โมหะก็จักถูกละได้; เพราะการที่ละรากะได้ เพราะการที่ละโทสะได้ เพราะการที่ละโมหะได้ สิ่งใดเป็นอกุศล เธอก็จักไม่ทำสิ่งนั้น สิ่งใดที่เป็นบาป เธอก็จักไม่เสพสิ่งนั้น”^{๘๘}

การปฏิบัติตามอริยมรรคจะต้องดำเนินไปตามขั้นตอนจากองค์มรรคที่ ๑ คือสัมมาทิฐิแล้วพัฒนาไปตามลำดับจนถึงองค์มรรคที่ ๘ คือสัมมาสมาธิ องค์มรรคทั้ง ๘ จะต้องเกิดมีหรือปฏิบัติพร้อมกันจึงจะทำให้เกิดการตรัสรู้ได้ ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการพัฒนาตนเองในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงระดับสูงโดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ความพ้นทุกข์คือนิพพาน ไตรสิกขาจึงมีความหมายหรือแนวทางปฏิบัติที่กว้างขวางรวมเอาอริยมรรคมืองค์ ๘ ที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานไว้ด้วย แต่อริยมรรคมืองค์ ๘ แม้จะสามารถจัดเข้าในไตรสิกขาได้ แต่มีขอบเขตแคบกว่าไตรสิกขา^{๘๙}

ไตรสิกขาสรุเป็น ๓ หมวด ซึ่งมีรายละเอียดโดยย่อดังนี้

หมวดที่ ๑ อริศีลสิกขา คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ

หมวดที่ ๒ อริจิตตสิกขา คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

หมวดที่ ๓ อริปัญญาสิกขา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ

ดังนั้น มรรคจึงเป็นกระบวนการปฏิบัติธรรมทั้งหมดในไตรสิกขา ผู้เจริญสติปัญญาภาวนาควรเป็นผู้มีความประพฤติพร้อมสมบูรณ์ด้วยศีล และอาจารย์ การเจริญภาวนาใน พระพุทธศาสนาจึงยึดหลักศีลเป็นเบื้องต้นของการเจริญสมาธิ ในคัมภีร์วิปัสสนาธุระ ได้กล่าวว่าความบริสุทธิ์แห่งศีล ๔ ประเภทมีปาดิโมกข์ ท่านจำแนกไว้ ๒ ประเภท คือ ศีลวิสุทธิสำหรับพระสงฆ์ และศีลวิสุทธิสำหรับคฤหัสถ์^{๙๐} ต่อไปจะกล่าวถึงผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมืองค์ ๘

^{๘๗} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของพระเฮฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๑.

^{๘๙} ดร. วัชระ งามจิตต์เจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑๖.

^{๙๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, หน้า ๙๗.

๒.๗ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘

ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้ชื่อว่า ดำเนินตามทางสายกลาง หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ย่อมประสบผลสำเร็จ คือ ยังมรรค ผล นิพพานให้เกิดขึ้นได้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้^{๙๑} ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคพระสารีบุตรเถระ อธิบายความเกิดขึ้นของมรรคและการละสังโยชน์ ไว้ว่า มรรคชื่อว่าสัมมาทิฐิเพราะมีสภาวะเห็นย่อมเกิดขึ้น มรรคชื่อว่าสัมมาสังกัปปะเพราะมีสภาวะตรีกตรองย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาวาจาเพราะมีสภาวะกำหนดย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาภังคะเพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐานย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาอาชีวะเพราะมีสภาวะผ่องแผ้วย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาวายามะเพราะมีสภาวะระคองไว้ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสติเพราะมีสภาวะตั้งมั่นย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสมาธิเพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่านย่อมเกิดขึ้น มรรคยอมเกิดอย่างนี้ และอธิบายมรรคที่เจริญทำให้มีขึ้นแล้วยอมละสังโยชน์ และทานุสสัยให้สิ้นไปได้ ว่า (ผู้เจริญวิปัสสนา) ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉาและสีลัพพตปรามาส อนุสสัย ๒ นี้ คือ ทิฏฐานุสสัยและวิจิกิจฉานุสสัยยอมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์ส่วนหยาบ ๆ อนุสสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสสัย และปฏิฆานุสสัยส่วนหยาบ ๆ ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ ส่วนละเอียดย อนุสสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสสัยและปฏิฆานุสสัย ส่วนละเอียดย ๆ ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรคยอมละสังโยชน์ ๕ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา อนุสสัย ๓ นี้ คือ มานานุสสัย ภวราคานุสสัย และอวิชชานุสสัย ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค^{๙๒}

บุคคลที่ปฏิบัติตามหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔^{๙๓} ย่อมสามารถบรรลุมรรคญาณผลญาณสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลได้ ซึ่งพระอริยบุคคลนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. พระโสดาบันมี ๓ ประเภท

๑) เอกพีชีโสดาบัน พระโสดาบันมีพีชกำเนิดอีกเพียงครั้งเดียว จะเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอีกเพียงชาติเดียวก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๙๔}

๒) โกลังโกลโสดาบัน คือ พระโสดาบันผู้ยังต้องเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอีก ๒ ถึง ๖ ชาติ จึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๙๕}

^{๙๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนาธุณี, แปลโดย จารุญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

^{๙๒} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๕ -๖.

^{๙๓} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวงศ์ปฏิปทา, หน้า ๖๙ .

^{๙๔} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๓.

^{๙๕} หมายถึงผู้ไปจากตระกูลสู่ตระกูล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒ -๓ ครั้ง หรือเกิดในสุดติภพอีก ๒ -๓ ครั้ง ก็จักบรรลุอรหัตตผล อังใน ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๓.

๓) สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน คือ พระโสดาบันผู้ต้องเกิดอีกถึง ๗ ชาติจึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๙๖}ที่แตกต่างกันเช่นนี้ เป็นเพราะอินทรีย์แก่กล้ายิ่งหย่อนกว่ากัน^{๙๗}

๒. พระสกทาคามี

พระสกทาคามี คือ พระอริยะบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้วยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นอย่างละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโวทานะแทนโคตรภูญาณ เพราะท่านเป็นอริยะบุคคลแล้ว หลังจากนั้นบรรลุถึงพระสกทาคามีมรรค และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๒ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันทีแต่ไม่สามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ให้ตัวใดตัวหนึ่งขาดหายโดยสิ้นเชิง แต่กิเลสของท่านเบาบางกว่าพระโสดาบันอย่างมาก ดำรงฐานะเป็นพระสกทาคามีบุคคล๓. พระอนาคามี พระอนาคามีบุคคล คือ พระอริยะบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้ว ยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อ จนวิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น มีอินทรีย์แก่กล้าเป็นทวีคูณจนบรรลุเข้าสู่มรรคที่ ๒ และที่ ๓ ได้ คือ ตั้งแต่ญาณที่ ๔ อุทยัพพญาณจนญาณที่ ๑๒ อนุลอมญาณ ซึ่งวิปัสสนาญาณนั้นเกิดขึ้นอย่างละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณ ที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโวทานะ โวทานะแทนโคตรภูญาณ เพราะท่านเป็นอริยะบุคคลแล้ว ก็บรรลุถึงพระอนาคามีมรรค และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๓ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันที และสามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ได้อีก ๒ สังโยชน์อย่างสิ้นเชิงได้แก่ กามราคะสังโยชน์ และภุกะสังโยชน์ ก็คือละกามและโทสะได้อย่างเด็ดขาด ดำรงฐานะเป็นพระอนาคามี กล่าวโดยสังโยชน์ ละได้อีก ๒ คือ กามราคะสังโยชน์ และภุกะสังโยชน์ ขณะที่พระโสดาบันละได้ ๓ คือ สักกายทิฎฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ และสีลพัตปรามาสสังโยชน์ กล่าวโดยอุกตกรรมบทยะได้อีก ๓ คือ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา และพยาบาท ความเป็นอยู่ของพระอนาคามีนี้ มีความเป็นอยู่แบบสันโดษ ไม่มีครอบครัว รักษาศีล ๘ เป็นประจำ เมื่อหมดอายุขัยแล้วจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ซึ่งเป็นชั้นที่สูงที่สุดในพรหมโลก อันเป็นที่อยู่เฉพาะของผู้ที่บรรลุเป็นพระอนาคามีเท่านั้น

๓. อนาคามี

อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดใน พรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะบรรลอรหันต์แล้วนิพพานบนพรหมโลกนั้น อนาคามี เป็นชื่อเรียกพระอริยะบุคคลชั้นที่ ๓ จากทั้งหมด ๔ ชั้นคือ ได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ พระอนาคามีเป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคียสังโยชน์) ทั้ง ๕ ประการได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทรมภาคียสังโยชน์) อีก ๕ ประการ คือ

^{๙๖} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๔.

^{๙๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๖. และ อง.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๔๙/๕๕.

๑. รูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปผาน หรือ รูปธรรมอันประณีต หรือ ความพอใจในรูปภาพ

๒. อรูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปผาน หรือ พื่อใจในรูปธรรม เช่น ความรู้ เป็นต้น หรือ ความพอใจในรูปภาพ

๓. มานะ หมายถึง ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เช่น เป็นพระอนาคามี (แม้ว่าจะเป็นจริง ๆ) เป็นต้น

๔. อุทัจจะ คือ ความฟุ้งของจิต

๕. อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้ง

อนึ่งพึงเข้าใจว่า แม้สังโยชน์เบื้องสูงบางข้อจะมีชื่อเหมือนกิเลสอย่างหยาบที่ยังมีในปถุชน (ผู้ยังไม่เป็นบรรลุป็นพระอริยบุคคล) เช่น มานะ อุทัจจะ หรือ อวิชชา แต่สังโยชน์เบื้องสูงอันเป็นกิเลสที่ยังหลงเหลืออยู่ในจิตใจของพระอนาคามีนั้น เป็นกิเลสที่ละเอียดกว่าของปถุชนอย่างมาก

พระอนาคามี มีอยู่ ๕ ประเภท ได้แก่

๑. อันตราปรินิพายี ผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือ เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่ง ก็ปรินิพพานโดยกิเลสปรินิพพาน

๒. อุปหัจจปรินิพายี ผู้จวนจะถึงจึงปรินิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้ว จวนจะถึงสิ้นอายุจึงปรินิพพาน

๓. อสังขารปรินิพายี ผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้แรงชักจูง คือ ปรินิพพานโดยง่าย ไม่ต้องใช้ความเพียรนัก

๔. สสังขารปรินิพายี ผู้ปรินิพพานโดยใช้แรงชักจูง คือ ปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก

๕. อุทังโสโต อภิญญาคามี ผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภาพ คือ เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้วก็ตาม จะเกิดเลื่อนต่อขึ้นไปจนถึงอกนิฏฐภาพแล้วจึงปรินิพพาน^{๔๘}

๔. พระอรหันต์

พระอรหันต์ คือ พระอริยบุคคลผู้บรรลุดรรชนีสูงสุดคืออรหัตตมรรค อรหัตตผล สามารถละสังโยชน์เบื้องสูง (อุทัมภาคิยสังโยชน์) ได้อีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ อวิชชา รวมเป็นละสังโยชน์ได้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ

^{๔๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

พระอรหันต์เป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นผู้มีขันธสันดานบริสุทธิ์หมดจดอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ท่านจึงไม่มีกิเลสอันเป็นเชื้อให้ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในภพทั้งหลายอีก เมื่อดับขันธทั้ง ๕ อันเป็นวิบากขันธครั้งสุดท้ายแล้วก็ปรินิพพาน ไม่มีเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป^{๙๙}

ผู้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วบรรลุธรรม

เมื่อกล่าวถึงบุคคลที่บรรลุธรรมผลนั้น ที่พบในพระธรรมเทศนาถันท์แรก คือพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเวทยากรณนี้ (ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) จบลงแล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ซึ่งชม ยินดีพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค เปล่งอุทานขึ้น ๓ ทน ว่า สาธุ ท่านพระโสภณมหาเถระอธิบายว่า เพราะปัญจวัคคีย์มีความปีติโสมนัสจากการฟังธรรมเทศนา^{๑๐๐}

บุคคลที่ ๑ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ มีอธิบายว่า ท่านได้ดวงตาเห็นธรรม^{๑๐๑} อันปราศจากธุลีมลทิน^{๑๐๒} ความว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งมวลนั้นมีความดับเป็นธรรมดา” หมายความว่า ท่านบรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมอยู่ในปัจจุบันขณะ มีคำบาลีปรากฏว่า ภณมานะ^{๑๐๓} คือ พระดำรัสของพระพุทธองค์ตรัสก่อนจบพระสูตรท่านอธิบายว่าตรงนี้เองที่ท่านโกณฑัญญะบรรลุธรรมแล้ว ซึ่งอธิบายในคัมภีร์สารัตถที่ปนี

ท่านพระโสภณมหาเถระ อธิบายว่า ท่านโกณฑัญญะสามารถพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุธรรมผล ในขณะที่ฟังคำอธิบายท่านบรรลุธรรมในเวลาฟังอริยสัจ ๔ เรื่องทุกขสัจว่า เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ และมรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม แล้วกำหนดรู้อุปาทานขันธและเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปด้วยก็บรรลุธรรม^{๑๐๔}

บุคคลที่ ๒ และที่ ๓ คือ วัปปะ และภัททิยะ หลังจากท่านโกณฑัญญะอุปสมบทแล้ว ต่อไปภัททวัคคีย์ ๒ องค์ มีท่านวัปปะ และ ภัททิยะ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมด้าย่อมดับไปเป็นธรรมด้ายทั้งสองท่านก็บรรลุโสดาปัตติผลและได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา บุคคลที่ ๔ และที่ ๕ คือ มหานามะและ พระอัสสชิ ในลำดับต่อมาในขณะที่พระพุทธองค์ประทานโอวาทอยู่ ดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดกับท่านมหานามะ และอัสสชิ ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา”^{๑๐๕}

พระพุทธองค์อุปสมบทให้ท่านทั้งสองว่า “เธอทั้งสองจงเป็นภิกษุมานะเกิด แล้วได้ตรัสต่อไปว่า เรากล่าวธรรมดีแล้ว เธอทั้งสองจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”

^{๙๙} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวงศ์ปฏิบัติ, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๐๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๒๙.

^{๑๐๑} พรหม ๑๘ โภฏี และ เทวดาในกามาวจรภูมิอีกนับไม่ถ้วนได้บรรลุธรรมหลังจากฟังพระสูตรนี้ อ้างใน มิลินท. (บาลี) หน้า ๓๕๖.

^{๑๐๒} ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๒๕๓.

^{๑๐๓} ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๒๕๓.

^{๑๐๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๓๑.

^{๑๐๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๖๔.

ในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎกอธิบายว่า

ท่านวัปปะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘

ท่านภัททิยะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๘

ท่านมหานามะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๘

ท่านอัสสชิได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๘

ขณะนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ในพระวิหาร เพราะคุณแลกรรมฐานภิกษุทั้ง ๔ ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ (อาสาฬหะ) พระพุทธองค์ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ และบรรลุอรหัตตผลในเวลาจบพระธรรมเทศนา^{๑๐๖}

อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้มีพระสมณะ คือ พระอริยบุคคล มีพระโสดาบัน เป็นต้น

เมื่อจวนเสด็จดับขันธปรินิพพานพระพุทธองค์ทรงตรัสอริยมรรคมีองค์ ๘ กับสุภัททะว่า ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๑ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๒ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๓ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๔ ในธรรมวินัยที่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีสมณะที่ ๑ ย่อมมีสมณะที่ ๒ ย่อมมีสมณะที่ ๓ ย่อมมีสมณะที่ ๔ สุภัททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคมีองค์ ๘ สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย^{๑๐๗} ในเวลาจบพระธรรมเทศนาสุภัททะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสาวกองค์สุดท้าย (ปัจฉิมสาวก)

สรุปว่า อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ ซึ่งเป็นทางดำเนินของพระอริยะ มีหลักธรรมที่รวมเข้าเป็นอริยมรรค ๘ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จึงเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมสำคัญ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่นำพาบุคคลผู้ปฏิบัติให้บรรลุญาณธรรม คือ ความเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ทำให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏทั้งปวง

๒.๘ ความหมายของสัมมาสติ

สัมมาสติ หมายความว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาเจริญสติปัญญา ๔ คือ

๑) พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

^{๑๐๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธรรมจักษุกับปวัตตสูตร, หน้า ๓๖๕ -๖๖.

^{๑๐๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๓/๒๑๔.

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้^{๑๐๘}

คำจำกัดความอีกแบบหนึ่ง ที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรม ว่าดังนี้

(๑) สัมมาสติ เป็นไฉน สติ คือการคอยระลึกรู้ถึงอยู่เนืองๆ การหวนระลึก (กัถิ) สติ คือ ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม(กัถิ) สติ คือ สติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ”^{๑๐๙}

(๒) สัมมาสติ ตามคำจำกัดความแบบพระสูตรนั้น คือหลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ นั้นเอง หัวข้อทั้ง ๔ ของหลักธรรมหมวดนี้ มีชื่อเรียกสั้น ๆ คือ

(ก) กายานุปัสสนา (การพิจารณากาย , การตามดูรู้ทันกาย)

(ข) เวทนานุปัสสนา (การพิจารณาเวทนา , การตามดูรู้ทันเวทนา)

(ค) จิตตานุปัสสนา (การพิจารณาจิต , การตามดูรู้ทันจิต)

(ง) ธัมมานุปัสสนา (การพิจารณาธรรมต่างๆ , การตามดูรู้ทันธรรม)

ก่อนจะพิจารณาความหมายของ สัมมาสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้ เห็นว่า ควรทำความเข้าใจทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับเรื่อง สติไว้เป็นพื้นฐานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง^{๑๑๐} ดับภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอีกต่อไป จุดมุ่งหมายคือ ความสงบสุขทางใจ ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ผ่องใสของจิตวิญญาณได้อย่างเป็นระบบขั้นตอน ถูกต้องด้วยหลักการและวิธีการปฏิบัติ เป็นเหตุเป็นผล

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ถ้าหากปรารถนาสติปัฏฐานแล้วมรรคก็เป็นอันปรารถนาคงใจ ความว่า ภิกษุทั้งหลายสติปัฏฐาน ๔ อย่างอันบุคคลใดใครก็ตามปรารถนาคงแล้ว อริยอัฏฐังคิกมรรคอันเป็นทางให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบของบุคคลเหล่านั้น ก็เป็นอันปรารถนาคงด้วย ภิกษุทั้งหลาย

^{๑๐๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๙. และ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๙/๑๓๗.

^{๑๐๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๐๑-๓๐๒. และ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑-๑๐๒.

^{๑๑๐} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๖.

สติปัญญา ๔ อย่าง อันบุคคลใดใครก็ตาม บรรารกถูกต้องแล้ว อริยอัฏฐังคิกมรรคอันเป็นทางให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบของบุคคลเหล่านั้น ก็เป็นอันบรรารกถูกต้องแล้วด้วย^{๑๑๑}

สติปัญญา ๔ อย่าง คือ ภิกษุในกรณีนี้ย่อมเป็นผู้มีปกติ ตามเห็นกายในกาย อยู่เป็นประจำมีปกติ ตามเห็นเวทนาในเวทนา ทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีปกติตามเห็นจิตในจิต อยู่เป็นประจำมีปกติ ตามเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกเสียได้ซึ่งอภิชณา และโทมนัสในโลก^{๑๑๒}

๒.๙ การศึกษาวิเคราะห์สัมมาสติในวิภังคสูตร

ในงานวิจัยนี้ คำว่า สัมมาสติ หมายถึง “การเจริญสติปัญญาเท่ากับเจริญมรรค ๘” เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์สัมมาสติในวิภังคสูตร จะเห็นว่า มีความสัมพันธ์กับ การจำแนกสติปัญญาในวิภังคสูตร ดังนี้

สัมมาสติในวิภังคสูตร	การจำแนกสติปัญญาในวิภังคสูตร
๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้	๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้
๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้	๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้
๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้	๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้
๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้	๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

ภาพที่ ๑. สัมมาสติ กับ สติปัญญา ในวิภังคสูตร

^{๑๑๑}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๔๐/๘๐๑.

^{๑๑๒}พระพุทธทาส, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิไชยา จัดพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖๘.

จากภาพจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดง สัมมาสติกับการจำแนก สติปัฏฐานในวิภังคสูตร จากการวิเคราะห์มีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ โทมนัสในโลกได้

หลักปฏิบัติว่าด้วย การพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางกาย คือ เอาสติไปตั้งไว้ที่ กายในอริยาบถต่าง ๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกมีพระบาลีรับรองว่า

“กาเย กายานุปัสสี วิหริติ อาตาปี สมปะชาโน สติมา” แปลว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ”^{๑๑๓}

ในหมวด กายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอริยาบถหลัก ๔ ประการ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน มีพระพุทธดำรัสตรัสวิธีปฏิบัติไว้ว่า “ปุณ จปร ภิกขเว ภิกขุ คจจนโต วา คจจนมีติ ปชานาติ”^{๑๑๔} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน” แม้ในอริยาบถ คือ ยืน นั่ง และนอน

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอริยาบถหลักไว้ว่า การเดิน ความว่า เดินไปโดยการแผ่ขยายของวาโย ธาตุที่เกิดจากกิริยาของจิต วาโยธาตุเกิดจากจิตเพราะฉะนั้น ภิกษุนี้ จะรู้ชัด (อริยาบถ) อย่างนี้ว่า จิต (ความคิด) เกิดขึ้นว่า เราจักเดิน จิตนั้นจะให้วาโยเกิด จะให้การไหววาโยเกิด การเคลื่อนไหวกาย ทั้งหมดไปข้างหน้า โดยการแผ่ขยายของวาโยธาตุอันเกิดจากกิริยาของจิต เรียกว่า การเดิน

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ในหมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

พระพุทธองค์ตรัสการเจริญเวทนานุปัสสนาว่า “อิธ ภิกขเว ภิกขุ สุข วา เวทน เวทยมาโน สุข เวทน เวทยามีติ ปชานาติ. ทุกข วา เวทน เวทยมาโน ทุกข เวทน เวทยามีติ ปชานาติ อทุกขมสุข วา เวทน เวทยมาโน อทุกขมสุข เวทน เวทยามีติ ปชานาติ” ภิกษุในพระศาสนานี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เสวยสุขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยอุเบกขา เวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เสวยอุเบกขาเวทนาอยู่”^{๑๑๕} การพิจารณาเวทนามี ๓ อย่างคือ^{๑๑๖}

๑) สุขเวทนา คือ ความรู้สึกทางกาย ได้แก่ ความสบายกาย ความโล่ง เป็นต้น ผู้ปฏิบัติ ตามกำหนดรู้สุขเวทนาว่า “สบายหนอ” “โล่งหนอ” ตามความเป็นจริงย่อมรู้ชัดว่า มีเพียง สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีเรา ของเรา

๒) ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความเจ็บ ปวด เมื่อย ชา คั้น ร้อน เย็น จุกเสียด เหนื่อย เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้ทุกข์เวทนาว่า “เจ็บหนอ” “ปวดหนอ” “เมื่อย หนอ” “ชาหนอ” “คั้นหนอ” “ร้อนหนอ” “เย็นหนอ” “จุกหนอ” “เสียดหนอ” “เหนื่อยหนอ” ตาม

^{๑๑๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๑๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘/๑๐๔.

^{๑๑๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๑๑๖}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๒ – ๓๐๓.

ความเป็นจริงย่อมรู้ชัดว่า มีเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีเราของเรา

๓) อุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ เมื่ออุเบกขาเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าไม่สุขไม่ทุกข์ คือ เฉยๆ ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้ “เฉยหนอ”

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

ในหมวด จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

พระพุทธองค์ตรัสว่า จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริตี อาตปปี สมปะชาโน สติมา วิเนยย โลก อภิชณาโทมนัสส มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้ ซึ่งหมายถึง สติตั้งมั่นพิจารณาเนืองๆ ซึ่งจิต คือ วิญญาณขันธ์ มี ๑๖ ประการ ได้แก่

- (๑) เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีราคะ
- (๒) เมื่อจิตปราศจากราคะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากราคะ
- (๓) เมื่อจิตมีโทสะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโทสะ
- (๔) เมื่อจิตปราศจากโทสะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ
- (๕) เมื่อจิตมีโมหะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโมหะ
- (๖) เมื่อจิตปราศจากโมหะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ
- (๗) เมื่อจิตหตหู่และห้อยให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตหตหู่และห้อย
- (๘) เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน
- (๙) เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตเป็นมหัคคตะ
- (๑๐) เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ
- (๑๑) เมื่อจิตมีจิตอันยิ่งกว่า (สูตตรจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีจิตอันยิ่งกว่า
- (๑๒) เมื่อจิตไม่มีจิตอันยิ่งกว่า (อนุตตรจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่มีจิตอันยิ่งกว่า
- (๑๓) เมื่อจิตสงบแล้ว (สมาหิตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตสงบ
- (๑๔) เมื่อจิตไม่สงบ (อสมาหิตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่สงบ
- (๑๕) เมื่อจิตพ้นจากกิเลสแล้ว (วิมุตตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตพ้นจากกิเลส
- (๑๖) เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลส (อวิมุตตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่พ้นจาก

กิเลส^{๑๑๗}

^{๑๑๗}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔ -๓๑๕.

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ในหมวด อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สติตั้งมั่นพิจารณาเนื่องๆ ซึ่งธรรม ๕ หมวด คือ นิ वर्ณ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ^{๑๙} ๔๖๕ ในงานวิจัยนี้ จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่อง อริยสัจ

พระพุทธองค์ตรัสว่า “อัมเมสุ อัมมานุปัสสี วิหริตี อาตาปี สมปะชาโน สติมา วินยโยโลก อภิชฌาโทมนสสุ” มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ กำจัดอภิชฌา และ โทมนัสในโลกเสียได้

อริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ มี ๔ อย่าง คือ^{๑๙}

(๑) ทุกขอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่ รักความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์

(๒) ทุกขสมุทัยอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

(๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหา ดับสิ้นไป ความปล่อยวาง ความไม่ติดข้อง ความหลุดพ้น สงบ ปลอดภัยเป็นอิสระ คือ พระนิพพาน

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความ ดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมา สังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมมัณฑะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๒๐}

สรุป อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะธรรมทั้งมวลล้วนประชุมลงในอริยสัจ ๔ ดังกล่าวอธิบายในอนุโลมญาณ ใน วิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ทำให้ ทราบสภาวะเกิดดับของธรรม นำไปประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ทุกยุคทุกสมัย

๒.๑๐ การเจริญสติปัฏฐาน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงการเจริญสติปัฏฐานในวิภังคสูตร ดังนี้

๑. พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึง กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

^{๑๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒-๔๓๐/๓๑๖-๓๓๘.

^{๑๙}ที.ม.ฎีกา (ไทย) ๒/๑๑๐.

^{๒๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๓๐๑. และ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๑/๕๙๕.

๒. พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

๓. พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิต ฯลฯ

๔. พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

นี้เรียกว่าการเจริญสติปัฏฐาน

ปฏิบัติที่ให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ปฏิบัติที่ให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน^{๑๒๑}

๒.๑๑ หลักธรรมที่เกื้อหนุนในการปฏิบัติวิปัสสนา

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อทลายอภิชฌา (ความยินดี) และโทมนัส (ความยินร้าย) นั้น ในเวลาปฏิบัติ ไม่ใช่ใช้สติเพียงอย่างเดียว^{๑๒๒} แต่ต้องมีธรรมข้ออื่น ๆ ควบคู่ด้วย ธรรมที่ไม่บ่งถึงไว้ ก็คือสมาธิ ซึ่งจะมียุต์ด้วยอย่างน้อยในขั้นอ่อน ๆ พอใช้สำหรับการนี้^{๑๒๓} ส่วนธรรมที่ระบุไว้ด้วย ได้แก่ องค์ของวิปัสสนา ๓ ประการ คือ

- ๑) อาตปปี มีความเพียร
- ๒) สัมปชาโน มีสัมปชัญญะ
- ๓) สติมา มีสติ

๑) อาตปปี มีความเพียร

คำว่า อาตปปี แปลว่า มีความเพียรเผากิเลส^{๑๒๔} คือ มีความเพียรชอบที่เรียกว่า สัมมัปปธาน ๔ คือ เพียรเพื่อละอกุศลเก่า เพียรเพื่อไม่ทำอกุศลใหม่ เพียรเพื่อทำกุศลใหม่ และเพียร

^{๑๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๐๖/๒๖๓.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๐.

^{๑๒๓} เรียกว่าวิปัสสนาสมาธิ อยู่ในระดับระหว่างฌณิกสมาธิ(สมาธิชั่วคราว) กับอุปปจารสมาธิ(สมาธิที่จวนจะแน่วแน่)

^{๑๒๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, หน้า ๓๐.

เพื่อเพิ่มพูนกุศลเก่า ทุกขณะที่นักปฏิบัติเจริญสติระลึกภูมิจิตระสรวลสภาวะธรรมปัจจุบัน ได้ชื่อว่าสังสมสติ สมาธิ และปัญญาให้เพิ่มพูนมากขึ้น

๒) สัมปชาโน มีสัมปชัญญะ

คำว่า สัมปชาโน แปลว่า มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือเห็นลักษณะเฉพาะตัวของรูปนาม^{๑๒๕} และลักษณะทั่วไปของรูปนาม (ความเป็นไตรลักษณ์)

๓) สติมา มีสติ

คำว่า สติมา แปลว่า มีสติ คือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงหลับสนิท^{๑๒๖} การเจริญสติมีประโยชน์คือ ทำให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเพื่อการพัฒนาปัญญา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ให้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ^{๑๒๗} ระลึกไปตามฐานที่ตั้งทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ตื่นจนถึงหลับ ในเรื่องนี้ พระสารีบุตรว่า “สารีบุตร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ กลับจากบิณฑบาต ฉันทเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น หวังอยู่ว่า จิตของเราจะไม่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะยังไม่สิ้นอุปาทานเพียงใด เราจักไม่เพิกถอนจากการทาวิปัสสนาเพียงนั้น”^{๑๒๘} ดังหลักฐานที่ปรากฏใน สารีบุตรตสุตตนิทเทศ^{๑๒๙} พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปในแดนบิดาของตนอันเป็นโคจรเถิด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพวกเธอเที่ยวไปในแดนบิดาของตนอันเป็นโคจร มารก็จักไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ ภิกษุทั้งหลาย แดนบิดาของตนอันเป็นโคจร เป็นอย่างไร คือ สติปัฏฐาน ๔ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อันมีอาตมาปี สัมปชาโน สติมา เป็นองค์คุณที่จะ ทำให้เห็นสภาวะธรรมทั้งหลายที่ปรากฏตามความเป็นจริง ย่อมสามารถกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ นี้คือ องค์คุณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๒.๑๒ อริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

อริยมรรค ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ ๔ คือ มรรคสัจ เมื่อกล่าวถึงวิบากคือทุกข์ทั้งหมดในโลกนี้ตามแนวแห่งอริยสัจแล้วมีบ่อเกิดจากแห่งเดียวกัน คือ สมุทัยสัจ ดังนั้น ท่านพระโสภณมหาเถระจึงกล่าวว่า การดับสมุทัยสัจได้ต้องเจริญวิปัสสนาญาณจนเกิดมรรคญาณ อุปมาเหมือนแสงสว่าง ทาหลายความมืดให้หมดไป หมายความว่า สมุทัยถูกทำลายโดยเด็ดขาด ด้วยอรหัตตมรรคญาณ ซึ่งเป็นการทำลายสมุทัยสัจได้อย่างสิ้นเชิง^{๑๓๐}

^{๑๒๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๓3.

^{๑๒๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๓3.

^{๑๒๗} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘๐/๑๒๙.

^{๑๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๘.

^{๑๒๙} ชุ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๕/๒๑๙.

^{๑๓๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๔๐๔.

พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดกานสัทธา ป.ธ.๙) ได้อธิบาย อริยมรรคกับอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาไว้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ เป็นชอบคือ เห็นอริยสัจ ๔ ท้องฟอง ท้องยุบ และจิตเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกัน จัดเป็นทุกขสัจ ตัณหานุสัยนอนดองอยู่ในขันธสันดานซึ่งเป็นตัวการให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในวิภวสงสาร จัดเป็นสมุทัยสัจ ทุกข์กับสมุทัยดับลงไปเมื่อไร เมื่อนั้นจัดเป็น นิโรธสัจ อริยมรรคที่กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธ เป็นอารมณ์ จัดเป็น มรรคสัจ

๒) สัมมาสังกัปปो คำริชอบ คือ คำริออกจากกรุปนาม ออกจากกองทุกข์ ออกจากกิเลส เช่น ในขณะที่ภาวนาว่า ฟองหนอ ยุบหนอ อยู่ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่เกิด ขณะนั้นได้ชื่อว่าออกจากกิเลส ได้ละกิเลสโดยตทังคปหาน วิกขัมภนปหานแล้วอย่างนี้ เรียกว่า คำริชอบคือ คำริในการออกจากกิเลส และขณะนั้นความพยายามก็ไม่มี ความเบียดเบียนก็ไม่มี อย่างนี้จัดเป็น ความคำริชอบ

๓) สัมมาวาจา วาจาชอบ ในขณะที่ภาวนาในใจว่า ฟองหนอ ยุบหนอ อยู่ไม่ได้พูดคำหยาบ ไม่ได้พูดเท็จ ไม่ได้พูดส่อเสียด ไม่ได้พูดเพ้อเจ้อ อย่างนี้ เรียกว่า วาจาชอบในองค์มรรค

๔) สัมมากัมมันโต การงานชอบ ในขณะที่ภาวนาอยู่นั้น กายทุจริต ๓ ไม่มี เพราะผู้นั้นกำลังทำงานคือ กรรมฐานอย่างเต็มที่ใจจดจ่ออยู่กับกรุปนาม พระไตรลักษณ์ อย่างนี้เรียกว่า การงานชอบในมรรค

๕) สัมมาอาชีโว เป็นอยู่ชอบ ในขณะที่ภาวนาอยู่นั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ก็มี ผู้ที่มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยไตรสิกขาอย่างนี้ เรียกว่า เป็นอยู่ชอบในองค์มรรค

๖) สัมมาวายาโม เพียรชอบในขณะที่ภาวนาอยู่นั้น ย่อมมีความเพียรระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาป เพียรบำเพ็ญกุศล และเพียรรักษากุศลให้ คงอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้นไป จนถึงมรรค ผล นิพพาน อย่างนี้เรียกว่า เพียรชอบในองค์มรรค

๗) สัมมาสติ ระลึกชอบคือระลึกอยู่กับสติปฏิฐาน ๔ ขณะภาวนาว่าฟองยุบอยู่นั้น สติปฏิฐาน ๔ มีอยู่ครบบริบูรณ์แล้ว อย่างนี้เรียกว่า ระลึกชอบในองค์มรรค

๘) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบคือ เจริญมาน ได้แก่ ลักขณุปนิชมาน คือ เพ่งรูปนามพระไตรลักษณ์อย่างนี้เรียกว่า ตั้งใจชอบในองค์มรรค^{๑๓๑}

อริยมรรคนี้แหละที่ได้ชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ ๑๘ เป็นข้อปฏิบัติไป สู่ธรรมที่ดับทุกข์ ให้สัตว์ที่ดับทุกข์โดยไม่มีเหลือ เป็นอริยสัจจของจริงอันบริสุทธิ์ ไปจากข้าศึก เป็นของจริงที่พระอริยเจ้าได้เข้าถึงแล้ว อริยมรรคนี้เป็นวิชาด้วย เป็นจรณะด้วย สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ๒

^{๑๓๑} พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดกานสัทธา ป.ธ.๙), วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๒ ว่าด้วย มหาสติปฏิฐาน, หน้า ๖๑๐ -๖๑๑.

องค์นี้เป็นวิชา ที่เหลืออีก ๖ องค์เป็นจรรยา ดุจบุคคลผู้สัจจรเดินทางไปตามปกติ ย่อมพร้อมด้วย จักขุสามารถในการเห็น และพร้อมด้วยเท้าสามารถในการเดินไป จักขุที่สามารถในการเห็นนั้นเปรียบ กับปัญญาคือวิชา เท้าที่สามารถในการเดินนั้น เปรียบด้วยจรรยา

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้อธิบายสรุปเกี่ยวกับการตามรู้หรือริยสัง^{๓๒} ไว้ใน หนังสือวิปัสสนานัย เล่ม ๑ มีใจความว่า

นักปฏิบัติพึงตามรู้ทุกขสังและสมุทยสัง พร้อมทั้งบำเพ็ญนิโรธสังและมรรคสังด้วยการ น้อมใจไปในธรรมดังกล่าว การปฏิบัติธรรมในลักษณะนี้ชื่อว่า จตุสังจกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่ทำให้ แหวงตลอดสัง ๔ เป็นกรรมฐานที่อำนวยความสะดวกให้นักปฏิบัติบรรลุผลได้

ในเรื่องนั้น สติที่กำหนดรู้รูปนามเป็นทุกขสัง ตัณหาในภพก่อนที่ก่อให้เกิดสตินั้นเป็น สมุทยสัง ความดับของทุกขสัง และสมุทยสังทั้งสองเป็นนิโรธสัง อริยมรรคที่กำหนดรู้ทุกข ละสมุทัย และมีนิโรธเป็นอารมณ์ เป็นมรรคสัง ภาวุกาเพื่อด้วยจตุสังจกรรมฐานอย่างนี้แล้ว ย่อมบรรลุ พระนิพพาน ดังนั้น รูปนามนี้จึงเป็นทางหลุดพ้น จนถึงอรหัตมรรค

ภิกษุผู้เจริญสติตามรู้รูปนามอยู่ พึงรับรู้ภาวะสัมผัสของปัจจุบันธรรม สติดังกล่าวเป็นสติ ในวิปัสสนาที่เกิดขึ้นก่อนจะบรรลุมรรคญาณ จึงจัดเป็นมรรคสังโดยปริยาย แต่เป็นทุกขสังโดยตรง เพราะตามจตุสังจเทศานี้ ท่านหมายเอาวิปัสสนาที่บังเกิดในขณะที่บรรลุมรรคญาณเท่านั้น ดังนั้น ทุกขสังตามนัยนี้ จึงครอบคลุมสติ สัมปยุตตธรรม (จิตและเจตสิก) ที่เกิดพร้อมกับสติ รูปอันเป็นที่อาศัยเกิดของสติ และลมหายใจเข้าออกอันเป็นอารมณ์ของสติ โดยกล่าวสติไว้เป็นหลักสำคัญ^{๓๓}

ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ปรากฏข้อความว่า คำว่า สังจะ อธิบายว่า ชื่อว่าสังจะ ด้วยอาการเท่าไร คือ ชื่อว่าสังจะด้วยอาการ ๓ อย่างได้แก่ ๑. ด้วยมีสภาวะแสวงหา ๒. ด้วยมีสภาวะ กำหนด ๓. ด้วยมีสภาวะรู้แจ้ง... คือ ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ชราและมรณะมี อะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะ กำหนดอย่างนี้ว่า “ชราและมรณะมีชาติเป็นเหตุ มีชาติเป็นเหตุเกิด มีชาติเป็นกำเนิด มีชาติเป็นแดน เกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งชราและมรณะ เหตุเกิดแห่งชราและ มรณะ ความดับแห่งชราและมรณะ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ”^{๓๔}

พระโสภณมหาเถระ อธิบายไว้ในหนังสืออัมมจักกัปปวัตตนสูตรความว่า ในบรรดาอริยสัง ๔ ทุกขสัง คืออุปาทานขันธ ๕ ที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ เป็นสภาวะที่ ควรกำหนดรู้ การกำหนดรู้ทุกข สังตามความเป็นจริงนั้น มีได้ด้วยการระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏในขณะที่เห็น ได้ยิน

^{๓๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). มหาสติปัฏฐานสูตร, หน้า ๓๐๙.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙.

^{๓๔} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕/๔๓๙.

รู้จัก ล้มรส กระทบบสัมผัส และคิดนึก ในการกำหนดรู้ทุกขสังตามวิธีที่กล่าวมานี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นธรรมที่ควรเจริญ ก็ได้รับการพัฒนาให้เจริญงอกงามขึ้น

ทุกขสังที่ผู้ปฏิบัติธรรมกำหนดรู้ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา ชื่อว่า อารัมมณะ คือ อารมณ์ที่ถูกรู้ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าตกอยู่ในไตรลักษณ์ ส่วนมรรคสังซึ่งเป็นปัญหาที่เข้าใจทุกขสัง ชื่อว่า อารัมมณิกะ คือ สภาวะหยั่งรู้ เป็นธรรมที่ควรพัฒนา อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมพัฒนาได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกขสัง และเมื่ออริยมรรคได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว จึงจะรู้แจ้งพระนิพพานซึ่งเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ตัณหาจัดเป็นธรรมที่ควรละ^{๑๓๕}

อริยสัง ๔ ย่อมปรากฏขึ้นตั้งแต่ญาณ ๔ อุทัยพพญาณ แต่ชัดเจนแจ่มแจ้งดี ในญาณ สังจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลม ได้แก่ การหยั่งรู้อริยสัง^{๑๓๖} ตามมติของท่านโสภณมหาเถระได้อธิบาย สภาวะธรรมในช่วงนี้ไว้ว่า

สังจานุโลมิกญาณ ญาณหยั่งรู้โดยสมควรแก่การกำหนดรู้อริยสัง เป็นสัมมาทิฐิ อย่างหนึ่งในโลกียสัมมาทิฐิ^{๑๓๗}

ทุกขสัง ได้แก่ อาการพอง ยุบ เป็นต้นนั้น ทนอยู่ไม่ได้ ดับลงไป หมดไป สิ้นไป ดังบาลีว่า “ชรามรณ ทุกขสจฺจ ”^{๑๓๘} ชรา คือ ความเสื่อมไปของรูปนาม มรณะ คือความตายของรูปนามเป็นทุกขสัง

สมุทัยสัง ได้แก่ อาการที่ท้องเริ่มพอง เริ่มยุบ ความเกิดขึ้นของรูปนาม คือ รูปพอง รูปยุบ นั่นเอง ความเกิดขึ้นของพอง ของยุบเป็น สมุทัยสัง มีบาลีรับรองว่า “ชาติ สมุทยสจฺจ ”^{๑๓๙} ชาติ คือ ความเกิดขึ้นของรูปนาม เป็น สมุทัยสัง

นิโรธสัง ได้แก่ อาการพอง ยุบ เป็นต้นนั้น ดับลงไปพร้อมกัน และจิตกำหนดรู้ก็ดับลงไปพร้อมกัน ได้แก่ นิพพานนั่นเอง ดังบาลีว่า “อุภินน ปี นิสสรณ นิโรธสจฺจ ”^{๑๔๐} อาการที่ทุกข์ สมุทัยทั้งสองนั้นดับลงไปเป็น นิโรธสัง

มรรคสัง ได้แก่ ปัญหาที่เห็นพอง ยุบ เป็นต้น ตั้งแต่เริ่มแรก จนกระทั่งดับลงไป สิ้นไป หมดไป เป็น มรรคสังจ์ ดังบาลีว่า “นิโรธูปขานนา มคฺคสจฺจ ”^{๑๔๑} ปัญหาที่ทราบชัดซึ่งทุกข์ สมุทัย ในขณะที่ดับไป มรรคสัง ในธัมมจักกัรธานอธิบายว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็น โลกุตตระนี้ (วิปัสสนา) ย่อมถึงการนับว่า เป็นหนทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์”

^{๑๓๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, แปลโดย พระคันธสารากวีวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๙.

^{๑๓๖} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑ -๖๕/๗ -๑๐๙.

^{๑๓๗} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔. และ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๙๓/๕๐๙.

^{๑๓๘} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖/๔๔๑.

^{๑๓๙} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๒๖๙.

^{๑๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๙.

^{๑๔๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๒๖๙.

๒.๑๓ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘

ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้ชื่อว่า ดำเนินตามทางสายกลาง หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ย่อมประสบผลสำเร็จ คือ ยังมรรค ผล นิพพานให้เกิดขึ้นได้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคพระสารีบุตรเถระอธิบายความเกิดขึ้นของมรรคและการละสังโยชน์ไว้ว่า มรรคชื่อว่าสัมมาทิฐิเพราะมีสภาวะเห็นย่อมเกิดขึ้น มรรคชื่อว่าสัมมาสังกัปปะเพราะมีสภาวะตริกตรองย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาวาจาเพราะมีสภาวะกำหนดย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมากัมมันตะเพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐานย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาอาชีวะเพราะมีสภาวะผ่องแผ้วย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาวายามะเพราะมีสภาวะประคองไว้ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสติเพราะมีสภาวะตั้งมั่นย่อมเกิดมรรคชื่อว่าสัมมาสมาธิเพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่านย่อมเกิดขึ้น มรรคย่อมเกิดอย่างนี้^{๑๔๒}และอธิบายมรรคที่เจริญทำให้มีขึ้นแล้วย่อมละสังโยชน์ และทาอนุสัยให้สิ้นไปได้ ว่า (ผู้เจริญวิปัสสนา) ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉาและสีลัพพตปรามาส อนุสัย ๒ นี้ คือ ทิฐุฐานุสัยและวิจิกิจฉาอนุสัยย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิมสังโยชน์ส่วนหยาบ ๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิมานุสัยส่วนหยาบ ๆ ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิมสังโยชน์ ส่วนละเอียด อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิมานุสัย ส่วนละเอียด ๆ ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๕ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา อนุสัย ๓ นี้ คือ มานานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค^{๑๔๓}

บุคคลที่ปฏิบัติตามหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔^{๑๔๔}ย่อมสามารถบรรลุมรรคญาณผลญาณสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลได้ ซึ่งพระอริยบุคคลนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. พระโสดาบันมี ๓ ประเภท

๑) เอกพีชีโสดาบัน พระโสดาบันมีพีชกำเนิดอีกเพียงครั้งเดียว จะเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอีกเพียงชาติเดียวก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๑๔๕}

^{๑๔๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนาฯ, แปลโดย จารุญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

^{๑๔๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๖. และ อง.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๔๙/๕๕

^{๑๔๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔.

^{๑๔๕} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวิงสปฏิปทา, หน้า ๖๙ .

๒) โกลังโกลไสตาบัน คือ พระไสตาบันผู้ยังต้องเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอีก ๒ ถึง ๖ชาติ จึงจะบรรลุปะเป็นพระอรหันต์^{๑๔๖}

๓) สัตตักขัตตุปรมไสตาบัน คือ พระไสตาบันผู้ต้องเกิดอีกถึง

๔) ชาติจึงจะบรรลุปะเป็นพระอรหันต์^{๑๔๗} ที่แตกต่างกันเช่นนี้ เป็นเพราะอินทรีย์แก่กล้ายิ่ง หย่อนกว่ากัน^{๑๔๘}

๒. พระสกทาคามี

พระสกทาคามี คือ พระอริยะบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้วยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นอย่างละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโฆทานะแทนโคตรภูญาณ เพราะท่านเป็นอริยะบุคคลแล้ว หลังจากนั้นบรรลุปะถึงพระสกทาคามีมรรค และเมื่อบรรลุปะเข้าสู่มรรคญาณที่ ๒ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันทีแต่ไม่สามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ให้ตัวใดตัวหนึ่งขาดหายโดยสิ้นเชิง แต่กิเลสของท่านเบาบางกว่าพระไสตาบันอย่างมาก ดำรงฐานะเป็นพระสกทาคามีบุคคล

๓. พระอนาคามี

พระอนาคามีบุคคล คือ พระอริยะบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้ว ยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อ จนวิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น มีอินทรีย์แก่กล้าเป็นทวีคูณจนบรรลุปะเข้าสู่มรรคที่ ๒ และที่ ๓ ได้ คือ ตั้งแต่ญาณที่ ๔ อุทยัพพญาณจนญาณที่ ๑๒ อนุโลมญาณ ซึ่งวิปัสสนาญาณนั้นเกิดขึ้นอย่างละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโฆทานะ โฆทานะแทนโคตรภูญาณ เพราะท่านเป็นอริยะบุคคลแล้ว ก็บรรลุปะถึงพระอนาคามีมรรค และเมื่อบรรลุปะเข้าสู่มรรคญาณที่ ๓ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันที และสามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ได้อีก ๒ สังโยชน์อย่างสิ้นเชิงได้แก่ กามราคะสังโยชน์ และปกิละสังโยชน์ ก็คือละกามและโทสะได้อย่างเด็ดขาด ดำรงฐานะเป็นพระอนาคามี

กล่าวโดยสังโยชน์ ละได้อีก ๒ คือ กามราคะสังโยชน์ และปกิละสังโยชน์ ขณะที่พระไสตาบันละได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ และสีลัพพตปรามาสสังโยชน์ กล่าวโดยอกุศลกรรมบถละได้อีก ๓ คือ ปิสุณวาจา มรสุวาจา และพยาบาท ความเป็นอยู่ของพระอนาคามีนี้ มีความเป็นอยู่แบบสันโดษ ไม่มีครอบครัว รักษาศีล ๘ เป็นประจำ เมื่อหมดอายุขัยแล้วจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ซึ่งเป็นชั้นที่สูงที่สุดในพรหมโลก อันเป็นที่อยู่เฉพาะของผู้ที่บรรลุปะเป็นพระอนาคามีเท่านั้น

^{๑๔๖} เกิดอีกครั้งเดียวก็จักบรรลุปะอรหันต์ตผล อังใน ส .ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๓.

^{๑๔๗} หมายถึงผู้ไปจากตระกูลสู่ตระกูล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒ -๓ ครั้ง หรือเกิดในสกุลตึกอีก ๒ -๓ ครั้ง ก็จักบรรลุปะอรหันต์ตผล อังใน ส .ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๓.

^{๑๔๘} ส .ม.อ. (ไทย) ๓/๔๙๔/๓๑๔.

๔. พระอรหันต์

พระอรหันต์ คือ พระอริยบุคคลผู้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดคืออรหัตตมรรค อรหัตตผล สามารถละสังโยชน์เบื้องสูง (อุทธัมภาคียสังโยชน์) ได้อีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา รวมเป็นละสังโยชน์ได้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ พระอรหันต์เป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นผู้มีชั้นรัตนदान บริสุทธิหมดจดอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ท่านจึงไม่มีกิเลสอันเป็นเชื้อให้ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในภพทั้งหลายอีก เมื่อดับขันธทั้ง ๕ อันเป็นวิบากขั้นครั้งสุดท้ายแล้วก็ปรินิพพาน ไม่มีเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป^{๑๔๙}

ผู้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วบรรลุธรรม

เมื่อกล่าวถึงบุคคลที่บรรลุธรรมผลนั้น ที่พบในพระธรรมเทศนาถกกันครั้งแรก คือพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเวทยากรณนี้ (ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) จบลงแล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ชื่นชม ยินดีพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค เปล่งอุทานขึ้น ๓ ทน ว่า สาธุ ท่านพระโสภณมหาเถระอธิบายว่า เพราะปัญจวัคคีย์มีความปีติโสมนัสจากการฟังธรรมเทศนา^{๑๕๐}

บุคคลที่ ๑ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ เมื่ออธิบายว่า ท่านได้ดวงตาเห็นธรรม^{๑๕๑} อันปราศจากธุลีมลทิน^{๑๕๒} ความว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งมวลนั้นมีความดับเป็นธรรมดา” หมายความว่า ท่านบรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมอยู่ ในปัจจุบันขณะ มีคาบาสีปรากฏว่า ภณมานะ^{๑๕๓} คือ พระดำรัสของพระพุทธองค์ตรัสก่อนจบพระสูตรท่านอธิบายว่าตรงนี้เองที่ท่านโกณฑัญญะบรรลุธรรมแล้ว ซึ่งอธิบายในคัมภีร์สารัตถทีปนี^{๑๕๔}

ท่านพระโสภณมหาเถระ อธิบายว่า ท่านโกณฑัญญะสามารถพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุธรรมผล ในขณะที่ฟังคำอธิบายท่านบรรลุธรรมในเวลาฟังอริยสัจ ๔ เรื่องทุกขสัจว่า เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ และมรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม แล้วกำหนดรู้อุปาทานขันธและเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปด้วยก็บรรลุธรรม^{๑๕๕}

บุคคลที่ ๒ และที่ ๓ คือ วัปปะ และภัททิยะ หลังจากท่านโกณฑัญญะอุปสมบทแล้ว ต่อไปภัททวัคคีย์ ๒ องค์ มีท่านวัปปะ และ ภัททิยะ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา

^{๑๔๙} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวังสปฏิบัติทา, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๕๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๒๙.

^{๑๕๑} พรหม ๑๘ โภฏี และ เทวดาในกามาวจรภูมิอีกนับไม่ถ้วนได้บรรลุธรรมหลังจากฟังพระสูตรนี้ อ้างใน มิลินท. (บาลี) หน้า ๓๕๖.

^{๑๕๒} ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๒๕๓.

^{๑๕๓} .ป.อ. (บาลี) ๒/๒๕๓.

^{๑๕๔} สารตถ. (บาลี) ๓/๒๒๐.

^{๑๕๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๓๑๑.

ยอมดับไปเป็นธรรมดาทั้งสองท่านก็บรรลุโสดาปัตติผลและได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา^{๑๕๖} บุคคลที่ ๔ และที่ ๕ คือ มหานามะและ พระอัสสชิ ในลำดับต่อมาในขณะที่พระพุทธองค์ประทับที่ โอวาทอยู่ ดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดกับท่านมหานามะ และอัสสชิ ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา”^{๑๕๗} พระพุทธองค์ อุปสมบทให้ท่านทั้งสองว่า “เธอทั้งสองจงเป็นภิกษุมาเถิด แล้วได้ตรัสต่อไปว่า เรากล่าวธรรมดีแล้ว เธอทั้งสองจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” ในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายว่า

ท่านวัปปะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘

ท่านภททิสยะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๘

ท่านมหานามะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๘

ท่านอัสสชิได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๘

ขณะนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ในพระวิหาร เพราะดูแลกรรมฐานภิกษุทั้ง ๔ ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ (อาสาฬหะ) พระพุทธองค์ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ และบรรลุ อรหัตตผลในเวลาจบพระธรรมเทศนา^{๑๕๘}

สรุปว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้มีพระสมณะ คือ พระอริยบุคคล มีพระโสดาบัน เป็นต้น เมื่อจวนเสด็จดับขันธปรินิพพานพระพุทธองค์ทรงตรัสอริยมรรคมีองค์ ๘ กับสุภททะว่า ในธรรมวินัยที่ไม่มียุทธมรรคมีองค์ ๘ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๑ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๒ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๓ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๔ ในธรรมวินัยที่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีสมณะที่ ๑ ย่อมมีสมณะที่ ๒ ย่อมมีสมณะที่ ๓ ย่อมมีสมณะที่ ๔ สุภททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคมีองค์ ๘ สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง สุภททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พิน ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย ๑๑๕ ในเวลาจบพระธรรมเทศนาสุภททะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสาวกองค์สุดท้าย (ปัจฉิมสาวก) อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ ซึ่งเป็นทางดำเนินของพระอริยะ มีหลักธรรมที่รวมเข้าเป็นอริยมรรค ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จึงเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็น หลักธรรมสำคัญซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่นำพาบุคคลผู้ปฏิบัติให้บรรลุญาณธรรม คือ ความเป็นพระ อริยบุคคล ๔ จากพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ทำให้พ้น จากทุกข์ในสังสารวัฏทั้งปวง

^{๑๕๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, หน้า ๓๖๑.

^{๑๕๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, หน้า ๓๖๔.

^{๑๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๓/๒๑๔.

๒.๑๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

๒.๑๔.๑ สติปัฏฐาน ๔

๑. สติปัฏฐาน ๔ คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติเพื่อตั้งสติไว้ให้ถูกต้องเหมาะสมเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ เช่น การป้องกัน การแก้ไข การรักษา ข้อปฏิบัติที่มีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับ คุมสิ่งต่างๆ และความ เป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกรอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส เพื่อให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดการกระทำที่ ถูกต้อง ดีงาม สงบสุขเรียบร้อย สติปัฏฐาน ๔ ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในข้อ สัมมาสติ ประกอบด้วย

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้สักร่างกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เป็นการฝึกสติให้อยู่กับร่างกายตัวเอง เช่น อยู่กับลมหายใจเข้าออก เรียกว่า อาณาปานสติ หรืออยู่กับการเคลื่อนไหวอริยาบถของกาย ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติตามดูเวทนาซึ่งเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เป็นอารมณ์ โดยรู้เท่าทันว่า เวทนานี้ก็สักร่างกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติพิจารณาใจที่เคล้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็น อารมณ์ว่า ใจนี้ก็สักร่างกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา กำหนดรู้จิตตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ เช่น จิตมี ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตมี ราคะ โทสะ โมหะ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่า จิต ปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล เช่น พรหม วิหาร ๔ หรืออกุศล เช่น นิวรณ์ ๕ ที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สักร่างกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา^{๑๕๙}

สติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติที่พระองค์ท่านตรัสว่าเป็นทางสายเอก(เอกายนมรรค) เมื่อปฏิบัติอย่างดีงามย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้โพชฌงค์สององค์แห่งการตรัสรู้บริบูรณ์ ซึ่งยังให้วิชาและ วิมุติบริบูรณ์ จึงถึงที่สุดแห่งทุกขได้ ดังที่ตรัสแสดงไว้อย่างแจ่มแจ้งในกุณฑลียสูตร ในการศึกษาการ ปฏิบัติทั้งหลายไม่ว่าในทางโลกหรือทางธรรมก็ตามที่ ต่างล้วนต้องเรียนรู้ให้เข้าใจจุดประสงค์เสียก่อน กล่าวคือ ต้องมีปัญญาหรือวิชาเป็นพื้นฐานบ้างเสียก่อน จึงเริ่มลงมือปฏิบัติ จึงถูกต้องดีงาม อันจัก ยังผลให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องแนวทาง ดังนั้นจึงควรมีความเข้าใจด้วยการศึกษาธรรมให้ เข้าใจจุดประสงค์อย่างถูกต้องด้วย เพราะเป็นที่นิยมปฏิบัติกันโดยไม่ศึกษาให้ดีงามเสียก่อน เริ่มต้น ปฏิบัติก็มักเพราะเป็นทุกข์กำลังรุ่มเร้า หรือด้วยความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ได้ยินได้ฟังมาอยู่เนืองๆ ก็ เริ่มปฏิบัติอานาปานสติหรือสติปัฏฐาน ๔ โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจเลย ดังนั้นแทนที่เป็นการฝึก

^{๑๕๙} วัชระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๖๗.

สติ, ใช้สติชนิดสัมมาสติ กลับกลายเป็นการฝึกการใช้มิจฉาสติจึงได้มิจฉาสมาธิแบบผิดๆอันให้โทษ จึงเกิดขึ้นและเป็นไปตามพุทธพจน์ตามที่แสดงไว้ข้างต้น ดังเช่นการติดสุข คือสุขในวิปัสสนูปกิเลสอันให้โทษ, จึงอุปมาเหมือนการเรียนเคมี โดยไปปฏิบัติในห้องปฏิบัติการเสียเลย ด้วยเข้าใจว่าไปเรียนไปศึกษาจากการปฏิบัติโดยตรงคงยังให้เกิดความรู้ความเข้าใจขึ้นเอง ด้วยเหตุตั้งนี้เอง จึงเกิดอุบัติเหตุ การระเบิดขึ้นได้ด้วยความรู้หรือวิชานั่นเอง จึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องมีการเรียนรู้ให้เข้าใจ จุดประสงค์เป็นพื้นฐานบ้างเสียก่อน จะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องแนวทางสมดังพุทธประสงค์ คือ สัมมาสติที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ อันเป็นสุขยิ่ง

สติปฏิฐาน ๔ จึงเป็นการฝึกสติและใช้สติ สมดังชื่อ ที่ความหมายว่า การมีสติเป็นฐาน, ธรรม(สิ่ง)ที่เป็นที่ตั้งแห่งสติ ซึ่งเมื่อเกิดสัมมาสติขึ้นแล้ว ย่อมยังให้เกิดจิตตั้งมั่นอันคือสัมมาสมาธิร่วมด้วยโดยธรรมหรือธรรมชาติ แล้วนำทั้งสัมมาสติและสัมมาสมาธินั้นไปดำเนินการพิจารณาในธรรมคือ เจริญวิปัสสนา ในธรรมทั้งหลายดังที่แสดงในธัมมานุปัสสนา หรือธรรมอื่นใดก็ได้ตามจริต สติ ปัญญา มิได้จำกัดแต่เพียงในธรรมานุปัสสนาเท่านั้น

อานาปานสติ เป็นทั้งการฝึกสติและใช้สติ ไปในการใช้ลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็น อารมณ์ ที่หมายถึงเครื่องกำหนด กล่าวคืออยู่ในอารมณ์คือลมหายใจเข้าและออกอย่างมีสติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาเป็นจุดประสงค์สำคัญ แต่ปัจจุบันกลับนิยมนำไปใช้เป็นอารมณ์ในการวิตกเพื่อการ วิचारให้เคล้ากัน เพื่อให้จิตสงบเพื่อการทำสมาธิเสียแต่ฝ่ายเดียวเป็นส่วนใหญ่หรือทุกครั้งไป เนื่องด้วยอวิชชาด้วยความไม่รู้และสังขารที่สั่งสมไว้จากการปฏิบัติผิด จึงไม่ได้ใส่ใจในการเจริญ วิปัสสนาเพื่อให้เกิดนิพพิทา, ให้เกิดปัญญาเลย โดยปล่อยให้เลื่อนไหลหรือสติขาดไปอยู่แต่ในความ สงบสุขสบายอันเกิดแต่ภวังค์ของฌานหรือสมาธิระดับประณีตแต่ฝ่ายเดียวหรือเสมอๆ เพราะฌาน สมาธินั้นยังให้เกิดความสุข ความสงบ ความสบายอันเกิดขึ้นจากภวังค์ และการระงับไปของกิเลสใน นิเวศน์ ๕ เป็นระยะเวลาหนึ่ง อันเนื่องจากจิตหยุดการส่งสายไปปรุงแต่งอันเนื่องมาจากแน่วแน่อยู่กับ อารมณ์จนเป็นสมาธิ, ตลอดจนนิมิตต่างๆที่เกิดขึ้นจากฌานสมาธิล้วนตื่นตาตื่นใจ อย่างเห็นได้ชัด และรวดเร็วเมื่อปฏิบัติได้ผลขึ้น จึงเกิดการติดเพลิน(นันทิ)โดยไม่รู้ตัว ในที่สุดความตั้งใจที่ฝึกสัมมาสติ อันเป็นมรรคองค์ที่ ๗ จึงกลับกลายเป็นมิจฉาสติไปโดยไม่รู้ตัว จึงได้มิจฉาสมาธิร่วมไปโดยไม่รู้ตัวอีก ด้วย

หรือนิยมเข้าใจกันทั่วไปโดยนัยๆว่า ปฏิบัติสมถสมาธิ หรือปฏิบัติอานาปานสติ หรือ ปฏิบัติสติติดตามอริยาบถ ก็เพียงพอเป็นการปฏิบัติสติปฏิฐาน ๔ อันดีงามแล้ว และก็ทำอยู่แต่อย่าง นั้นอย่างเดียวนั่นเอง เช่นนั่งแต่สมาธิแต่ขาดการเจริญวิปัสสนา, ดังนั้นการปฏิบัติสติปฏิฐาน ๔ จึง ควรดำเนินประกอบด้วยการเจริญวิปัสสนาให้เกิดปัญญาหรือความเข้าใจตามความเป็นจริงอย่าง ถูกต้อง เพราะไม่เช่นนั้นก็ย่อมดำเนินและเป็นไปดังพุทธดำรัสที่ตรัสแสดงไว้ข้างต้น

สติปฏิฐาน ๔ แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ, หรือข้อปฏิบัติที่ใช้สติเป็นประธานหรือหลัก ในการกำหนดระลึกรู้หรือพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงของธรรม(ธรรมชาติ) นั้นๆ โดยไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย(ตณหา)ที่ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริงตามอำนาจ ของกิเลสตัณหา หรือกล่าวได้ว่าสติปฏิฐาน ๔ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งสติ จุดประสงค์เพื่อฝึกสติ และใช้สติ นั้นพิจารณาและรู้เท่าทันใน กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เกิดนิพพิทาความคลายกำหนดความ

ยึดความอยากจากการไปรู้ตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ จึงคลายตัณหา จึงเป็นไปเพื่อนำออกและละเสียซึ่งตัณหาแลอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในกิเลสด้วยความพึงพอใจหรือสุขของตัวของตนเป็นสำคัญ ที่มีในสันดานของปุถุชนอันก่อให้เกิดความทุกข์โดยตรงด้วยเป็นสมุทัยเหตุแห่งทุกข์, พระองค์ท่านแบ่ง สติปัฏฐาน ๔ ออกเป็น ๔ หมวดใหญ่ด้วยกัน คือ

๑. กายานุปัสสนา การมีสติในกายเป็นอารมณ์ คือมีสติกำหนดพิจารณากาย ให้เห็นกายในกาย คือเห็นตามความเป็นจริงของกาย เช่น "เป็นเพียงการประชุมกันของเหตุปัจจัยอันมีธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ" (อ่านรายละเอียดในไตรลักษณ์) หรือการเกิดแต่เหตุที่เป็นของสกปรกปฏิกุศลโสโครก ประกอบหรือเป็นปัจจัยกันขึ้น(ทวัตติงสาการ) หรือการพิจารณาส่วนต่างๆของร่างกายเพื่อให้เกิดนิพพิทา อันล้วนเป็นไปการระงับหรือดับตัณหาแลอุปาทานโดยตรงทั้งสิ้น

ในขั้นแรกนั้น เป็นการฝึกให้มีสติเสียก่อน โดยฝึกดูลมหายใจที่หายใจเข้า ที่หายใจออก อย่างมีสติ, หรือการมีสติอยู่ในอริยาบถของกาย(ไม่ใช้การใช้อริยาบถของกายเป็นอารมณ์จนเกิดสมาธิ โดยไม่รู้ตัว) แล้วใช้สตินั้นในการพิจารณากายในแบบต่างๆ ตลอดจนการเกิดดับต่างๆของกาย ฯลฯ ล้วนเพื่อให้เกิดนิพพิทา เพื่อให้จิตลลละความยินดียินร้ายในกายแห่งตนแลบุคคลอื่นเมื่อรู้เห็นตามความเป็นจริงของกายนั้นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จิตจะได้คลายความยึดมั่นถือมั่นพึงพอใจหรือหลงใหลในกายแม้ตัวตนของตนหรือบุคคลอื่น เป็นการตัดกำลังตัณหาแลอุปาทานโดยตรงทางหนึ่ง ซึ่งท่านแบ่งเป็น ๖ แบบ

๑.๑ อานาปานสติ ขอเน้นว่าจุดประสงค์อยู่ที่สติ โดยให้จิตคือสติกำหนดตามดูหรือรู้ตามลมหายใจเข้าออกแบบต่างๆ ตลอดจนสติสังเกตเห็นอาการของลมหายใจ มีจุดประสงค์เพื่อฝึกให้มีสติและเพื่อละความดำริพลาณคือฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก เหตุเพราะลมหายใจนั้นก็สามารถใช้เป็นอารมณ์หรือการวิตักในการทำสมาธิหรือสมาธิได้ด้วย ข้อนี้จึงมักสับสนกันอยู่เรื่อยๆ จนก่อโทษ จึงทำสติต้องเป็นสติ สมาธิก็เป็นสมาธิ กล่าวคือเมื่อทำสติต้องเป็นสติ จึงเป็นสัมมาสติ เมื่อตั้งใจทำสมาธิแล้วเป็นสมาธิก็เป็นสัมมาสมาธิ แต่บางครั้งคราวในการปฏิบัติอาจมีการเลื่อนไหลเพราะสติขาดเกิดขึ้นบ้างเป็นครั้งเป็นคราว เป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่ต้องกังวล เนื่องจากบางครั้งฝึกสติก็จริงอยู่ แต่เกิดอาการขาดสติหรือสติอ่อนลงเป็นครั้งคราวบ้างจึงเลื่อนไหลไปเป็นฌานหรือสมาธิแทน อย่างนี้ไม่เป็นไร (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องอานาปานสติในกายคตาสติสูตร), การตั้งกายตรง ก็เพื่อช่วยดำรงสติไว้ ไม่ให้เลื่อนไหลไปง่วงหาวนอนได้ง่ายๆในขณะปฏิบัติ

อานาปานสติ นอกจากฝึกสติแล้วสามารถใช้วิปัสสนาได้เช่นกัน โดยการพิจารณาลมหายใจที่หายใจเข้าออกอยู่นั้นๆว่า เป็นกายสังขาร คือถูกกายปรุงแต่งขึ้น พิจารณาความไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตา ดังเช่น ลมหายใจนั้น เป็นไปในลักษณะอาการ เกิดดับ เกิดดับ...อยู่ตลอดเวลาที่ยังดำรงชั้นธอยู่ เพียงแต่การเกิดดับเป็นไปอย่างต่อเนื่อง.

๑.๒ อิริยาบถ คือกำหนดสติให้ระลึกรู้ในอริยาบถอาการต่างๆของกาย เช่น เดิน นอน ยืน นั่ง ฯลฯ คือมีสติรู้ในอริยาบถต่างๆนั่นเอง มีจุดประสงค์เช่นเดียวกับอานาปานสติคือเพื่อละความดำริพลาณคือฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก ไม่ได้มีจุดประสงค์โดยตรงเพื่อใช้เป็นอารมณ์ในการทำสมาธิหรือฌาน (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องอิริยาบถในกายคตาสติสูตร)

ดังนั้นอานาปานสติจึงใช้ปฏิบัติเมื่อวิเวก ส่วนอิริยบถอาจใช้โดยทั่วไปได้เนื่องๆในการดำรงชีวิตประจำวันเช่นเดียวกับสัมปชัญญะ

๑.๓ สัมปชัญญะ ความรู้ตัวคือปัญญาในการให้มีสติต่อเนื่องในการกระทำหรือการเคลื่อนไหว เช่นเดิน ตีมี กิน ถ่าย วิ่ง ตื่น หลับ ฯลฯ. กล่าวคือมีสติอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม สติระลึกรู้อย่างต่อเนื่องสลับสับเปลี่ยนอิริยาบถกันได้ ตามที่สติระลึกรู้ตามความเป็นจริง มีสติระลึกรู้ไม่เพ่งจนแน่นแน่นเพื่อการเป็นสมาธิระดับสูงหรือประณีตแต่อย่างใด ใช้แค่ขณิกสมาธิเป็นเบื้องต้นเท่านั้น เพราะต้องการฝึกสติเป็นหลัก ไม่ใช่สมาธิ สมาธิเป็นผลที่เกิดรองลงมาเท่านั้น ซึ่งอาจเลื่อนไหลไปสู่สมาธิในระดับประณีตได้โดยธรรมหรือธรรมชาติอีกด้วย แต่ต้องไม่ใช่เจตนาฝึกสติแล้วไหลเลื่อนเป็นฌานสมาธิเสียทุกครั้งไป ดังเช่น การใช้การจงกรมไปในการเจริญสมาธิเป็นสำคัญก็มี กล่าวคือการใช้ทำการเดินนั้นเป็นอารมณ์เพื่อเน้นให้เกิดความสงบจากฌานสมาธิเสียเป็นสำคัญแต่อย่างเดียว ไม่ได้สนใจสติหรือปัญญาเลย แล้วไปเข้าใจเอาว่า ความสงบนั้นถูกต้องดีงามแล้ว มีจุดประสงค์เช่นเดียวกัน คือเพื่อละความดำริพล่านคือฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องสัมปชัญญะในกายคตาสติสูตร) หรือการรู้ตัวทั่วพร้อมในกิจหรืองานที่กระทำนั่นเอง

๑.๔ ปฏิกุลมณสิการ เมื่อมีสติในสิ่งดังกล่าวข้างต้น จิตย่อมไม่ดำริพล่านออกไปปรุงแต่งฟุ้งซ่าน จึงใช้สติที่ฝึกมานั้นอันยอมประกอบด้วยสมาธิจิตตั้งมั่นอยู่ในที่ เนื่องจากการละดำริพล่านลงไปเสีย จึงนำสติและจิตตั้งมั่นนั้นไปใช้พิจารณาส่วนต่างๆของร่างกายว่าล้วนเป็นสิ่งปฏิกุลมณิสัยโครก ต้องเข้าใจว่ากายตน(เห็นกายในกายภายใน) และกายของบุคคลอื่น(เห็นกายในกายภายนอก) ต่างก็เป็นเฉกเช่นนี้ ล้วนเป็นไปเพื่อให้เกิดนิพพิทาเพื่อลดละความยึดมั่นพึงพอใจหลงไหลในกายตนและในกายบุคคลอื่นลง เพื่อให้เห็นตามความเป็นจริงว่าล้วนแล้วแต่เป็นของปฏิกุลมณิสัยโครก เพื่อคลายความหลงไหลรักใคร่ยึดมั่นมันลงไป จึงคลายกำหนด ดังมีกล่าวแสดงรายละเอียดไว้ในกายคตาสติสูตรหรือดังภาพที่แสดงในทวัตติงสาการ

๑.๕ ธาตุมนสิการ พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงของกายนี้ว่า เป็นเพียงก้อนหรือมวลหรือขณะของธาตุทั้ง ๔ อันล้วนไม่งาม ไม่สะอาด มาประชุมกันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกายนี้ชั่วขณะระยะหนึ่ง ทั้งกายตนเองและบุคคลอื่นเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวไว้ ๒ ลักษณะในการพิจารณาในไตรลักษณ์ และกายคตาสติสูตรโดยละเอียด

๑.๖ นวสีวธิกา คือพิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ เป็นระยะๆ ๙ แบบหรือระยะ จนผู้ฟังเน่าเปื่อยไปในที่สุด และต้องเข้าใจว่ากายตนแลผู้อื่นต่างก็ล้วนต้องเป็นเฉกเช่นนี้ ไม่เป็นอื่นไปได้(ภาพอสุภะ)

ในทางปฏิบัติของ เห็นกายในกาย คือมีสติระลึกรู้ต่อเนื่องๆว่า สักแต่ว่ากายตามที่ได้พิจารณาเข้าใจ เพื่อให้บังเกิดนิพพิทาญาณ จึงดับตัณหา

อนึ่งพึงระลึกรู้ด้วยว่า การมีสติอยู่กับกาย เป็นเพียงการระลึกรู้เท่าทันกาย ทั้งทางด้านปัญญาด้วยเช่นว่าไม่งามเป็นปฏิกุลมณิสัยโครกเพื่อความนิพพิทา แต่ถ้าแน่นแน่นแต่อย่างเดียวขาดสติการระลึกรู้ก็กลับกลายเป็นสมถสมาธิไปได้โดยไม่รู้ตัว (หมายความว่า มีความตั้งใจฝึกสติ แต่ไปทำสมาธิเสียโดยไม่รู้ตัว)

อนึ่งพึงทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่า การมีจิตอยู่กับกายหรือกายานุปัสสนานั้น มิได้มีความหมายไปว่า สงจิตไปแช่หนึ่งภายในส่วนกายตน ไม่ได้หมายถึงการมีจิตอยู่ในร่างกายภายในหรือภายนอกตน เพราะเป็นความเข้าใจผิดอย่างแรงกล้า จนเกิดผลร้ายได้ ก่อให้เกิดอาการจิตสงใน เป็นที่สุด ที่เลิกได้ยากแสนยาก และเป็นโทษในภายหลังอย่างรุนแรงและที่สำคัญคือโดยไม่รู้ตัวอีกเสียด้วย

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัญญา สติกำหนดพิจารณาเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจากการกระทบคือผัสสะ ให้เห็นเวทนาที่เกิดขึ้น แล้วพิจารณาให้เห็นตามความจริงของเวทนาว่า "เวทนาเป็นสักแต่ว่าเป็นการรับรู้ การเสพรสอารมณ์ที่มากกระทบสัมผัส(ผัสสะ)ทั้งในทางใจและกายคือใน รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส, ธรรมารมณ์ เป็นขบวนการธรรมชาติหรือสภาวะธรรมแท้อันยิ่งใหญ่ที่มีในมนุษย์ทุกคน เป็นทุกข์โดยธรรมชาติ เป็นเพียงกระบวนการรับรู้ในขั้นแรกๆที่เอาข้อมูลมาจากสัญญา(ความจำ)อดีตหรืออัสวะกิเลส ยังไม่ใช่ความทุกข์จริงๆ พิจารณาให้เห็นว่าเมื่อมีการผัสสะย่อมเกิดเวทนาอันมี สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุข(ไม่สุขไม่ทุกข์)อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นธรรมดาทุกครั้งทุกที่ไป ซึ่งเป็นเวทนาปกติหรือเป็นไปโดยธรรมหรือธรรมชาติ หลีกเลียงหลบหนีไม่ให้เกิดไม่ให้เป็นไม่ได้ เป็นหลักธรรมชาติธรรมดาแต่สูงสุด จิตจะได้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ ที่บังเกิดนั้นๆ จึงไม่เกิดตัณหาขึ้น จึงเป็นเพียงสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาตามธรรมหรือธรรมชาติแต่ย่อมไม่เร้าร้อนเผาผลาญดังเวทนาที่ประกอบด้วยอุปาทาน(เวทณูปาทาน) ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ให้เข้าใจและรู้เท่าทันในเวทนาดังนี้

เมื่อเป็นสุขเวทนามาก็ให้รู้ว่าเป็นสุขเวทนา เมื่อไม่มีก็รู้ว่าไม่มี

เมื่อเป็นทุกขเวทนามาก็ให้รู้ว่าเป็นทุกขเวทนา เมื่อไม่มีก็รู้ว่าไม่มี

เมื่อเป็นอทุกขมสุขก็ให้รู้ว่าเป็นอทุกขมสุข เมื่อไม่มีก็รู้ว่าไม่มี

เมื่อเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข ชนิดมีอามิส(เครื่องล่อใจ-เจือกิเลส)ก็รู้ว่ามี เมื่อไม่มีก็รู้ว่าไม่มี

เมื่อเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข ชนิดไม่มีอามิส ก็รู้ว่ามี เมื่อไม่มีก็รู้ว่าไม่มี

เวทนาเป็นเพียงสักแต่ว่าเวทนาคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นและจำต้องรับรู้ ที่แท้จริงก็แค่ความรู้สึกที่ต้องเกิดขึ้นจากการกระทบจึงไม่ควรไปยึดมั่น เกิดขึ้นและเป็นไปตามธรรมหรือสภาวะธรรมหรือธรรมชาติจริงๆ ตามเหตุปัจจัยอันมาปรุงแต่ง หรือมาผัสสะ จึงเกิดๆดับๆ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่มีตัวไม่มีตนแท้จริง จึงไม่ใช่เราไม่ใช่ของเราอย่างแท้จริงอีกด้วย จึงควบคุมบังคับบัญชาไม่ได้, เห็นเวทนาทั้งในเวทนาตนเอง(เห็นเวทนาในเวทนาภายใน แต่ไม่ใช่อาการของจิตสงในแต่อย่างใดด้วยเข้าใจผิด) และเห็นเวทนาในเวทนาบุคคลอื่น(เห็นเวทนาในเวทนาภายนอก จึงไม่ใช่อาการจิตสงออกนอกไป ฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่งแต่อย่างใด)

ในทางปฏิบัติของ เห็นเวทนาในเวทนา คือมีสติรู้ๆอยู่เนืองๆว่าเวทนาสักแต่ว่าเวทนา อันย่อมต้องเกิดความรู้สึกจากการรับรู้ในอารมณ์ที่ผัสสะกันเป็นธรรมดาโดยธรรมชาติหรือตถตา จึงไม่ยึดมั่นหมายมั่นในเวทนาเหล่าใดเหล่านั้น ด้วยการอุเบกขาไม่เอนเอียงไปนึกคิดปรุงแต่งคือฟุ้งซ่านอันยังให้เกิดเวทนาขึ้นอีก อันจักเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดตัณหา อันทำให้เกิดทุกข์ อันเป็นไปตามปฏิจจสมุป

บาทธรรม กล่าวคือไม่ต่อล้อต่อเถียงกับจิต อันเป็นการเปิดโอกาสให้จิต หลอกล่อไปปรุงแต่งต่าง ๆ นานาให้เกิดเวทนาต่างๆ นานา อันอาจเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์อุปาทานโดยไม่รู้ตัวด้วยความไม่รู้คือ อวิชชา

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัญญา คือการเห็นจิตในจิต หรือสตรระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณา จิต (จิตตสังขารหรือมนสังขารเช่นความคิด, ความนึก คือธรรมารมณ์ต่างๆ) และโดยเฉพาะอาการของ จิตหรือกริยาของจิต(เจตสิก) ดังเช่น รากะ, โทสะ, โมหะ, ฟุ้งซ่าน หตหู่ เป็นสมาธิ ฯ ที่ย่อมยังให้เกิด เศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ คือ มีสตรระลึกรู้เท่าทันในจิตตสังขาร ตามสภาพเป็นจริงที่เป็นอยู่ใน ขณะนั้นๆ(บ้างเรียกกันว่าเห็นจิตในจิต)เช่น จิตมีรากะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตมี, จิตปราศจากรากะ โทสะ โมหะก็รู้ว่าปราศจากรากะ โทสะ โมหะ, จิตหตหู่ ก็รู้ชัดว่าจิตหตหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่าจิต ฟุ้งซ่าน ทั้งในของตนเองและของบุคคลอื่น อันเพื่อเป็นเครื่องรู้ เครื่องระลึก เครื่องเตือนสติ และ พิจารณาการเกิดต่างๆว่า เป็นไปตามธรรมคือสภาวะธรรมหรือธรรมชาติ ล้วนไม่เที่ยงของจิตตสังขาร ดังกล่าว

เห็นจิตในจิต หรือ จิตเห็นจิต ถ้าเข้าใจชั้น ๕ จักเข้าใจได้ว่าหมายถึงการมีสติเห็นจิตตสังขารที่บังเกิดขึ้น(จิตตสังขารหรือมนสังขารในชั้น ๕ นั้นเอง ล้วนเป็นสิ่งเดียวกัน) อันมีตามที่ท่านตรัสไว้ในมหาสติปัญญาสูตรดังนี้ คือมี

จิตมีรากะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยรากะ กล่าวคือกลุ่มของความคิด ฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่ง ที่ประกอบด้วยความกำหนดความปรารถนาในกามทั้ง ๕ นั้นเอง

จิตมีโทสะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยโทสะ กล่าวคือกลุ่มของความคิด นึกหรือฟุ้งซ่านที่ประกอบด้วยความโกรธความขุ่นเคือง นั้นเอง

จิตมีโมหะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยโมหะความหลง หรือกลุ่มของ ความคิดนึกหรือฟุ้งซ่านที่ประกอบด้วยความไม่รู้จริง นั้นเอง

จิตหตหู่ ก็เป็นเจตสิกในข้อที่ ๒๕ ในเจตสิก ๕๒ เป็นกลุ่มอาการของความคิดนึกหรือ ฟุ้งซ่านปรุงแต่งที่ทำให้เกิดความหตหู่ใจ ใจหตห่อ แห่งหทัยใจ

จิตฟุ้งซ่าน เป็นอาการของจิตอย่างหนึ่ง ที่เรียกอุทัจจะในข้อที่ ๑๗ ในเจตสิก ๕๒ เป็น อาการของจิตที่ฟุ้งซ่าน หรือส่งจิตออกนอกไปปรุงแต่งคือผัสสะในสิ่งหรือเรื่องต่างๆ หรือเปรียบเทียบ ได้ตั้งองค์ธรรมชรา ในปัจจุสมุปบาทนั่นเอง

จิตเป็นฌานหรือมหรคต จิตเป็นฌาน, จิตอยู่ในกำลังฌาน, จิตประกอบด้วยกำลังของ ฌานอยู่ (เกิดขึ้นได้แม้ในขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวัน ขึ้นอยู่กับวสีความชำนาญ และมาจากการสั่งสม ประพฤติปฏิบัติจนมักเกิดการเลื่อนไหลไปโดยไม่รู้ตัว)

จิตเป็นสมาธิ จิตมีความตั้งใจมั่นในสิ่งใดอยู่ แม้ในชีวิตประจำวัน ไม่ได้หมายถึงการไปนั่ง สมาธิแต่อย่างเดียว

จิตมีสิ่งอื่นยิ่งกว่า หมายถึงอาการของจิตเป็นเอกหรือเป็นใหญ่อยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ เช่น จิตเป็นเอกอยู่กับการค้าบริการมพุทธโธ หรือจิตเป็นเอกอยู่ในกิจหรืองานใดๆ, หรือจิตเป็นเอกใน

ธรรมที่เป็นเครื่องอยู่เครื่องพิจารณา, หรือจิตหมกมุ่นจดใจจ่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่, จิตหมกมุ่นกับการส่งออกไปปรุงแต่ง

จิตวิมุตติหรือจิตหลุดพ้น หมายถึงอาการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสหรือเจตสิกต่างๆ เช่นดังที่กล่าวข้างต้น (เป็นไปในขณะหนึ่งๆ ยังไม่ได้หมายถึงเป็นการถาวรหรือนิพพาน) กล่าวคือ ล้วนมีสติระลึกรู้เท่าทัน กล่าวคือมีสติระลึกรู้ "จิต หรืออาการของจิต คือเจตสิกที่บังเกิดขึ้น ณ ขณะจิตนั้นๆ"

อนึ่งอาการของจิตทั้งหลายหรือเจตสิก ดังเช่น ราคะ โทสะ โมหะ จิตฟุ้งซ่าน ฯลฯ นั้นมันไม่มีอาการเป็นรูปธรรมเป็นตัวเป็นตนแท้จริง แต่มันอาศัยแฝงอยู่กับสังขารชั้นๆ คือการกระทำต่างๆ นั้นเอง ดังเช่น ความคิด(มนโสังขาร)ที่ประกอบด้วยราคะ, การทำร้ายผู้อื่นทางกาย(กายสังขาร)ที่ประกอบด้วยโทสะ, การคิดตำหนิ,ต่อว่า(วจีสังขาร)ที่ประกอบด้วยโมหะคืออาการหลงไปปรุงจนเกิดทุกข์ที่ประกอบด้วยความรู้ไม่ตามความเป็นจริง เช่นคิดหรือธรรมารมณ์กระทบใจแล้วจะรู้สึกเฉยๆ, การเกี่ยวพาราสีทั้งด้วยคำพูดทั้งกริยาท่าทางที่ประกอบด้วยราคะ, จิตคิดฟุ้งซ่านหรือคิดวนเวียนไม่หยุดหย่อนในเรื่องไร้แก่นสาร เช่นคิดไปในอดีต อนาคต ก็คือความคิดที่ประกอบด้วยจิตฟุ้งซ่านหรือส่งจิตออกนอกไปปรุงแต่งนั่นเอง

ใช้วิธีมีสติรู้เท่าทันเวทนาและจิต เป็นหลักปฏิบัติประจำเมื่อปฏิบัติจนชำนาญแล้ว ระลึกรู้และเท่าทันในเวทนา(เวทนานุปัสสนา)อย่างถึงใจ และเข้าใจปฏิจจนสมุปาทิแล้ว จิตจักรู้สภาพจิตสังขารหรืออาการของจิต(เจตสิก)ที่เกิดขึ้น คือ เห็น ราคะ โมหะ โทสะ ชัดเจนขึ้น เมื่อจิตเห็นจิต ซึ่งก็คือ สติเห็นจิตตสังขารนั่นเอง เพราะจิตตัวแรกนั้นหมายถึงสติอันเป็นจิตตสังขารหรือเจตสิกอย่างหนึ่งนั่นเอง จิตจะเห็นความคิดหรืออาจเห็นเวทนาที่เกิดขึ้นๆ อยู่ตลอดเวลาว่าเป็นสภาวะธรรมอันไม่เที่ยง ไม่มีแก่นแกนหรือแก่นสาร และก่อให้เกิดทุกข์อย่างชัดแจ้ง อันทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริงในสภาวะธรรม จิตจักได้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาและจิตที่ไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้จึงเป็นทุกข์และอนัตตา อันก่อให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ เห็นความคิด(จิตหรือจิตตสังขารนั่นเอง) และการเสวยอารมณ์ต่างๆหรือความรู้สึกสุข,ทุกข์,ไม่สุขไม่ทุกข์ (เหล่าเวทนา) ว่าเป็นไปตามไตรลักษณ์ ดังนั้นเมื่อไปอยากด้วยตัณหา จึงย่อมเกิดการยึดด้วยอุปาทานเป็นไปตามหลักปฏิจจนสมุปาทินั่นเอง ดังนั้นเมื่อไปอยากหรือไปยึดไว้ด้วยเหตุผลใดก็ดี เมื่อมีการแปรปรวนด้วยอนิจจัง แล้วย่อมดับไปด้วยทุกข์ เพราะสภาวะธรรม จึงไม่เป็นไปตามปรารถนา จึงเกิดเป็นทุกข์อุปาทานที่ต่างจากทุกข์เวทนาตรงที่มีความเร่าร้อน,เผาลน,กระวนกระวายตามกำลังของตัณหาแลอุปาทานนั่นเอง

ในทางปฏิบัติของการ เห็นจิตในจิต คือสติเห็นจิตสังขาร(เช่นความคิด)ที่เกิดขึ้นว่า สักแต่ว่าจิตสังขารตามที่พิจารณาอยู่เรื่อยๆ แล้วอุเบกขาไม่เอนเอียงไปแทรกแซงด้วยถ้อยคิดปรุงแต่ง หรือกริยาจิตใดๆ ดังการคิดเรื่อยเปื่อยหรือฟุ้งซ่านจึงย่อมยังให้เกิดเวทนาอื่นๆที่อาจเป็นปัจจัยจึงมีตัณหาเกิดขึ้น จึงทำให้เกิดทุกข์อุปาทานอันเร่าร้อน

๔. ัมมานุปัสสนา สติปฏิฐาน สติกำหนดพิจารณาธรรม(สิ่งต่างๆ)ที่บังเกิดแก่ใจเป็นอารมณ์ทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศล ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและเครื่องระลึกรู้เพื่อให้เกิดปัญญาเป็น

สำคัญหรือเป็นวัตถุประสงค์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแนะในมหาสติปัฏฐานสูตรให้พิจารณา เป็นอาทิ เช่น

- ๔.๑ นิรณัน ๕ เช่น ข้อพยาบาลให้พิจารณาว่า
 มีอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า มีอยู่ ณ ภายในจิต
 ไม่มีอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า ไม่มีอยู่ ณ ภายในจิต
 ที่ยังไม่เกิด จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 ที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 เป็นเช่นนี้ทุกข้อใน กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทระ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา
- ๔.๒ ชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕
- ๔.๓ आयตนะภายใน และนอก
- ๔.๔ โพชฌงค์ ๗
- ๔.๕ อริยสัจ ๔ และมรรคองค์ ๘

การพิจารณาธรรมต่างๆ เหล่านี้ในจิต เป็นธัมมวิจยะ(การพิจารณาธรรม)เพื่อเป็นเครื่องรู้, ระลึกเตือนสติเป็นแนวทาง ให้เกิดปัญญาไม่ไปยึดมั่นถือมั่นเช่นกัน เพราะธรรมทั้งหลายเหล่านี้จัดเป็นสังขารในไตรลักษณ์ คือเกิดแต่เหตุปัจจัยเช่นกัน เมื่อเหตุปัจจัยของสังขารธรรมเหล่านี้แปรปรวนหรือดับ สังขารธรรมนี้ก็เช่นกัน อีกทั้งเมื่อเรารู้ระลึกธรรมทั้งหลายก็เกิดขึ้น เมื่อเราหยุดรู้ระลึกธรรมทั้งหลายก็ดับลงเช่นกัน เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ แม้จักเป็นจริงตามธรรมชาติเช่นนี้ตลอดกาล แต่เหตุปัจจัยได้แปรปรวนและดับเสียแล้วเช่นกัน

ในทางปฏิบัติของ สติเห็นธรรม คือระลึกรู้ในธรรมหรือสิ่งทั้งหลายที่บังเกิดแก่จิตในขณะนั้นๆ ก็เพื่อให้เกิดปัญญาญาณนั่นเอง คือมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทุกข์และการดับไปของทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง

สติปัฏฐาน ๔ นั้นมีจุดประสงค์อยู่ที่ฝึกสติ และใช้สติพิจารณาสรุปให้เข้าใจโดยถ่องแท้ เพื่อให้เกิดสัมมาญาณ(ปัญญาญาณ)ว่า ธรรมทั้งหลายอันมี กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่ก็เพียงสักว่า ความรู้ อาศัยระลึกเตือนสติเตือนใจไม่ให้ไปยึดมั่นถือมั่นพึงพอใจ(หมายถึงอุปาทาน)ใดๆในโลก ก็ด้วยลักษณะการของการอุเบกขาเสียนั่นเอง อีกทั้งมีพุทธประสงค์ให้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันขนาดกล่าวได้ว่าแทบทุกลมหายใจ กล่าวคือเมื่อจิตหรือสติวนเวียนระลึกหรือพิจารณาอยู่ในธรรมทั้ง ๔ แล้ว จิตย่อมหยุดส่งจิตออกนอกไปนึกคิดปรุงแต่งต่างๆอันก่อให้เกิดทุกข์ จิตอยู่ในที่อันควรแลสงบ ขณะจิตนั้นเองจิตย่อมเกิดกำลังแห่งจิตขึ้นเนื่องจากสภาวะปลอดทุกข์ขึ้นที่ละเล็กทีละน้อยโดยไม่รู้ตัว อันยังให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นที่ละเล็กทีละน้อยสะสมขึ้นเช่นกัน จนในที่สุดจักเกิดสภาวะ ออ มั่น เป็นเช่นนั้นเอง หรือธรรมสามัคคีนั่นเอง เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นๆอย่างแท้จริง

สติปัฏฐาน ๔ มีเจตนาต้องการให้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ไม่ใช่แต่ กาย เวทนา จิต ธรรม เท่านั้น เพียงแต่ธรรม ๔ ข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการดับหรือลดละตัณหาและความยึดมั่นถือมั่นในความพึงพอใจของตนหรืออุปาทาน อันก่อให้เกิด "อุปาทานชั้น ๕" อันเป็นทุกข์

ถ้านั่งปฏิบัติในรูปแบบ ให้มีสติอย่าปล่อยให้เลื่อนไหล ผ่อนคลายกายและใจ เมื่อเริ่มต้นใช้สติดูลมหายใจ ก็จะเกิดอาการต่างๆจากการปฏิบัติสมถวิปัสสนามาให้เห็น แต่นักปฏิบัติมักจะไม่ชอบคิดว่าผิด อันไปคิดกันว่าไม่ดี ไม่ถูก จิตไม่สงบ เพราะไม่รู้จึงไม่แยกแยะว่าเป็นการฝึกสติ ไม่ใช่ฝึกสมาธิ ไม่ได้ลิ้มรสของความสงบสุขแลสบายจากสมาธิหรือฌานตามที่เข้าใจหรือเคยประสบ, โดยธรรมชาติของจิตนั้น จิตจะส่งออกไปเห็นนั่น เห็นนี่ คิดนั่น คิดนี่ เป็นปกติธรรมดาตามสภาวะธรรมชาติ เพียงให้มีสติระลึกไว้ว่า นั่นแหละจิตสังขารหรือความคิดความนึกหรือสังขารในปฏิจจสมุปบาท อันจัดเป็นคุณอย่างยิ่ง อันจักพอแยกออกไปได้ ๒ ลักษณะ คือ

รูปนิมิต หรือเห็นเป็นภาพหรือรูปขึ้นในจิต ในบางขณะเมื่อเปลือยตัวจิตจักส่งออกไปซัดสายปรุปรุแต่งเป็นภาพต่างๆนาๆผุดขึ้นมาอันคือสังขารในปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง จิตเมื่อเปลือยยอมส่งออกไปสักกระยะจนอึดตัว หรือมีสติรู้สึกตัวก็ให้ละเสีย เป็นเรื่องธรรมชาติอันต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา หรือจากอาการของจิตขาดสติ เลื่อนไหลไปเป็นสมาธิหรือฌานจนเกิดนิมิตต่างๆขึ้น

นามนิมิต หรือเป็นความคิดนึกต่างๆนาๆที่ผุดขึ้นมาแทนที่ภาพนั่นเอง เป็นสังขารในปฏิจจสมุปบาทเช่นกัน อาการก็จักเหมือนรูปนิมิต ที่จิตเปลือยส่งออกไปคิดปรุปรุแต่งเมื่อขาดสติเป็นธรรมดา เมื่อจิตส่งออกไปสักพักไปปรุปรุแต่งจนเกิดทุกข์หรือฟุ้งซ่านจนอึดตัวหรือมีสติรู้ตัว ก็ให้ละเสีย แต่ให้รู้ให้เข้าใจด้วยว่าเกิดความรู้สึกเป็นทุกข์เยี่ยงไรจากความคิดนึกหรือสังขารที่สังสมที่เกิดขึ้นมานั้น เช่นเห็นเวทนาที่เกิดขึ้น หรือเห็นจิตเช่นความโลภ โกรธ หลง ฯลฯ เห็นอันใดก็ปฏิบัติอันนั้น ให้รู้ว่าเหตุเกิดจากเวทนานั้นๆหรือจิตคิดนั้นๆ แล้วดับลงเพราะสติ? จิตมีทุกข์ไหม? ห้ามไปคิดเรื่องทุกข์นั้น ให้คิดแต่เรื่องเหตุที่เกิด เมื่อเข้าใจแล้วต้องละ(ละในภาษาธรรมหมายถึงมีสติรู้เข้าใจแล้ววางเสีย)คือถืออุเบกขาเป็นกลางไม่ปรุปรุแต่งเอนเอียงไปทั้งในด้านดีหรือด้านร้าย อันเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งยวดในการปฏิบัติ เพราะจิตเมื่อเห็นเวทนาและโทษจากจิตคิดนึกปรุปรุแต่งหรือสังขารที่สังสมไว้บ่อยๆ จิตจะเกิดความเข้าใจหรือปัญญาขึ้นว่าสิ่งเหล่านี้เองที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์ และที่สำคัญคือเป็นอุปายวิธีในการฝึกสติให้เป็นอุเบกขาหยุดการปรุปรุแต่ง, อันอุเบกขานี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง มีสามารถเกิดขึ้นเอง จึงต้องหมั่นฝึกอบรมปฏิบัติให้เป็นสังขารที่สังสมใหม่อันมิได้เกิดแต่อวิชชา อันมีคุณอย่างยวดในการดับทุกข์ และเป็นองค์ธรรมข้อสุดท้ายในโพชฌงค์๗ ธรรมอันเป็นเครื่องตรัสรู้

เมื่อเกิดความคิดหรือจิตที่ประกอบด้วยอาการโลภ โกรธ หลง หตฺหุ่ สมาธิ ฌาน ฯ ก็ให้มีสติรู้ตามความเป็นจริง อย่าไปกดข่ม แต่ต้องรับรู้ตามจริง มีอาการต่างๆยอมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่ข้อสำคัญคือวางอุเบกขาเป็นกลาง เป็นกลางอย่างไร? เป็นกลางโดยการวางที่เฉยๆไม่ไปนึกคิดปรุปรุแต่งเอนเอียงไปในทางใดๆทั้งสิ้น ไม่ว่าจะดี หรือชั่ว, เราถูก หรือเขาผิด, สังเกตอาการที่เกิดขึ้นให้รู้คุณและโทษของจิตที่คิดปรุปรุแต่งนั้น จึงจักเป็นการปฏิบัติจิตตานุปัสสนาที่ถูกต้อง, หรือเมื่อปวดเมื่อยหรือรับรู้ความรู้สึกใดๆที่กระทบทางกายหรือใจ ก็ให้รู้ว่านั้นแหละเวทนา ให้มีสติรู้ว่าเป็นความรู้สึกรับรู้ต่อกายหรือใจเยี่ยงไร มีกิเลสแฝงด้วยไหม แล้วอุเบกขาเป็นกลางวางเฉยไม่คิดปรุปรุแต่งเอนเอียงไปในด้านใด รู้สึกอย่างไรก็รู้สึกอย่างนั้น ไม่ใช่ว่าอาการนั้นๆต้องหายไป แต่ต้องไม่ใส่ใจวางใจเป็นอุเบกขาไม่ปรุปรุแต่ง อันเป็นการปฏิบัติเวทนานุปัสสนา, หรือธรรมใดบังเกิดต่อจิตหรือหทัยยกขึ้นมาพิจารณา ก็ให้พิจารณาธรรมนั้นๆเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมอันมีกำลังของสติที่ไม่ซัดสายมีกำลัง เป็นเครื่องช่วย อันเป็นการปฏิบัติธรรมานุปัสสนา อันจักยังให้เกิดปัญญาจากธรรมนั้นๆ, หรือใช้สตินั้นไป

พิจารณากายว่าล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย สักแต่ว่าธาตุ๔มาประชุมกันชั่วระยะหนึ่ง หรืออันล้วนแต่เป็นสิ่งปฏิภูล ฯ เป็นการคลายลดละความยึดถือยึดมั่นในกายแห่งตน อันเป็นการปฏิบัติแบบกายานุปัสสนา

ข้อสังเกตของผู้เขียนและความคิดเห็น ในหมวดธรรมานุปัสสนา มีกล่าวถึงสมาธิหรือองค์ฌานไว้ในหมวดของมรรค๘ ว่าเป็นสัมมาสมาธิหรือหมายถึงสมาธิที่ถูกต้อง ที่ถูกที่ควร, ถูกต้องจริงแต่หมายถึงในแง่สมาธิหรือแห่งหมวดธรรมานุปัสสนาเท่านั้น อันไว้เป็นกำลังแห่งจิตหรือพักผ่อนกายและจิต, ไม่ใช่ในแง่การปฏิบัติสติปัฏฐาน๔อันเป็นการใช้สติปฏิบัติวิปัสสนาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงแห่งธรรม, จึงมีผู้สับสนเป็นจำนวนมากที่เข้าใจว่าปฏิบัติสมาธิหรือฌานอันบางท่านใช้ลมหายใจเป็นอุบายวิธีเช่นกันกับสติปัฏฐาน๔ จึงเกิดการสับสนในการปฏิบัติเข้าใจว่าเป็นการปฏิบัติสติปัฏฐาน๔, แม้แต่เกิดองค์ฌานตามพระสูตรอันเป็นสัมมาสมาธิในแง่สมาธิแล้วก็ตาม ก็ต้องไม่ไปยึดติดยึดมั่นหรือมีตัณหาในองค์ฌาน ปีติ สุข อุเบกขา นั้นด้วยจึงจะถูกต้อง มิฉะนั้นก็จะเกิดวิปัสสนูปกิเลส อันยังผลร้ายแก่นักปฏิบัติ

สติปัฏฐาน๔ นี้เป็นการฝึกสติ และใช้สติ เราสามารถปฏิบัติได้ในทุกขณะและอริยาบถ โดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติแบบการนั่งสมาธิเต็มรูปแบบ สามารถทำได้ในขณะที่จิตตื่นสบายๆไม่เครียดหรือหงุดหงิด ก็นำมาคิด ตรัสตรอง ใช้ปัญญาพิจารณา สังเกตเห็นเวทนาหรือจิตได้ในทุกอริยาบถ ซึ่งวิปัสสนาใช้สมาธิระดับฌานิกะสมาธิ(แต่ไม่ออกแวก, อยู่กับกิจหรืองานที่ทำ) หรือเกือบเป็นอุปะจารสมาธิเท่านั้นเช่น เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญาหรือเข้าใจในเวทนาหรือจิตจริงๆ เราจะเข้าใจในธรรมนั้นๆ เช่นเวทนานุปัสสนา โดยจะไม่ไปยึดมั่นพึงพอใจในเวทนามากเหมือนในอดีตอีก เนื่องจากรู้ว่า เป็นกระบวนการทางธรรม(ชาติ)ไม่สามารถไปหยุดไปห้ามได้และเป็นไตรลักษณ์ เหมือนกับห้ามหายใจไม่ได้ฉันใดก็ห้ามเวทนาไม่ได้ฉันนั้น และไม่ใช่ว่าความทุกข์ตัวจริง

ดับความยึดมั่นถือมั่น(อุปาทาน)ได้ก็คือดับอุปาทานในปฏิจจสมุปบาทได้ ผลก็คือไม่มี ความทุกข์อันเกิดจาก "อุปาทานชั้น๕" ซึ่งเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา เมื่อสิ่งนี้ดับ ผลนี้ก็ดับดับ บพสรูปในมหาสติปัฏฐาน ๔ทุกบพ ของกาย, เวทนา, จิต, ธรรม ตลอดจนบทย่อยทุกๆบพ แสดงถึง พุทธประสงค์ของพระพุทธองค์ ในการปฏิบัติไว้เด่นชัด รวมถึง ๒๑ ครั้ง คือ ดังนี้

ย่อมพิจารณาเห็น เวทนาในเวทนา ภายในบ้าง(เปลี่ยนเวทนาเป็น กาย จิต ธรรม และบทย่อยๆ)

พิจารณาเห็น เวทนาในเวทนา ภายนอกบ้าง

พิจารณาเห็น เวทนาในเวทนา ทั้งภายใน ทั้งภายนอกบ้าง

พิจารณาเห็น ธรรมคือ ความเกิดในเวทนาบ้าง(เห็นธรรมคือเห็นธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ)

พิจารณาเห็น ธรรมคือ ความเสื่อมในเวทนาบ้าง(ดับไป)

พิจารณาเห็น ธรรมคือ ทั้งความเกิด ทั้งความเสื่อมในเวทนาบ้าง ย่อมมีอยู่

อนึ่ง สติของเธอตั้งมั่นอยู่ว่า เวทนามีอยู่ ก็ แต่เพียงสักว่าเป็นที่รู้, เครื่องรู้

เพียงสักแต่ว่า เป็นที่อาศัยระลึกเท่านั้น(หมายถึงอาศัยเป็นเครื่องระลึกและพิจารณาเป็นเครื่องเตือนสติและก่อปัญญา)

เธอเป็นผู้ซึ่งตัณหาและทิฐิ ไม่ติดอยู่ด้วย และไม่ยึดถือ(หมายถึงไม่ยึดติด, ไม่ยึดมั่นถือมั่น คือเป็นอุปาทาน) อะไรๆในโลกด้วย อย่างนี้แล ชื่อว่าพิจารณาเห็น เวทนาในเวทนาเรื่อยๆอยู่ (เป็นเช่นนี้ในตอนท้ายของ กาย เวทนา จิต ธรรม และบทย่อยๆทั้งหลาย เน้นย้ำเหมือนกันทุกประการถึง ๒๑ ครั้ง)

เวทนาในเวทนา หมายถึง เข้าใจในเวทนาจริงๆอย่างถูกต้อง เห็นเวทนาตามความเป็นจริงไม่ถูกครอบงำโดยกิเลส หรือทิฐูปาทาน(ยึดมั่นในความเชื่อของตนเองอย่างผิดๆ) เห็นว่าสักแต่เพียงกระบวนการทางธรรม(ชาติ)เป็นปกติอย่างนี้ตลอดกาล เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่ไปยึดมั่นหรือถือมั่นให้เป็นอุปาทานในเวทนาหรือการเสพรสความรู้สึกรับรู้ในอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นนั้น

เวทนาภายใน หมายถึง เวทนาของตนเอง

เวทนาภายนอก หมายถึง เวทนาของบุคคลอื่น^{๑๖๐}

๒.๑๔.๒ สัมมปปธาน ๔

สัมมปปธาน ๔ หรือ ปธาน ๔ คือ

๑. สัจจปธาน คือ เพียรระงับยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภาวนापธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมี

๓. อนุรักษนาปธาน คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญ

๑. ดูกุรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิดพยายาม ปรรวม ความเพียร ประคองจิต ตั้งใจ เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด

๒. ดูกุรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิดพยายาม ปรรวม ความเพียร ประคองจิต ตั้งใจ เพื่อละธรรมที่เป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ดูกุรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรวม ความเพียร ประคองจิต ตั้งใจ เพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เป็นกุศลที่ยังไม่เกิด

๔. ดูกุรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรวม ความเพียร ประคองจิต ตั้งใจ เพื่อความตั้งมั่นไม่เลือนลางจำเจริญยิ่ง ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งธรรมที่เป็นกุศลที่บังเกิดขึ้นแล้ว^{๑๖๑}

^{๑๖๐} หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี, การฝึกหัดจิตให้มีสติทุกเมื่อ, (พระไตรปิฎก ฉบับสมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), <http://www.nkgen.com/13.htm>. สืบค้นเมื่อ ๑๐ เม.ย. ๑๕๖๑.

^{๑๖๑} พระไตรปิฎก ไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ ๑๑, สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, หน้า ๑๗๖.

๒.๑๔.๓. อธิธิบาท ๔

อธิธิบาท หรือ อธิธิบาท ๔ เป็นศัพท์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ หรือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการ คือ

ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

ศุภรทิกษุทั้งหลาย เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ อธิธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปรานสังขาร ดังนี้ ว่าฉันทริยของเราจักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ไม่หดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก และเธอมีความสำคัญในเบื้องต้น หลังและเบื้องหน้าอยู่ว่า เบื้องหน้าฉันทใด เบื้องหลังก็ฉันทนั้น เบื้องหลังฉันทใด เบื้องหน้าก็ฉันทนั้น เบื้องล่างฉันทใด เบื้องบนก็ฉันทนั้น เบื้องบนฉันทใด เบื้องล่างก็ฉันทนั้น กลางวันฉันทใด กลางคืนก็ฉันทนั้น กลางคืนฉันทใด กลางวันก็ฉันทนั้น เธอมีใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรม จิตใจให้สว่างอยู่.

วิริยะ (ความเพียร) คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

ภิกษุย่อมเจริญอธิธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิและปรานสังขาร ดังนี้ว่า วิถณะยะของเราจักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ... ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้ สว่างอยู่.

จิตตะ (ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

ภิกษุย่อมเจริญอธิธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิและปรานสังขาร ดังนี้ว่า จิตของเราจักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ... ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้สว่างอยู่.

วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบ เหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น ภิกษุย่อมเจริญอธิธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปรานสังขาร ดังนี้ ว่า วิมังสาของเราจักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ไม่หดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไป ภายนอก และเธอมีความสำคัญในเบื้องหลังและเบื้องหน้าอยู่ว่า เบื้องหน้าฉันทใด เบื้องหลังก็ฉันทนั้น เบื้องหลังฉันทใด เบื้องหน้าก็ฉันทนั้น เบื้องล่างฉันทใด เบื้องบนก็ฉันทนั้น เบื้องบนฉันทใด เบื้องล่างก็ฉันทนั้น กลางวันฉันทใด กลางคืนก็ฉันทนั้น กลางคืนฉันทใด กลางวันก็ฉันทนั้น เธอมี ใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้สว่างอยู่^{๑๖๒}

ผู้วิจัยเห็นว่าอธิธิบาท ๔ ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในข้อสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

๒.๑๔.๔ อินทรีย์ ๕

การเจริญอินทรีย์ ๕ เส้นทางสี่ทองสู่ความตื่นรู้

^{๑๖๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๔.

มนุษย์เราทุกคนที่เกิดมาแล้วในโลกล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ เช่น หน้าที่ต่อตนเอง หน้าที่ต่อครอบครัว หน้าที่ความเป็นลูก หน้าที่ของความเป็นญาติพี่น้อง หน้าที่ต่อสังคม หน้าที่การเรียนการทำงาน หน้าที่ต่อประเทศ โดยมีสถานะเป็นตัวกำหนดบทบาทแต่ละคนในหน้าที่ขณะนั้นๆ

หน้าที่หลักที่สำคัญของ มนุษย์ทุกคนที่เกิดมา คือ การพัฒนาความรู้เพื่อนำสู่การวิวัฒน์พัฒนายกระดับ อินทรีย์ คุณธรรมความดีงามสู่ความตื่นรู้ทางจิตวิญญาณเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด หากว่าเขาไม่หลงลืมและได้ทำหน้าที่นี้ ก็เท่ากับการปฏิบัติธรรม ธรรมะหมายถึงหน้าที่

สิ่งที่เป็นใหญ่ในชีวิตจิตวิญญาณของแต่ละคน คือ อินทรีย์ และเป็นสิ่งที่ควรสร้างสมบ่มเพาะถ้าหากว่าเขาจำเป็นต้องการที่จะพัฒนาในธรรม

อินทรีย์มี ๕ อย่าง ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาอินทรีย์ ๕ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดที่ผู้ต้องการจะพัฒนาในธรรมควรฝึกฝนเพาะบ่มให้ ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

ศรัทธา อินทรีย์ คือ ความเชื่อในสิ่งที่ดีงาม ความศรัทธาในพุทธศาสนา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความเชื่อในบาปบุญคุณโทษ ซึ่งความเชื่อนี้ก็จะไม่เป็นเพียงแต่ความเชื่อศรัทธาไว้อย่างเดียว แต่ศรัทธาความเชื่อลักษณะดังกล่าวจะส่งผลออกมาทางปฏิบัติตนออกมาทางศีลสำรวมด้วย

ศีลสำรวม คือความเป็นปกติ เกิดจากศรัทธาความดีงาม ศีลเป็นข้อปฏิบัติให้อยู่ร่วมกันในทุกสังคมอย่างสันติ ซึ่งแต่ละสังคมสิ่งแวดล้อมมีข้อระเบียบบัญญัติในความเป็นปกติไว้ตามสถานะ คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ในหมู่สังคฆรวาสา, ศีล ๑๐ สำหรับสมณะ แหมชี, ศีล ๒๒๗ สำหรับหมู่สังคฆพระสงฆ์, ศีล ๓๓๑ สำหรับภิกษุณีสังคฆใดจะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติ ก็เพราะสังคฆนั้นผู้คนที่อยู่ร่วมกันมีระเบียบวินัย

เมื่อมีบุคคลที่สนใจปฏิบัติในรายละเอียดที่ลึกลงไปของพุทธศาสนา คือสมาธิ ซึ่งมีทั้งสมณะและวิปัสสนาเขาจะศึกษานำมา ศีลกุศลกรรมบท ๑๐ มาศึกษาปฏิบัติ เพราะบาทฐานของสมาธิ คือศีล ซึ่งจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

บุญ(บุญ-เครื่องให้ฟูใจ) และกุศล(ภาวะดีงามที่ได้ปกคลุมกลทินห่อหุ้มจิตใจ) สองสิ่งนี้จะนำไปสู่ความสุขสงบยิ่งขึ้นไปโดยลำดับเหตุมาจากการเจริญทาน ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีลสำรวมกุศลกรรมบท ๑๐ เกื้อหนุนสมาธิภาวนา เป็นการสำรวมกาย วาจา และจิตใจให้อยู่ในความประพฤติกกระทำที่ดีงาม เป็นความศรัทธาในความดีงามความถูกต้อง สำนึกรู้ในบาปบุญคุณโทษ-หิริโอตตปละ และกฎแห่งกรรมสิ่งที้ออกมาจากจิตใจ คือวาจา และการกระทำ จะไปในทิศทางเดียวกันคือเขาจะเป็นที่คนพูดจาตรงกับใจ และพูดอย่างไรก็จะมีเจตนาความพยายามทำอย่างนั้นตามที่ได้พูดไว้ ซึ่งจะได้ทำ ทำได้หรือไม่ได้ ขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย

ความดำริ(สั่งกับปะ) ในการรักษาความดีงามกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ

อาชชวะ คือ ความที่ตรงต่อตนเอง และผู้อื่น มีความนึกคิด วาจา และการกระทำที่ชื่อตรงไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ศีล สงเคราะห์ลงใน ศรัทธาอินทรีย์ หนึ่งในอินทรีย์ ๕

ศรัทธาอินทรีย์ สงเคราะห์ลงใน สัมมาสั่งกับปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ

ในองค์มรรค ๘

วิริยะ อินทรีย์ คือ ความเพียรในการดำรงรักษาจิตไปในทางกุศล หากมีอกุศลจิตเกิดขึ้นก็พยายามดับไป และเฝ้าดูแลสภาพธรรมที่ไหลออกมาจากจิตอนึ่ง กุศลธรรมและกุศลจิต มีความหมายอย่างเดียวกัน เพราะธรรมทั้งหลายไหลออกมาจากจิต จิตเป็นสภาพรับรู้ อยู่ในสภาพกลาง ที่มีองค์ประกอบจิตหรือเจตสิก เป็นตัวเข้ามาปรุงแต่งจิต ไปทางกุศลหรืออกุศลการดูแลให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นติดต่อกัน การเพียรดับอกุศลธรรม คือการพยายามเข้าไปดับเจตสิกขณะที่ปรุงแต่งไปด้วยอกุศลนั่นเอง

วิริยะอินทรีย์ คือ สัมมาวายามะ หนึ่งในองค์มรรค ๘

สติ อินทรีย์ คือ สติปฏิฐาน ๔ ที่มีการระลึกเฝ้าตามดูในกาย สิ่งที่เกี่ยวข้องที่กำลังเกิดภายในกาย ตามการระลึกรู้เฝ้าตามดูเวทนาหรือความรู้สึก การระลึกรู้เฝ้าตามดูจิต การระลึกรู้เฝ้าตามดูธรรม ทั้งหมดมี ๔ ฐานคือกาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งฐานกายแยกออกเป็นการฝึกฝน ๖ วิธีตามความถนัด อุบาสยจรีตแต่ละบุคคล ส่วนฐานเวทนา จิต และธรรม นั้นล้วนเป็นไปในทางเดียวกันทั้งสิ้นซึ่งกำลังของสติ ความละเอียดคมชัดของสติเป็นปัจจุบันขณะ เกิดจากการฝึกฝนทั้ง ๔ ฐานดังที่กล่าวมาแล้วโดยย่อ

สติอินทรีย์ คือ สัมมาสติ หนึ่งในองค์มรรค ๘

สมาธิ อินทรีย์ คือ รูปฌานที่มี ๔ ลำดับ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน สมาธิ ซึ่งมีทั้งสมถะและวิปัสสนา ซึ่งสองอย่างนี้อันใดมาก่อนมาทีหลังก็ขึ้นกับจริตอุปนิสัยแต่ละบุคคลรายละเอียดเกี่ยวกับการฝึกฝนสมาธิภาวนา สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากลิงค์ด้านล่างการเจริญพรหมวิหาร ๔ ไว้อย่างสม่ำเสมอจะเกื้อกูลสมาธิอินทรีย์(พรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

สมาธิอินทรีย์ คือ สัมมาสมาธิ หนึ่งในองค์มรรค ๘

ปัญญา อินทรีย์ คือ ความรู้และการได้เรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรงที่เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติเองใน ทุกข์, สาเหตุให้เกิดทุกข์,ความดับทุกข์, การศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนในหนทางที่จะดับทุกข์ คือ มรรคมืองค์ ๘ ปัญญาอันประกอบด้วยไตรลักษณ์

ปัญญาอินทรีย์ คือ สัมมาทิฐิ หนึ่งในองค์มรรค ๘^{๑๖๓}

ผู้วิจัยเห็นว่าอินทรีย์ ๕ ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมืองค์ ๘ ในข้อสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

๒.๑๔.๕ พละ ๕

มิตรทั้ง ๕ นี้คืออะไร ซึ่งเราเรียกว่า พละ ๕ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ เพราะมันเป็นใหญ่เหนือศัตรูทั้ง ๕

๑. ศรัทธาพละ ความเชื่อมั่นจะต้องพร้อมไปด้วยปัญญา และการปฏิบัติ ธรรมะจึงจะสมบูรณ์ ศรัทธาเปรียบเสมือนเท้า ปัญญาเปรียบเสมือนตา ผู้ที่มีแต่ปัญญาโดยไม่มีศรัทธา จะทำได้

^{๑๖๓} Dhammachak . Net, (นามปากกา), อินทรีย์ ๕, วัดสาคุใต้, <https://sites.google.com/site/chamcharat2/inthree5>, สืบค้นเมื่อ ๑๐ เม.ย. ๖๑.

เพียงแค่พูดถึงธรรมะ หรืออริยมรรคเท่านั้น แต่ไม่สามารถก้าวเดินไปบนหนทางแห่งอริยมรรคได้เลย ในทำนองเดียวกันผู้ที่มีแต่ศรัทธาโดยไม่มีปัญญา เปรียบดังผู้มีเท้า แต่ไม่มีตา เขาจะเอาแต่เดิน หรืออาจถึงกับวิ่ง โดยพยายามที่จะวิ่งไปตามหนทางแห่งอริยมรรค แต่เขาจะไม่รู้เลยว่าเขาเดินหรือวิ่งไปถูกทางหรือไม่

๒. วิริยะผละ ความเพียร กำลังการควบคุมความเกียจคร้าน การชำระจิตให้บริสุทธิ์เราต้องอาศัยความเพียร หรือการบำเพ็ญตบะ แต่เราจะต้องทำความเพียรให้ถูกต้อง ไม่ใช่เพียรอย่างบ้าระห่ำมั่วหะลุ

๓. สติผละ ความระลึกถึง การมีสติคือ การที่จะต้องระลึกถึงความจริงที่เกิดอยู่ในขณะปัจจุบันเท่านั้น เราไม่สามารถมีสติระลึกถึงในสิ่งที่ป็นอดีตเพราะนั่นไม่ใช่ความจริง มันเป็นเพียงความทรงจำ เราไม่สามารถระลึกถึงสิ่งที่ป็นอนาคต เพราะนั่นก็ไม่ใช่ความจริงเป็นเพียงความคาดหวัง ความฝัน ความวิตกกังวล หรือความกลัวเท่านั้น การมีสติระลึกถึงความจริงที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ภายในร่างกายของเราในขณะนี้เท่านั้นที่เป็นสติที่ถูกต้อง

๔. สมาธิผละ ความตั้งมั่นของจิต ถ้าเราสร้างสมาธิโดยจิตไปตั้งมั่นอยู่กับสิ่งที่จินตนาการขึ้นมา สมาธิที่เกิดขึ้นก็จะเป็นมิจฉาสมาธิ หรือถ้าเราสร้างสมาธิโดยเพ่งวัตถุด้วยความพอใจ หรือไม่พอใจ นั่นก็ไม่ใช่สัมมาสมาธิ สิ่งที่ใช้สร้างสมาธิจะต้องเป็นความจริงที่เราประจักษ์ได้ภายในขอบเขตร่างกายของเรา และเราจะต้องพัฒนาสติให้ตั้งมั่นอยู่ได้ในแต่ละขณะ จากขณะหนึ่งไปยังอีกขณะหนึ่งให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ นั่นแหละคือสัมมาสมาธิ

๕. ปัญญาผละ ความรอบรู้แจ้ง กำลังการควบคุมเพิกเฉยไม่สนใจ หลงงมงาม เราจะต้องพัฒนาปัญญาด้วยการปฏิบัติ จนได้ประจักษ์กับความจริงภายในตัวของเราเอง^{๑๖๔}

๑.๑๔.๖ โปชฌงค์ ๗

โปชฌงค์ หรือ โปชฌงค์ ๗ คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มีเจ็ดอย่างคือ

๑. สติ (สติสัมโพชฌงค์) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง

๒. ธรรมวิจยะ (ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์) ความเพินธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม

๓. วิริยะ (วิริยสัมโพชฌงค์) ความเพียร

๔. ปีติ (ปีติสัมโพชฌงค์) ความอิ่มใจ

๕. ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์) ความสงบกายใจ

๖. สมาธิ (สมาธิสัมโพชฌงค์) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์

๗. อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

โปชฌงค์ ๗ เป็นหลักธรรมส่วนหนึ่งของ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ เกื้อหนุนแก่อริยมรรค อันได้แก่ สติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕

^{๑๖๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๗.

โพชฌงค์๗ และมรรคมีองค์ ๘) ทั้งนี้ พระสูตรและปาฐะที่เกี่ยวข้องกับโพชฌงค์ ๗ โดยตรง ได้แก่ มหากัสสปโพชฌงค์สูตรปาฐะ, มหาโมคคัลลานโพชฌงค์สูตรปาฐะ, มหาจุนทโพชฌงค์สูตรปาฐะ

โพชฌงค์คู่ปรับกับอนุสัย

๑. สติเป็นคู่ปรับกับอวิชชา

๒. ฌัมมวิจยะเป็นคู่ปรับกับทิฏฐิ(สักกายทิฏฐิและสีลัพพตปรามาส)

๓. วิริยะเป็นคู่ปรับกับวิจิกิจฉา

๔. ปิตีเป็นคู่ปรับกับปฏิกษะ

๕. ปัสสัทธิเป็นคู่ปรับกับกามราคะ

๖. สมาธิเป็นคู่ปรับกับภวราคะ(รูปราคะ อรูปราคะ (ภพที่สงบ)กับ อุทธัจจะกุกกุจจะ(ภพที่ไม่สงบ)

๗. อุเบกขาเป็นคู่ปรับกับมานะ

ฌัมมวิจยะและวิริยะทำลายทิฏฐิและวิจิกิจฉาอนุสัย บรรลุเป็นพระโสดาบันและหรือพระสกทาคามี ปิตีและปัสสัทธิทำลายปฏิกษะและกามราคะอนุสัย บรรลุเป็นพระอนาคามี สมาธิ อุเบกขา และสติทำลายรูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะกุกกุจจะ มานะ อวิชชาอนุสัย บรรลุเป็นพระอรหันต์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ภิกษุที่เจริญอานาปานสติแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ได้ ภิกษุที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ทำให้มากแล้วย่อมบำเพ็ญโพชฌงค์๗ ให้บริบูรณ์ได้ ภิกษุที่เจริญโพชฌงค์ ๗ แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้^{๑๖๕}

๒.๑๔.๗. ชั้นที่ ๕ ธาตุทั้ง ๔

ชั้นที่ ๕ มีอะไรบ้าง

๑. รูป คือ กาย ร่างกาย

๒. เวทนา คือ ทุกข์ สุข เวทนาทางกาย การเสวยอารมณ์ทางกาย ความรู้สึกทางกาย

๓. สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้

๔. สังขาร คือ ความคิดปรุงแต่งของจิต

๕. วิญญาณ คือ การรู้อารมณ์ อันเกิด ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

หลักธรรมนี้ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของชั้นที่ ๕ ก็คือการมีสัมมาทิฐิตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

ธาตุ ทั้ง ๔

๑. ธาตุดิน หมายถึง อวัยวะต่างๆในร่างกาย เช่น ผม เล็บ ฟัน กระดูก เยื่อในกระดูก ปอด ตับ ม้าม หัวใจ ลำไส้ น้อย-ใหญ่

^{๑๖๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๒.

๒. ธาตุน้ำ หมายถึง น้ำ หรือ ของเหลวในร่างกาย เช่น น้ำเลือด น้ำเหลือง หนอง เหงื่อ น้ำที่เราดื่ม เป็นธาตุน้ำ

๓. ธาตุลม หมายถึง ลมที่เราอาศัยหายใจ

๔. ธาตุไฟ หมายถึง ไฟที่อยู่ในร่างกายช่วยให้ร่างกายอบอุ่น เผาพลาอาหารที่เรา กิน^{๑๖๖}

หลักธรรมนี้ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะความรู้ความเข้าใจและความเห็นตามความเป็นจริงว่าร่างกายนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ อันเป็นธรรมชาติ ก็คือการมีสัมมาทิฐิตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

๒.๑๕ สรุป

สัมมาสติ ระลึกชอบคือ ระลึกอยู่กับสติปัญญา ๔ ขณะภาวนาว่าพองยุบอยู่นั้น สติปัญญา ๔ มีอยู่ครบบริบูรณ์แล้ว อย่างนี้เรียกว่า ระลึกชอบในองค์มรรค สติมา มีสติระลึกอยู่ในกาย เวทนา จิต และธรรม ชื่อว่า สัมมาสติ ความเพียรที่กำหนดสภาวะพองยุบ สภาวะนิ่ง สภาวะคิด ฟุ้งซ่าน หรือสภาวะเจ็บปวด เป็นต้น คือสัมมาวายามะ สติที่ระลึก รู้ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรมตามหลักสติปัญญา ๔ คือ สัมมาสติ ความตั้งมั่นของจิตในสภาวะธรรม คือ สัมมาสมาธิ หรือ วิปัสสนาขณิกสมาธิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทั้ง ๓ อย่างนี้ จัดอยู่ในหมวดสมาธิของมรรค การเจริญสติมีประโยชน์ทำให้จิตตั้งมั่นมีสมาธิ เพื่อการพัฒนาปัญญาต่อมา อุปมาเหมือน น้ำใสที่ตะกอนนอนก้นย่อมแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในน้ำได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติธรรมนี้ มีหลายขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การรับรู้สภาวะธรรมเบาหนัก นั่นคือ ปัญญาขั้นแรก แล้วต่อไปปัญญานี้จะพัฒนามากขึ้น จนกระทั่งยังเห็นความเกิดดับของสภาวะธรรมเบาหนักได้ การเจริญสติปัญญา ก็คือ การเจริญศีล สมาธิ ปัญญาหรือเจริญมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นมรรคมาปฏิบัติ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทางสายกลางนี้เช่นนี้ แล้วตั้งสติระลึกสภาวะธรรม (รูปนาม) ปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ก็ให้เห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง ทำให้เกิดจักขุ ทำให้เกิดปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบกิเลส เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้แจ้ง และเพื่อความดับทุกข์ คือพระนิพพาน

๒.๑๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑๖.๑ เอกสาร

อดุลย์ จาตุรงค์กุล ได้กล่าวไว้ว่า “การดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละยุคมิได้เป็นอย่างไม่มีหลักเกณฑ์มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มแต่ละกลุ่มมีกฎหรือเกณฑ์ที่ทุกคนในกลุ่มพึงถือปฏิบัติพฤติกรรมของแต่ละคนในกลุ่มจึงเป็นไปในทำนองเดียวกันเมื่อกลุ่มสังกัดขึ้นทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มขึ้น

^{๑๖๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๘.

ทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วนี้พัฒนาแบบแผนการดำรงชีพหรือใช้ชีวิตตลอดจนถึงแบบแผนของการบริโภคขึ้นมาใช้ในสังคมแบบหรือแบบแผนดังกล่าวเราเรียกว่า “แบบของการใช้ชีวิต”^{๑๖๗}

สุพิมล ศรศักดิ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญาคติธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต” สรุปได้ว่าการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามทั้งในยามคับขันและในยามปกติสุขปรัชญาคติธรรมก็เป็นเครื่องเตือนใจเมื่อเดือดร้อนนอนทุกข์ปรัชญาคติธรรมก็จะเป็นเครื่องผลักดันเป็นกำลังใจเพื่อนำไปสู่ทางออกที่ดีของชีวิตและบนเส้นทางชีวิตทุกคนต่างเป็นเจ้าของไม่มีใครอยากจะทำให้คนอื่นมากำหนดแต่ความเป็นจริงของชีวิตที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติทุกชีวิตจึงมีโอกาสเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นเสมอถ้าฟังชีวิตเดียวยอมไม่อาจทำให้ตนเองประสบในสิ่งที่ตนเองคาดหวังได้^{๑๖๘}

เอก ณะสิริ ได้กล่าวไว้ว่า ร่างกายหรือชีวิตมนุษย์นี้ประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ (๑) รูปหรือร่างกายจับต้องและมองเห็นได้ (๒) นามหรือจิตจับต้องไม่ได้ไม่มีตัวตนและมองไม่เห็นสองส่วนคือกายและจิตนี้แยกกันทำงานมีการทำงานเป็นระบบต่างฝ่ายต่างทำแต่มีความสัมพันธ์ประสานกันอย่างไรใกล้ชิดมนุษย์หรือคนนั้นประกอบขึ้นจากรูปเวทนาสัญญาสังขารและวิญญาณหรือที่เรียกว่าชั้นธตามหลักธรรมะทางพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญของจิตหรือนามมากกว่าร่างกายหรือรูปฉะนั้นจึงมีคากล่าวเอาไว้ว่าจิตเป็นนายกายเป็นบ่าว^{๑๖๙}

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมะในชีวิตประจำวัน” สรุปได้ว่าการพักผ่อนที่เป็นสุขและถูกต้องมีความสุขทั้งกายและใจเพื่อสันติสุขของครอบครัวและสังคมปรับปรุงจิตให้เกิดปัญญาใช้ปัญญาพิจารณาตามสภาพที่เป็นจริง^{๑๗๐}

ประภา เพ็ญสุวรรณ ได้กล่าวว่า วิธีชีวิตหรือลีลาชีวิตเป็นผลจากรูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลปฏิบัติจนเป็นนิสัยและส่งผลให้เกิดสภาวะสุขภาพที่เป็นปัญหาหรือเสี่ยงต่อการเป็นโรค/ปัญหาสุขภาพความสัมพันธ์ระหว่างลีลาชีวิตสิ่งแวดล้อมและสภาวะสุขภาพเป็นความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนมากจากความหมายดังกล่าว^{๑๗๑}

วิมล จิโรจพันธ์ ได้ว่า มรรคในความคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาการคิดแบบพระพุทธศาสนาพิจารณาได้จากกระบวนการในการแสวงหาความจริงหรือสัจธรรมของพระพุทธเจ้าจุดแรกที่น่าไปสู่การแสวงหาสัจธรรมของพระพุทธเจ้าคือการสังเกตข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ทุก

^{๑๖๗} อุดลย์ จาตุรงค์กุล, **พฤติกรรมผู้บริโภค**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๖.

^{๑๖๘} สุพิมล ศรศักดิ์, **ปรัชญาคติธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต**, (อุบลราชธานี : มพท., ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

^{๑๖๙} เอก ณะสิริ, **ทำอย่างไรชีวิตจะยืนยาวและมีความสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๘๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เซ็ทเอนซ์สตูดิโอ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๗๐} พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), **ธรรมะในชีวิตประจำวัน**, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๑๗๑} ประภา เพ็ญสุวรรณ, **ทัศนคติ: การวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย**, (กรุงเทพมหานคร : พีระพัทธนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

คนต้องเกิดแก่เจ็บและตายทั้งสิ้นทำให้ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความแก่ความเจ็บและความตายกับการเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์เมื่อทรงสังเกตเห็นข้อเท็จจริงและมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงต่างๆพระองค์ก็สามารถสร้างเป็นทฤษฎีขึ้นมาเมื่อมีภาวะที่มีความเกิดความเจ็บและความตายก็ต้องมีภาวะที่ไม่แก่ไม่เจ็บและไม่ตายอยู่ด้วยแน่นอนในที่สุดพระองค์ก็ได้ตรัสรู้และบรรลุถึงภาวะที่พ้นจากความเกิดความแก่ความเจ็บและความตายที่มุ่งหวังไว้^{๑๗๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของมรรคไว้ว่า “มรรค” แปลว่าทางมรรคหรือทางนี้สายเดียวแต่ว่าประกอบด้วยองค์แปดหมายความว่าเราจะต้องประพฤติปฏิบัติครบทั้ง๘อย่างในขณะเดียวกันจึงจะเกิดเป็นสิ่งที่เรียกว่าทางขึ้นมาซึ่งเป็นตัวศาสนาแท้ขึ้นมารวมความว่าการทำที่ถูกต้องหรือการปฏิบัติจัดทำที่ถูกต้องอย่างนี้รวมกันเข้าแล้วเรียกว่าทางหรือ “มรรค” มรรคหรือมรรคนั้นเรียกว่าทางและทางนี้คือตัวศาสนาแท้ของพุทธศาสนาอย่าได้ไปเอาสิ่งอื่นมาเป็นตัวศาสนาตัวปฏิบัติที่ถูกต้องมีองค์๘ประการที่เรียกว่าทางนี้แหละคือตัวศาสนาบางที่ก็เรียกว่าตัวพรหมจรรย์^{๑๗๓}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวไว้ว่า มรรค, มรรคะ-, มรรคา [มัก, มักคะ-, มักคา] น. ทาง, เหตุ, ใช้คู่กับผลว่าเป็นมรรคเป็นผลในพระพุทธศาสนาเป็นชื่อแห่งโลกุตระธรรมคู่กับผลมี๔ชั้นคือโสดาปัตติมรรคสกทาคามีมรรคอนาคามีมรรคอรหัตมรรคทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์เป็น๑ในอริยสัจ๔ ได้แก่ทุกข์สมุทัยนิโรธและมรรคเรียกเต็มว่ามรรคมองค์๘ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ – ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ – ความดำริชอบ สัมมาวาจา – การเจรจาชอบ สัมมากรรม – การงานชอบ สัมมาอาชีวะ – การเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ – ความพยายามชอบ สัมมาสติ – ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ – ความตั้งใจชอบหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีสมาธิปฏิบัติคือทางสายกลางมรรคนายก [มักคะนายก] น. “ผู้นำทาง” คือผู้จัดการทางกุศลหรือผู้ชี้แจงทางบุญทางกุศลและป่าวประกาศให้^{๑๗๔}

พ.อ ปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายของอิทธิบาทไว้ว่า อิทธิ แปลว่าฤทธิ์ บาท แปลว่าทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียวอิทธิบาท แปลว่าทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์เพราะฉะนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่าคุณเครื่องสำเร็จความประสงค์หรืออีกอย่างคือปฏิบัติแห่งความสำเร็จ^{๑๗๕}

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่จะนำผู้ ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ใน

^{๑๗๒}วิมล จิโรจพันธ์, **พุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า๒๘ – ๓๐.

^{๑๗๓}พุทธทาสภิกขุ, **อริยมรรคทางดับทุกข์, คู่มือดับทุกข์ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๐๓), หน้า๙๑ – ๙๓.

^{๑๗๔}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า๘๔๓.

^{๑๗๕} ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ., **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

วิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายามให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อธิธำมหาร ๔^{๑๗๖}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) กล่าวไว้ว่า อธิธำมหาร ๔ คือหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในการกระทำกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรก คืออธิธำมหาร แปลความว่า ทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพนั่นเอง^{๑๗๗}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ กล่าวไว้ว่าอธิธำมหาร ๔ คือ ความสำเร็จด้วยดีการสำเร็จ การกระทำที่แจ้งความเข้าใจซึ่งธรรมเหล่านั้น อธิธำมหาร คือ ฉันทะคือความพอใจวิริยะ คือความเพียร จิตตะ คือความมีใจจดจ่อและวิมังสา คือการพิจารณาใคร่ครวญ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น เจริญอธิธำมหาร คือยอมเสพเจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าเจริญอธิธำมหาร^{๑๗๘}

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวไว้ว่า อธิธำมหาร ๔ คือคุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่างด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจ ฝึกฝุ ๔. วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรมเจริญโลกุตตรมาน ประกอบด้วยอธิธำมหาร^{๑๗๙}

สนอง วรอุไร กล่าวไว้ว่า อธิธำมหาร ๔ คือ สูตรสำเร็จของชีวิต ตามพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลายสิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้น ความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจไม่ว่าเราจะต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคงทุกสิ่งจะสำเร็จได้ตั้งใจ และอธิธำมหารสิ่งให้ถึงขั้น คือทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียรด้วยใจจดจ่อและใช้ปัญญาไต่สวนอย่างสม่ำเสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน^{๑๘๐}

๒.๑๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภิรมย์ เจริญผล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่าผลการศึกษา

^{๑๗๖} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๑๗๗} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐.

^{๑๗๘} พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ. พระอภิธรรมปิฎก ๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙๕.

^{๑๗๙} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^{๑๘๐} สนอง วรอุไร, ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ๒๕๕๐), หน้า ๙๗.

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาพบว่า (๑) หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านร่างกายได้แก่ไตรลักษณ์ชั้นที่ ๕ และอริยสัจ ๔ (๒) หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านจิตใจได้แก่การรักษาศีล ๕ ไตรสิกขาบุญกิริยาวัตถุและการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน (๓) หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านสังคมในการอยู่ร่วมกันได้แก่โลกธรรม ๘ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ การวาระธรรมอคติ ๔ และขันติโสรัจจะ (๔) หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและรายได้ได้แก่อิทธิบาท ๔ ละเว้นอบายมุขและทิฏฐธัมมิกัตถะ^{๑๘๑}

สำราญ เพ็ญนอก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธของวัยรุ่น” ผลการวิจัยพบว่าผลการศึกษาระดับพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธของวัยรุ่นตามหลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ในภาพรวมมีระดับปฏิบัติมากร้อยละ ๓๒.๘๖ รองลงมาคือระดับปฏิบัติปานกลางร้อยละ ๒๘.๗๘ ระดับปฏิบัติมากที่สุดร้อยละ ๒๑.๐๑ ระดับปฏิบัติน้อยร้อยละ ๑๐.๓๐ และระดับปฏิบัติน้อยที่สุดร้อยละ ๖.๙๕ ตามลำดับเมื่อพิจารณาเป็นรายระดับปฏิบัติพบว่าการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธของวัยรุ่นในระดับอุดมศึกษาตามหลักการดำเนินชีวิตมรรคมีองค์ ๘ ด้านความเห็นมีระดับปฏิบัติมากที่สุดร้อยละ ๓๗.๑๙ มรรคมีองค์ ๘ ด้านความคิดมีระดับปฏิบัติปานกลางร้อยละ ๓๐.๙๙ มรรคมีองค์ ๘ ด้านการพูดมีระดับปฏิบัติปานกลางร้อยละ ๓๑.๙๐ มรรคมีองค์ ๘ ด้านการกระทำมีระดับปฏิบัติปานกลางร้อยละ ๒๗.๔๘ มรรคมีองค์ ๘ ด้านการเลี้ยงชีพมีระดับปฏิบัติมากร้อยละ ๒๙.๑๓ มรรคมีองค์ ๘ ด้านความเพียรมีระดับปฏิบัติมากร้อยละ ๔๔.๓๓ มรรคมีองค์ ๘ ด้านสติการระลึกรู้มีระดับปฏิบัติมากร้อยละ ๔๐.๙๙ มรรคมีองค์ ๘ ด้านสมาธิความตั้งมั่นมีระดับปฏิบัติปานกลางร้อยละ ๓๒.๒๑^{๑๘๒}

พระมหาสมชาย สิริจนโท (ห่านนท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ(สมานสุเมโธ)” ผลการวิจัยพบว่าผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระเทพวรคุณ (สมานสุเมโธ) สงเคราะห์หลังเป็น ๒ ด้านได้แก่ (๑) ผลในด้านกายภาพที่มีต่อสังคมและชุมชน (๒) ผลในด้านจิตใจและปัญญาที่มีต่อสังคมและชุมชนซึ่งในข้อแรกมีผลต่อการพึ่งตนเอง, หน้าที่ในครอบครัว, การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน, การสืบสานประเพณี, โครงการและการพัฒนาองค์กรสงฆ์และชุมชนส่วนในข้อที่สองเป็นการส่งเสริมความรู้ด้านปรัชญาและวิชาการทางพระพุทธศาสนาและเป็นการส่งเสริมความรู้เชิงอนุรักษ์^{๑๘๓}

^{๑๘๑} ภิรมย์ เจริญผล, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์จังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

^{๑๘๒} สำราญ เพ็ญนอก, “การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธของวัยรุ่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

^{๑๘๓} พระมหาสมชาย สิริจนโท (ห่านนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ(สมานสุเมโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ก.

ทิพวรรณ สุธานนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขของผู้สูงอายุ” ผลการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุมีปัญหา ๔ ด้านคือ (๑) ด้านร่างกาย (๒) ด้านจิตใจ (๓) ด้านสังคมและการอยู่ร่วมกัน (๔) ด้านเศรษฐกิจและรายได้สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างก็มีอาการของโรคต่างๆที่พบในวัยสูงอายุแต่ส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพที่กระฉับกระเฉงไม่ปรากฏปัญหาอารมณ์ทางลบเช่นอารมณ์เหงาเศร้าเบื่อหน่ายว่าเหว่และมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดีจากการศึกษาหลักพุทธธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุพบว่าหลักธรรมที่นำมาใช้มีดังนี้ (๑) ด้านร่างกายได้แก่หลักอริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ขั้น ๕ และหลักอายุวัฒนธรรม (๒) ด้านจิตใจได้แก่บุญกิริยาวัตถุ ๓ อธิปไตย ๔ สติปัฏฐาน ๔ และมรณสติ (๓) ด้านสังคมได้แก่โลกธรรม ๘ พรหมวิหาร ๔ กัลยาณมิตรตตาทาขันติและโสรัจจะ (๔) ด้านเศรษฐกิจได้แก่ละเว้นอบายมุขที่ภุมมัทธมมิกัตถประโยชน์และสันโดษ

ผลที่ได้รับจากงานวิจัยนี้คือการเข้าใจความจริงของชีวิตมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานทานอาหารแต่พอดีอาศัยอยู่ในที่ที่เหมาะสมออกกำลังกายเป็นประจำทำบุญให้ทานอยู่เสมอกการทำบุญเป็นเหตุให้ความทุกข์ลดลงได้การทำบุญเป็นเหตุให้จิตใจสงบและมีสมาธิ^{๑๘๔}

พระอำนาจ ขนดีโก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔” ผลการวิจัยพบว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางอันประเสริฐทางดำเนินของพระอริยะเพื่อความเข้าถึงมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ หรืออัฐมรรค มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นหนทางสายกลางในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมที่สำคัญของแนวทางการปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดปัญญาอ่อนเป็นไปเพื่อความสงบกิเลสเพื่อความรู้อย่างเพื่อความรู้อัจฉริยะเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง มัชฌิมาปฏิปทาได้ชื่อว่าอริยมรรคคือหนทางปฏิบัติของพระอริยะบุคคลประกอบด้วยองค์ ๘ คือสัมมาทิฐิโดยองค์ธรรมคือตัวปัญญาจัดเป็นปัญญาเจตสิกธรรมส่วนมรรค ๗ ประการที่เหลือเป็นมรรคที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการปฏิบัติในหลักสัมมาสติคือการใช้สติและปัญญาพิจารณาในฐานทั้ง ๔ อย่างต่อเนื่องคือกายานุปัสสนาสติปัฏฐานคือสติที่เข้าไปตั้งมั่นในกาย, เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานคือสติที่เข้าไปตั้งมั่นในเวทนา, จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานคือสติที่เข้าไปตั้งมั่นในจิต, ธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐานคือสติที่เข้าไปตั้งมั่นในธรรม

การเจริญสติปัฏฐานต้องมีวิริยะสติสมาธิและปัญญาหรือเจริญมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง) เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทางสายกลางแล้วตั้งสติระลึกภูมิจิตตธรรม (รูปนาม) ปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ก็จะเห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริงเกิดญาณปัญญาที่รู้แจ้งพระนิพพาน^{๑๘๕}

^{๑๘๔}ทิพวรรณ สุธานนท์, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขของผู้สูงอายุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ก.

^{๑๘๕} พระอำนาจ ขนดีโก, “ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิปัสสนาภาวนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔). หน้า ก.

พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมืองสมุทรสาคร” ผลการวิจัยพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากมีพรรษา ๕ - ๑๐ พรรษามากที่สุด การศึกษานักธรรมตรีมากที่สุด การศึกษาหลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมืองสมุทรสาครในหลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ โดยรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานตามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามสอดคล้องไปในทางเดียวกันเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าค่าเฉลี่ยมากที่สุดได้แก่หลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมืองสมุทรสาครด้านสัมมาทิฐิ รองลงมาหลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมืองสมุทรสาครด้านสัมมาสังกัปปะ และต่ำสุดด้านสัมมาอาชีวะ ด้านความคิดเห็นของข้อเสนอแนะที่มีค่าความถี่มากที่สุดได้แก่ด้านสัมมาทิฐิเห็นชอบ^{๑๘๖}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัย สรุปได้ว่าพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่บุคคลนั้นได้เลือกปฏิบัติเพื่อคงไว้หรือส่งเสริมให้เกิดความผาสุกความสุขสมบูรณ์ในชีวิตตนเองและเป็นการปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรซึ่งผลการปฏิบัติอาจจะส่งผลกระทบต่อทั้งด้านดีหรือไม่ดีต่อบุคคลนั้นได้ การดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถือว่าเป็นหลักปฏิบัติทางสายกลาง ซึ่งเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว หากคนเราดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง ไม่ใช่ชีวิตหย่อนหรือตึงเกินไป ก็จะเกิดความสุขในการดำรงชีวิตในปัจจุบันและทำให้คนดำเนินชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อมมีศีลห้าเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตมีวินัยซื่อสัตย์มีความรับผิดชอบตรงต่อเวลาสามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตทางด้านจิตใจให้มีความกตัญญูรู้คุณตอบแทนคุณมีจิตใจเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันต่อกันทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจอดทนขยันหมั่นเพียรมีสุขภาพจิตดี

^{๑๘๖} พระครูสาครธรรมประสิทธิ์, “หลักธรรมมรรคมีองค์ 8 ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมืองสมุทรสาคร”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : วิทยาลัยทองสุข, ๒๕๕๖), หน้า ก.

๒.๑๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย และการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓.๑ วิธีการดำเนินการวิจัย

๓.๑.๑ รูปแบบการวิจัย

การทำวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาใน ๒ วิธีคือ อาศัยเอกสารต่างๆ และการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นฐานในการนำเสนอและการอ้างอิง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาเอกสาร (Documentary - Research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย

๒) ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย หนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนไว้ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นผู้มีจริยธรรมทางสังคม

๓) ศึกษาข้อมูลภาคสนาม จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้บุคคลที่เป็นแบบอย่างของผู้สูงอายุ ตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน ๕๐ ท่าน

๓.๑.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ข้อมูลภาคสนามใช้วิธีสร้างชุดคำถามเพื่อใช้ในกาสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งจะสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้โดยสร้างชุดคำถามเพื่อหาข้อมูลในเรื่องแนวคิดทัศนคติ หลักการดำเนินชีวิตและแนวทางประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จำนวน ๕๐ ท่านซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกบุคคลที่จะมาทำการสัมภาษณ์เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ดังนี้

- ๑) เป็นผู้มีความรู้และมีความเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา
- ๒) มีประวัติปฏิบัติธรรมเป็นประจำ
- ๓) มีสุขภาพดีจิตใจแจ่มใส
- ๔) มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้

๓.๑.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง และผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม ๑ คน เพราะการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การหาคุณภาพของแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระราชรัตนาลงกรณ์, รศ.ดร. และ พระครูจิรธรรมธัช, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษาได้ตรวจสอบและให้แก้ไขปรับปรุงแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขปรับปรุงให้เป็นฉบับสมบูรณ์ สำหรับนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริงต่อไป

๓.๑.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ เก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และคัมภีร์อรรถกถา ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บข้อมูลจากหนังสือ เช่น พุทธธรรม ธรรมะสำหรับประชาชนทั่วไป พุทธธรรมนำสุขภาพ ฯลฯ โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง แก่อย่างฉลาดและเป็นสุข ธรรมสำหรับชีวิต ฯลฯ โดย พุทธทาสภิกขุ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ โดย กชกร สังขชาติ ฯลฯ รวมทั้งบทความจากวารสารต่างๆ ได้แก่ วารสารพุทธศาสนศึกษา เสขิยธรรม ฯลฯ

๓) ข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีสร้างชุดคำถาม เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งจะสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม ประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตของประชาชนในสังคมปัจจุบันตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ โดยสร้างชุดคำถามเพื่อหาข้อมูล ในเรื่องแนวคิด ทศนคติ หลักการดูแลสุขภาพและแนวทางประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม จำนวน ๕๐ ท่าน ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกบุคคลที่จะมาทำการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

๓.๑.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่เก็บและรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้าที่ได้ตั้งไว้แล้ว ส่วนข้อมูลสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงพรรณนา วิธีการนำเสนอ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนา (Descriptive) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับคืนมาทั้งหมดแล้ว ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์
๒. นำแบบสัมภาษณ์ ไปวิเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อที่ได้สัมภาษณ์มาตามลำดับ
๓. สรุปประเด็นของแต่ละหัวข้อ

๔. การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
๕. นำผลการวิเคราะห์ไปสังเคราะห์โดยวิธีการพรรณนา
๖. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๓.๒ สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

การสำรวจพื้นที่ความเป็นอยู่ของประชาชนตำบลในเมือง ถึงสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายเพื่อที่จะได้ทราบการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนหลายกลุ่มที่มีบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่มีความแตกต่างกัน และทางด้านแต่ละช่วงอายุของประชาชนทั่วไปในการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้วิจัยจะเรียงลำดับประเด็นดังนี้เพื่อที่จะทำความเข้าใจได้ง่ายในบริบทภาพรวมของตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดหนองคาย^๑

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ สมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ กบฏ ไม่ยอมขึ้นกับไทยอีก และได้ยกกองทัพมากกว่าสองหมื่นคนในเขตแดนไทยกลับไป ในการปราบกบฏดังกล่าว ท้าวสุวอธรรมาได้ยกทัพจากเมืองโยธธรรมาช่วยกองทัพที่ยกไปจากกรุงเทพฯ จนสามารถมีชัยเหนือเจ้าอนุวงศ์และจับกุมตัวลงมากรุงเทพฯ ได้สำเร็จ รัชกาลที่ ๓ จึงพระราชทาน บำเหน็จให้ท้าวสุวอธรรมาเลือกทำเลที่จะสร้างเมืองขึ้นรวม ๔ แห่ง ซึ่งในที่สุดท้าวสุวอธรรมา ได้เลือกสร้างเมืองที่บ้านไผ่ เรียกชื่อว่าเมืองหนองคาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐

พ.ศ. ๒๔๓๔ เมืองหนองคายได้เป็นสถานที่ตั้งมณฑลลาวพวน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงได้ย้ายไปตั้งที่ทำการมณฑลที่บ้านหมากแข้ง เนื่องจากได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้จัดตั้งมณฑลอุดรขึ้นที่บ้านหมากแข้ง เมืองหนองคาย จึงมีฐานะเป็นเมืองหนึ่งของมณฑลอุดร หลังจากยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จังหวัดหนองคายซึ่งขึ้นกับ มณฑลอุดรได้แยกตัวออกมาเป็นจังหวัดหนองคายในปัจจุบัน จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่บริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับท่าเดื่อของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีพื้นที่ประมาณ ๗,๗๓๙.๒๘ ตรกม.

^๑ จังหวัดหนองคาย,[ออนไลน์], <https://sites.google.com/site>, สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๓.๒.๒ ประเพณี วัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย^๒

ปรากฏการณ์ที่ต้องพิสูจน์กับตา เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ประชาชนเรือนแสนจากทั่วทุกสารทิศทั้งคนไทยและต่างชาติ ต่างมุ่งหน้าสู่จุดหมายเดียวกัน นั่นคือ การรอชม "บั้งไฟพญานาค" ที่ อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย และ อีกหลายอำเภอที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขง เพื่อรอชมลูกไฟสีแดงอมชมพูที่พุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขง มีขนาดตั้งแต่หัวแม่มือถึงฟองไข่ไก่ ไม่มีกลิ่น ไม่มีควัน ไม่มีเสียง ไม่มีการตกลงมา ซึ่งแต่ก่อนตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายเมื่อร้อยกว่าปี ชาวหนองคายเรียกว่า "บั้งไฟผี" ส่วนชาวเวียงจันทน์ สปป.ลาว เรียก "ดอกไม้ไฟน้ำ" ความอัศจรรย์แห่งการเกิด "บั้งไฟพญานาค" สร้างความมหัศจรรย์ให้กับประชาชนทั้ง ๒ ฝั่ง ไทย - ลาว ซึ่งมีความเชื่อและศรัทธาเหมือนกัน และยังสร้างความสงสัยให้เกิดขึ้นในสังคมเป็นวงกว้าง "บั้งไฟพญานาค" ลูก ไฟปริศนาที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ ซึ่งในทุกคืนวันออกพรรษาของทุกปี จะมีคนเดินทางไปรอชมปรากฏการณ์นี้ริมฝั่งโขงอย่างคับคั่ง เมื่อยิ่งสงสัย ก็ยิ่งอยากจะไปดูและพิสูจน์ให้เห็นกับตา ณ วันนี้ เรื่องราวของ การเกิด "บั้งไฟพญานาค" ยังคงเป็นปริศนาที่ยังไม่มีสิ่งใดชี้ชัดว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ นั้นเกิดขึ้นจากสิ่งใด แม้จะมีความเชื่อที่แตกต่างของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็น ชาวบ้านในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นบั้งไฟที่พญานาคจุดขึ้นมา เพื่อเป็นพุทธบูชาต่อพระพุทธเจ้า เนื่องในเทศกาลออกพรรษา หรือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติเป็นผู้บรรจงสรรค์ สร้างขึ้น! หรืออาจจะเกิดจากน้ำมือของมนุษย์เป็นผู้ปั้นแต่งขึ้นหลอกลวงมนุษย์ด้วยกันเอง! ซึ่งนั่นคงไม่ใช่สิ่งสำคัญในการที่จะค้นหาคำตอบ เพราะความคิด ความเชื่อ และศรัทธา ของผู้คนย่อมแตกต่างกัน แต่อีกมุมหนึ่งที่เกิดขึ้นและทุกคนทุกพื้นที่ต่างคิดเห็นและยอมรับเหมือนกัน นั่นก็คือ อานิสงส์ของพญานาคได้สร้างเม็ดเงินรายได้ให้กับชาวหนองคาย และชาวอีสานอีกหลายจังหวัดกันอย่างถ้วนทั่ว อันเกิดจาก "ปรากฏการณ์ของมหาชน" ที่แห่ไปชม"ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค" ตั้งแต่ โรงแรมหรุถึงโฮมสเตย์ยันศาลาวัด เป็นที่นอนได้หมดว่ากันว่าปีนี้น่าจะมีคนมาชมบั้งไฟพญานาคที่จังหวัดหนองคายมากถึง ๓๐๐,๐๐๐-๕๐๐,๐๐๐ คน หรืออาจจะมากถึง ๗๐๐,๐๐๐ คน เพราะปีนี้มีเดือน ๘ สองหน ทำให้วันออกพรรษาของไทย กับวันออกพรรษาของลาวไม่ตรงกัน จึงมีโอกาสดังกล่าวเกิดขึ้นให้เห็นถึง ๒ วัน คือวันที่ ๒๘ และ ๒๙ ต.ค. ซึ่งจำนวนคนน่าจะมามาก พอๆ กับปี ๒๕๔๕ เพราะปีนั้นมีกระแสของภาพยนตร์เรื่อง ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ และกระแสการนำเสนอข่าวของโทรทัศน์ช่องหนึ่งเกี่ยวกับการเกิดบั้งไฟพญานาค โหมกระหน่ำให้คนเดินทางไปดูกันอย่างเนืองแน่น กลุ่มธุรกิจที่ให้บริการที่พักคือกลุ่มที่ได้รับอานิสงส์เรื่องเม็ดเงินแบบ เต็มๆ ไม่ว่าจะเป็น รีสอร์ท เกสต์เฮ้าส์ บังกะโล ถูกจองที่พักรันข้ามปี ทั้งยังมีการเปิดศาลากลางจังหวัด และที่ว่าการอำเภอแต่ละแห่ง จนถึง อบต.โรงเรียน ศาลาวัด ให้นักท่องเที่ยวสามารถกางเต็นท์นอนได้ กระนั้นที่พักก็ยังไม่เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดที่พักแบบโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยวอีก ๒๖ หมู่บ้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นหมู่บ้านริมแม่น้ำโขง ที่สามารถชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคได้

^๒ จังหวัดหนองคาย, [ออนไลน์], <https://sites.google.com/site>, สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๑. งานนมัสการพระธาตุบังพวน

งาน นมัสการพระธาตุบังพวน เริ่มในวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ หรือเดือนสองของไทยเป็นต้นไป มีชาวบ้านจากท้องถิ่นและจากที่อื่น มานมัสการพระธาตุกันพอสมควร

๒. งานบวงสรวงอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

งานบวงสรวงอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ "เป็น การบวงสรวงเพื่อ " รำลึก " ถึงคุณงามความดีของเหล่าทหารและผู้ที่เสียชีวิตจากการปฏิบัติหน้าที่ในการ ปราบกบฏ " ฮ่อ " ถือเป็นงานประจำปีของจังหวัดของจังหวัดไปด้วย เริ่มงานในต้นเดือนมีนาคมของทุกปี ประมาณวันที่ ๕ เป็นต้นไป มีการออกร้านของหน่วยงานราชการและเอกชน และการจัดจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและสินค้าราคาถูก

๓. ประเพณีสงกรานต์

ประเพณี สงกรานต์ของจังหวัดหนองคาย จัดในช่วงวันสงกรานต์ ที่บริเวณวัดโพธิ์ชัย ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอด พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดหนองคาย มีการอัญเชิญหลวงพ่อบุญรอด และพระพุทธรูปสำคัญจากวัดต่าง ๆ เข้าขบวนแห่รอบเมืองเพื่อให้ประชาชนได้ สรงน้ำและนมัสการ และมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองราคาถูก มีการแสดงมหรสพในตอนกลางคืน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มาสรงน้ำ และทำบุญสะเดาะเคราะห์ได้ทั่ววัด ส่วนสถานที่ที่ประชาชนจากต่างจังหวัดนิยมมาเที่ยวหนองคายในเทศกาลสงกรานต์ ก็คือ " หาดจอมมณี " ในสมัยก่อนวันสงกรานต์ที่หนองคาย จะจัดให้มีการเล่น " สะบ้า " ขึ้นด้วย

๔. บุญเดือนหก - เข้าพรรษา - บุญบั้งไฟ

ประเพณี ของชาวไทยโดยทั่วไปในภาคอีสาน ไม่มีข้อแตกต่างกันมากนักในแต่ละท้องถิ่น โดยทั่วไปจะมีความคล้ายคลึงกันใน " แก่น " ของความเชื่อที่ผูกพันจนแยกไม่ออกจากคำสอนของพุทธศาสนา ประเพณีหลายอย่างสืบเนื่องกันมานานนับพันปีเท่าที่มีการบันทึกไว้ เทศกาลต่างๆ จะอิงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา กลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียว

๕. บุญเข้าพรรษา - แห่เทียนและปราสาทผึ้ง

เป็น ประเพณีของที่นี่ทุกปี ในงานเทศกาลเข้าพรรษาจะมีขบวนแห่เทียนและปราสาทผึ้งตามความเชื่อแต่โบราณกาล แม้จะไม่ยิ่งใหญ่ตระการตาตั้งงานแห่เทียนเข้าพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี หรืองานแห่ปราสาทผึ้งของจังหวัดสกลนคร แต่ที่หนองคายก็มีประเพณีดังกล่าวนี้เช่นกัน

๖. บุญบั้งไฟ

ประเพณี บุญบั้งไฟของหนองคาย จะเริ่มต้นในเดือนหก ตามปฏิทินทางจันทรคติ มีขบวนแห่ประกวดการตกแต่งลวดลายและริ้วขบวน ของชาวบ้านคุ้มต่างๆ ในเขตเทศบาลและเขตใกล้เคียง และจุดหมายของขบวนแห่จะพากันมาบวงสรวงหลวงพ่อบุญรอด ที่วัดโพธิ์ชัยเป็นจุดสุดท้าย

หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้น ก็จะมีการแข่งขันการจุดบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้า จากบรรดาผู้สมัครแข่งขันจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน

๗. เทศกาลออกพรรษา

ตัก บาดรเทโว - ไหลเรือไฟ - แข่งเรือมิตรภาพลาว - ไทย จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษาของทุกปี โดยในช่วงเช้าประชาชนจะมาร่วมกันตักบาตรที่วัดโพธิ์ชัย ส่วนในช่วงกลางวันจะมีการแข่งเรือยาวในลำน้ำโขงระหว่างคุ้มต่างๆ ทั้งในเขตอำเภอเมืองและอำเภออื่นด้วย นอกจากนี้ยังมีประเพณีแข่งเรือยาวระหว่างไทยและลาว โดยผลัดกันเป็นเจ้าภาพ ในตอนกลางคืนจะมีประเพณีลอยกระทงในแม่น้ำโขง

๓.๒.๓ ความหมายตราจังหวัดหนองคาย

เมื่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์แข็งเมืองต่อกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯโปรดให้พระยาราชสุภาวดีคุมทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุตกลับคืนมาได้ พระยาราชสุภาวดีบำเหน็จรางวัลให้แก่ทหารทั้งปวง และให้ท้าวสุวอ (บุญมา) เลือกตำบลในแถบนั้นตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่ ท้าวสุวอเห็นตำบลบ้านไผ่มีไผ่อยู่ทั่วไปเหมาะสม และมีหนองน้ำใหญ่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าหนองคาย อยู่แห่งหนึ่ง ท้าวสุวอได้เป็นปฐมเทวภิบาล เจ้าเมืองหนองคายในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ กอไผ่และหนองน้ำจึงกลายมาเป็นดวงตราของจังหวัดหนองคาย

อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับอุดรธานีและสกลนคร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดบึงกาฬ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดเลย

ห่างจากกรุงเทพฯ ๖๑๖ กม. พื้นที่ ๗,๑๘๒.๖๕๔ ตารางกิโลเมตร

อาชีพ เกษี้อิน ,ทำนา, ทำสวน, ทำไร่, เลี้ยงสัตว์^๓

การศึกษาภาพรวมทั้งด้านวัฒนธรรมและประเพณีของจังหวัดหนองคายจะเป็นแนวทางในการที่จะทราบความเป็นไปในรูปแบบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตส่วนมากของประชาชนในจังหวัดหนองคายที่จะเป็นการเชื่อมโยงรูปแบบหรือสภาพการดำเนินชีวิตที่ผสมกับกิจกรรมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีต่างๆตลอดทั้งปี ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา และการใช้หลักธรรมของแต่ละบุคคลในการออกแบบคำถามที่มีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้เป็นอย่างดี

^๓ จังหวัดหนองคาย, <https://sites.google.com/site>, สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๓.๓ สภาพการดำเนินชีวิตทั่วไปในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สภาพการดำเนินชีวิตทั่วไปในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อที่จะทำการสัมภาษณ์ประชาชนในเมืองหนองคายเพื่อที่จะได้ทราบถึงสภาพการดำเนินชีวิตจริงของประชาชนที่มีความแตกต่างกันทางด้านอาชีพ อายุ เป็นต้น เพื่อที่จะทราบสภาพความเป็นจริงในแต่ละด้านของการดำเนินชีวิตของประชาชนในจังหวัดหนองคาย

ด้านพระสงฆ์นั้นก็จะมีปฏิบัติตัวให้เรียบง่ายตามกิจกรรมของวัด เช่น การสวดมนต์ เข้า เย็น การทำความสะอาดปิดกวาดวัดเพื่อที่จะเป็นการออกกำลังกาย เป็นต้น^๔ การดำเนินชีวิตทั่วไปของการทำงานก็เป็นการทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุดเพื่อที่จะได้มีการพัฒนาตนเองในหน้าที่ที่จะเป็นการวางแผนในการดำเนินชีวิตในแต่ละกิจกรรมว่างานอะไรที่มีความสำคัญกับระยะเวลาเพื่อที่จะได้จัดการว่างานนั้น สำคัญน้อยหรือสำคัญมาก ในส่วนของตัวเองก็จะประมาณนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่เรียบง่ายโดยที่ไม่สร้างความลำบากให้กับตัวเราเอง^๕ ในสถานะที่ประกอบอาชีพค้าขายก็จะมีวางแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบมาเป็นระยะเวลาหนึ่งเพราะว่าในแต่ละวันนั้นก็จะมีคำนึงถึงสมาชิกภายในครอบครัว เช่น เรื่องของรายได้ของทุกคนรวมกัน มีการจัดสรร เช่น ค่าอาหารประจำวันของแต่ละคนเพราะแต่ละคนนั้นก็ประกอบอาชีพที่มีความแตกต่างกันก็จะมีกำหนดเป็นแผนบริหารครอบครัวเพื่อที่จะให้สมาชิกภายในครอบครัวนั้นมีความสุข^๖ ตนเองนั้นเป็นผู้ประกอบการที่ต้องบริหารงานในแต่ละวันที่มีความแตกต่างกันเพราะในเรื่องของลูกค้าและลูกน้องก็ต้องจัดเตรียมงานเพื่อที่จะให้แต่ละคนนั้นมีความรับผิดชอบในแต่งานนั้นสำเร็จไปด้วยความเรียบร้อย หลักสำคัญของการเป็นเจ้าของกิจการคือเราต้องนึกถึงภาระงานของแต่ละคนนั้นต้องไม่สร้างความลำบากของงานนั้นมากแต่ก็ไม่ง่าย แต่ก็สามารถในการจัดการได้ไม่เกินความสามารถของคน เป็นสำคัญเพราะสร้างความรักให้เกิดขึ้นภายในองค์กรได้เป็นอย่างดี^๗ ในสถานะที่เป็นคนครูก่อนที่จะไปทำงานในแต่ละวันนั้นก็จะมีเตรียมค่าอาหารของแต่ละคนไว้เป็นที่เรียบร้อย แล้วตอนเย็นก็จะถามคนในครอบครัวว่าจะทานข้าวร่วมกันไหมเพื่อที่จะได้ประมาณอาหารในแต่ละวันได้ก่อนที่จะไปซื้อ เป็นต้น ส่วนในเรื่องส่วนตัวก็ถือได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่สร้างความลำบากให้กับตนเอง คือไม่สร้างความอยากที่เราต้องไปกู้ยืมเงินมาเพื่อที่จะซื้อข้าวของต่างๆที่ไม่จำเป็น หรือส่งผลให้ต้องลำบากใจประมาณนั้น^๘ ในสถานะที่ผมอยู่

^๔ สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรัญรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นายประวัติ ทนาลิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ นางสาว หมูยเฮีย พรหมสิงห์ แมคค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายสมอน แก้วอุ่นเรือน ตำแหน่งธุรกิจส่วนตัวหน้าที่ค้าขายสินค้าทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางพรสถิต ชะโยจะ ข้าราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ในช่วงวัยเรียนก็จะดำเนินชีวิตตามแบบวัยรุ่นทั่วไป แต่ที่บ้านก็จะมีกฎว่าก่อนที่จะออกไปเล่นหรือทำงานกับเพื่อนนั้นต้องบอกกับพ่อแม่หรือขออนุญาตก่อนที่จะไป และจะเป็นคนที่ชอบทำงานช่วยเหลือพ่อแม่ในงานบ้านที่สามารถแบ่งเบาภาระได้ การดำเนินชีวิตนั้นก็จะเป็นการที่คำนึงถึงพ่อแม่ก่อน ก่อนที่จะอย่างใดอะไรเพื่อที่จะไม่สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวก็จะมีหลายเรื่องเช่น การคบเพื่อนก็จะคบแต่เพื่อที่จะส่งเสริมในด้านการเรียนการศึกษาเพราะว่าจะได้มีอนาคตที่ก้าวหน้า ไม่คบเพื่อนที่ไม่ดี เป็นต้น^๙ ในฐานะที่เป็นนักเรียนก็จะไม่สร้างปัญหาให้กับครอบครัวคือดำเนินชีวิตตามหน้าที่ของตนเองได้คือ การเรียนหนังสือ และตั้งใจเรียนให้ได้เกรดที่ดี^{๑๐} การดำเนินชีวิตก็จะเป็นการที่สร้างรูปแบบของแต่ละคนนั้นในครอบครัวให้ได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ในด้านการประกอบอาชีพของตัวเองนั้นต้องเตรียมงานก่อนที่จะนำสินค้าขึ้นไปขายในแต่ละวันและสินค้าขึ้นควรที่จะจัดส่งให้ผู้รับในรูปแบบนั้นให้เกิดความพึงพอใจเป็นอย่างดี จึงถือได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตโดยเรียบง่ายและไม่ได้ติดันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม^{๑๑}

จากการสัมภาษณ์ประชาชนเบื้องต้นในจังหวัดหนองคายก็จะเห็นได้ว่ารูปแบบการประกอบอาชีพ การทำงาน หน้าที่ในครอบครัว และการเรียนการสอนก็จะเป็นการดำเนินที่แต่ละครอบครัวนั้นเป็นผู้ออกแบบและวางแผนในการดำเนินชีวิต เพื่อที่จะสร้างการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายโดยเน้นที่สร้างสร้างครอบครัวนั้นให้ได้รับความสุขที่สมบูรณ์แบบมากที่สุด ซึ่งแต่ละท่านที่ได้รับการสัมภาษณ์นั้นต่างก็จะบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับครอบครัวและสังคม

๓.๔ สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาของตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

การศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในจังหวัดหนองคายที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนานั้นผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อที่จะทำการสัมภาษณ์ประชาชนในหลายกลุ่มเพื่อที่จะได้ความสัมพันธ์ในแต่ละด้านที่จะเป็นประโยชน์ในการที่จะสรุปว่า การที่ประชาชนนั้นมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับทางด้านพระพุทธศาสนานั้นมีบทบาทด้านให้ หรือการปฏิบัติตัวที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในข้อใดบ้าง

การดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนานั้นในฐานะที่เป็นพระก็จะเป็นการทำวัตรสวดมนต์ เข้าเียน การประกอบกิจกรรมกับทางวัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันพระ

^๙ สัมภาษณ์ นายทฤษฎี วงษ์รัตน์ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายธีรภัทร ภาโสภะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ คุณสิริปะไพ วิไลสาน แม่ค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ใหญ่ วันพระเล็ก การนำพาประชาชนในการพูดคุยในเรื่องของธรรม การปฏิบัติธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมปกติที่พระสงฆ์ภายในวัดนั้นต้องทำกันอยู่เป็นประจำ^{๑๒} สภาพที่มีความสัมพันธ์กับทางพระพุทธศาสนาส่วนมากจะเป็นการที่ตนเองนั้นไม่ค่อยมีเวลาเท่าไรที่จะไปวัดเพื่อที่จะทำบุญกับพระส่วนมากก็จะตื่นขึ้นมาเพื่อที่จะไปสวดมนต์ และฟังธรรมจากรายการในทีวี และในโทรศัพท์มือถือ ผ่านยูทูป ที่มีหลวงพ่อบุญมากรายมาทำให้เราได้รับฟัง เมื่อรับฟังรับชมแล้วก็จะมาคิดเพื่อที่จะหาวิธีการที่ตนเองนั้นสามารถทำได้ในเวลาที่มีชีวิตประจำวัน ว่าที่อย่างไรให้ชีวิตเป็นสุข เช่น การรู้ลมหายใจ หรืออานาปานสติสมาธิ ก็เป็นวิธีที่ง่ายในการทำสมาธิเพราะไม่ว่าจะประกอบอาชีพอะไรไม่ว่าเวลาเล็กน้อยก็สามารถทำได้ ก็ถือว่ามีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาอยู่บ้างในการดำเนินชีวิตว่าทำอย่างไรให้การดำเนินชีวิตเป็นอย่างไรจึงจะมีความสุข มีสมาธิ^{๑๓} ส่วนมากแล้วผมประกอบอาชีพค้าขายก็จะมีเวลาบางช่วงที่ไม่มีลูกค้าก็จะมาศึกษาธรรมะในโทรศัพท์เพื่อที่จะได้รู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งโดยพื้นฐานเดิมก็จะมีปฏิบัติตัวตามประเพณีปู่ย่าพ่อกันทำตามๆกันมาว่าทำอย่างไรจะได้บุญมาก ได้บุญน้อย ก็จะพาครอบครัวพากันปฏิบัติกันมาแบบนั้น เพื่อที่จะเป็นการฝึกจิตใจของคนในครอบครัวเพื่อที่จะมีความเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมีจิตใจที่เป็นบุญ เป็นต้น ส่วนการศึกษาในโทรศัพท์นั้นก็จะเป็นการฟังเทศจากพระอาจารย์ต่างๆมากมาย เพื่อที่จะเข้าใจในหลักธรรมและวิธีที่จะใจแก่นแท้ของธรรมะของพระพุทธเจ้า ซึ่งจากการศึกษาหลายอาจารย์ก็จะมี ความแตกต่างกันในแนวทางปฏิบัติ แต่เราก็จะดูว่าพระอาจารย์ท่านไหนเป็นพระที่สอนในทางที่ปฏิบัติได้จริงไม่ใช่เพื่อแค่พูดให้ดูดี การที่นำหลักธรรมมาปฏิบัติสำหรับผมแล้วก็จะเป็นการรักษาศีล ๕ เพราะถ้าวันหนึ่งเรา รักษาได้เราก็จะมีความสุข แต่เราก็ต้องประกอบด้วยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าด้วยถึงจะปฏิบัติได้ ถ้าเราไม่เชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธเจ้าก็จะปฏิบัติไปทำไม ทำให้บางคนนั้นผิดศีลที่จะนำพาตนเองนั้นทำ ความชั่วจนเคยชิน^{๑๔} การเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือการเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะก็จะหาโอกาสว่างในงานที่มีการประกาศในพื้นที่จังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อที่จะไปรับฟังการเทศนาธรรม เช่น หลวงพ่อทองใบ วัดภูยาอู่ก็จะไปทุกวันเสาร์แรกของเดือน ก็จะฟังเพื่อที่จะได้พักกายพักใจ ได้ไปสถานที่สงบได้นั่งสมาธิและร่วมปฏิบัติธรรมด้วย^{๑๕} สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาที่จะเป็นการให้ทานในงานประเพณีต่างๆของทางวัดในจังหวัดหนองคายจัดขึ้นคือ ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ของจังหวัดหนองคาย งานบุญกฐิน บุญผ้าป่า ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นการ

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระจรูญ กิตติโก เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังสี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายโกศล จันทร์วิไล ลูกจ้างบริษัทหัตถกรรมหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายพรพงษ์ โล่ทอง พ่อค้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ คุณณภัทร์ จันทร์วิไล ผู้รับเหมาทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

เกี่ยวข้องโดยการให้ทาน การทำบุญ บริจาคสิ่งของ^{๑๖} สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาคือการรับฟังพระธรรมเทศนาจากหลวงปู่จากที่ต่างๆแล้วนำคำสั่งสอนมาปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ การรักษาศีล การประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งพูดได้ว่าเป็นการมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขในหน้าที่การงานและต่อคนที่เรารักและคนอื่น^{๑๗} สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา คือการเข้าวัดฟังธรรม การทำบุญในงานบุญประเพณี ซึ่งก็จะหาโอกาสว่างตามเวลาที่สมควร^{๑๘}

สภาพการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดหนองคายนั้นส่วนมากก็จะเป็นการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ การทำบุญอุทิศ การทำบุญผ้าป่า และการปฏิบัติธรรมตามที่ตนเองนั้นได้ศึกษามาจากครูอาจารย์ที่ตนเองนั้นได้รับฟังเทศนามาก็จะนำหลักธรรมที่ง่ายต่อการดำเนินชีวิตนั้นมาปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ การเจริญอานาปานสติ การรักษาศีล การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งการปฏิบัติตนของประชาชนในจังหวัดหนองคายนี้ ส่วนมากก็จะไม่รู้หลักการธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แต่การปฏิบัติตัวในการดำเนินชีวิตของประชาชนในหลายกลุ่มอาชีพนั้นมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่หลายข้อ เช่น การที่ประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายก็จะเป็นการที่เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งของสัมมาอาชีพะในอริยมรรคมีองค์แปด คือการเลี้ยงชีวิตด้วยอาชีพที่ชอบธรรม การรักษาศีล เช่นศีล ๕ ก็มีความสัมพันธ์กับอริยมรรคมีองค์แปดอยู่หลายข้อ คือการมีสัมมาสติ เพราะถ้าขาดสติก็จะกระทำการต่างๆที่ผิดศีลธรรมในการดำเนินชีวิต เช่น สัมมาวาจา คือการที่ไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และการนิทานผู้ว่าร้ายผู้อื่น เป็นต้น

๓.๕ สภาพความเข้าใจหลักธรรมของประชาชนในตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

การที่จะทำความเข้าใจในประเด็น สภาพความเข้าใจหลักธรรมของประชาชนในตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในประเด็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ท่านมีความเข้าใจ และการเข้าใจในหลักธรรมทั้งแปดข้อของอริยมรรคมีองค์แปด ถึงการที่ท่านหลักธรรมดังกล่าวนี้สู่การดำเนินชีวิตอย่างไรถึงจะมีความสุขในการดำเนินชีวิตประจำวัน

^{๑๖} สัมภาษณ์ คุณวราภรณ์ พนาสิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางวิสุดา วิไลสาน แม่ค้าพรมแดนไทยลาว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สภาพความเข้าใจหลักธรรมในสวนมากจะรับทราบและเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากการที่ตนเองนั้นได้ไปรับฟังเทศนา เช่น การมีศีลแล้วชีวิตจะดีอย่างไรทั้งตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ และชีวิตหลังความตายว่าสิ่งไหนที่นำพาเราไปได้ ทำให้การมีศีลนั้นเป็นการดำเนินชีวิตที่ง่าย จะทำให้รู้ว่า ใครคือคนดี ใครคือคนไม่ดี ก็จะทำให้เราคบคนที่ดีเป็นเพื่อนเพราะเพื่อนที่ดีก็จะพาไปในทางที่ดี ไม่ดื่มเหล้า ไม่เล่นการพนัน เป็นต้น การดำเนินชีวิตแบบมีธรรมนั้นจะเป็นการที่ทำให้สิ่งต่างๆที่เรามองไม่เห็นนั้นปกป้องรักษาดูแลเราด้วย^{๑๙} สภาพความเข้าใจหลักธรรมสำหรับผมแล้วคือ หลักการมีสมาธิ เพราะตนเองนั้นเคยได้ฝึกสมาธิจากสถาบันพลังจิตตานุภาพของหลวงปู่พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ก็จะมีการฝึกสมาธิเมื่อทุกๆวันทำให้การดำเนินชีวิตนั้นง่ายขึ้น มีความสุขมีกำลังใจในการทำงาน พลังจิตนั้นยังช่วยให้เราทำงานประสบความสำเร็จในหลายๆเรื่องของการดำเนินชีวิต ทำให้เราไปหน้าสดใส รู้วิธีระงับความเครียด เป็นต้น^{๒๐} สภาพความเข้าใจหลักธรรมก็จะเป็นการทำตามประเพณีที่ปู่ย่าพากันทำมา การให้ทานจะทำให้เราเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับเพื่อนบ้าน เพื่อนมนุษย์รวมกัน ส่วนหลักธรรมที่มากกว่านี้คือการเข้าใจ อริยสัจ ๔ หลักๆ คือการเข้าใจทุกข์ ในอริยสัจ ๔ คือทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้เป็นทุกข์ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เรานั้นคิดว่าเราเป็นเจ้าของ เมื่อสิ่งเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปทำให้เราไม่พอใจจึงเป็นทุกข์ สรุปว่า ถ้าเราเข้าใจว่าทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรที่เป็นของเราเราก็เป็นทุกข์ไม่ได้ ซึ่งการเข้าใจแม้แต่ทุกข์อย่างเดียวนั้นก็จะทำให้เรามีความสุขมากขึ้นในการดำเนินชีวิต^{๒๑} สภาพความเข้าใจหลักธรรม การที่มีสติจะทำให้เราดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาทในทุกๆการทำงาน และการขับรถก็จะไม่ประสบอุบัติเหตุ เป็นต้น หลักธรรมที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตนั้น ก็จะเป็นการใช้ชีวิตในหน้าที่การงานนั้นทำงานก็ให้รู้งาน ทำอะไรก็ให้รู้ว่าทำอะไร คือสติอธิฐานการทำงานในมรรควิธีที่ง่าย เพราะจะทำให้การงานนั้นประสบความสำเร็จได้ดีและง่าย และเมื่อเวลาอยู่ว่างๆก็จะเจริญอานาปานสติ คือการรู้ลมหายใจที่ไหลเข้าและออก ทำให้เรานั้นไม่คิดมาก เป็นวิธีการปล่อยวางที่ง่าย เพราะเวลาที่มีเรื่องที่หนักเข้ามาก็จะละทิ้งความรู้สึกแยะๆด้วยการมารู้ที่ลมหายใจ เมื่อฝึกมากและบ่อยก็จะทำให้เราไม่เครียดเวลามีเรื่องหนักๆ ก็จะทำให้เรานั้นปล่อยวางได้ลงและใช้ระยะเวลาทำใจได้เร็วไม่แช่กับความรู้สึกแยะๆนานเหมือนตอนที่ไม่รู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ดีสำหรับการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี เพราะจะทำอะไรก็ง่าย เพราะการที่เราเข้าใจสภาวะธรรมของธรรมชาติว่าทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลง คือ อนิจจัง ไม่แน่นอน จึงเป็นการใช้หลักการปล่อยวางเวลาพบเรื่องที่ไม่เป็นตามที่เราคิด^{๒๒} สภาพความเข้าใจหลักธรรม ในอริยมรรคมีองค์แปดนั้น จาก

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเชิดชัย ชะโยจจะ ราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ คุณวรารักษ์ พนาสิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} มภาษณ์ นายประวิติ ทนาสิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางจิตาภา จันทร์ใบ ครูสอน โรงเรียนอรุณรังษีรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

การศึกษามาแต่ละข้อนี้ว่า ๑. สัมมาทิฏฐิ(ปัญญา) คือความเข้าใจถูกต้อง ย่อมต้องการใช้ในกิจการทั่วไปทุกประเภททั้งทางโลกและ ทางธรรม แต่สำหรับฝ่ายธรรมชั้นสูงอันเกี่ยวกับการเห็นทุกข์หรืออาสวะซึ่งจัดเป็น การเห็นอริยสัจนั้นย่อมต้องการฝึกฝนอย่างจริงจังเป็นพิเศษ ความเข้าใจถูกต้องคือต้องเข้าใจอย่างทั่วถึงว่าทุกข์นั้นเป็นอย่างไร อย่างหยาบๆ ที่ปรากฏชัดๆ เป็นอย่างไร อย่างละเอียดที่แอบแฝงเป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความดับสนิท ของทุกข์มีภาวะอย่างไร มีลำดับอย่างไร ทางให้ถึงความดับทุกข์คืออะไร เดินให้ถึงได้อย่างไร สัมมาทิฏฐิมิทั้งที่เป็นโลกียะคือของบุคคลที่ต้องชวนชวายุปฏิบัติก้าวหน้าอยู่ และสัมมาทิฏฐิที่เป็นโลกุตตระ คือของพระอริยบุคคลต้นๆ ส่วนของพระอรหันต์นั้น เรียกเป็นวิชาไปและไม่เรียกว่าองค์แห่งมรรค เพราะท่านถึงที่สุดแล้ว ๒. สัมมาสังกัปปะ(ปัญญา) คือความเข้าใจถูกต้อง คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผล ที่เห็นชอบมาแล้ว ข้อสัมมาทิฏฐินั้นเอง เริ่มตั้งแต่การเข้าใจที่นุ่มไปในการออกบวช การไม่เพ่งร้าย การ ไม่ทำทุกข์ให้แก่ผู้อื่นแม้เพราะผลอ รวมทั้งความเข้าใจถูกต้องทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อ ความหลุดพ้นจากสิ่งที่มีมนุษย์ไม่ประสงค์ ๓. สัมมาวาจา (ศีล)ในข้อนี้ หลายคนบอกว่าทำได้ยากมาก แต่สำหรับผมแล้วก็ยากในช่วงแรก คือการพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น ๔. สัมมากัมมันตะ (ศีล) คือการกระทำถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น ๕. สัมมาอาชีวะ (ศีล) คือการดำรงชีพถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น ๖. สัมมาวายามะ (สมาธิ) คือความพากเพียรถูกต้อง เป็นส่วนของใจที่บากบั่นในอันที่จะก้าวหน้า ไม่ถอยหลังจากทางดำเนินตามมรรค ถึงกับมีการอธิษฐานอย่างแรงกล้า ๗. สัมมาสติ (สมาธิ) คือการระลึกประจำใจถูกต้อง ระลึกแต่ในสิ่งที่เกื้อหนุนแก้ปัญหาที่จะแทงตลอดอวิชชาที่ครอบงำตนอยู่ โดยเฉพาะได้แก่กายนี้ และธรรมอันเนื่องเกี่ยวกับกายนี้ เมื่อพบความจริงของกายนี้ อวิชชาหรือหัวหน้าแห่งมลทุกข์ก็สิ้นไป ๘. สัมมาสมาธิ (สมาธิ) คือการตั้งใจมั่นถูกต้อง ได้แก่สมาธิ เป็นของจำเป็นในกิจการทุกอย่าง สำหรับในที่นี้เป็น อาการของใจที่รวมกำลังเป็นจุดเดียว กล้าแข็งพอที่จะให้เกิดปัญญา ทำการแทงตลอดอวิชชาได้ และยังเป็นการพักผ่อนของใจ ซึ่งเป็นเหมือนการหลับให้ แหลมคมอยู่เสมอด้วยด้วยการมีสมาธิ^{๒๓} สภาพความเข้าใจหลักธรรม องค์มรรคบางองค์เป็นส่วนหยาบและสะสมขึ้นในตัวเราได้โดยง่ายคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สามองค์นี้ถูกรวมให้สำเร็จเป็นวิริตติเจตสิกจำพวกกุศล เจตสิกเป็นเชื่อนอนนิ่งอยู่ในสันดาน เตรียมพร้อมที่จะมาผสมจิตคราวเดียวกันกับ มรรคองค์อื่นๆ เมื่อได้โอกาสอันเหมาะ แม้องค์มรรคที่ยากๆ เช่น สัมมาทิฏฐิ-สติ-สมาธิ ก็เหมือนกัน ได้ฝึกอบรมมาเท่าใดก็เข้าไปนอนเนื่องติดอยู่ในสันดานเป็นกุศลเจตสิกอยู่อย่างเดียวกัน รอคอยกันจนกว่าจะครบทุกองค์และมีสัดส่วนพอดีกัน ก็ประชุมกันเป็นอริยมรรคขึ้น ตัดกิเลสหรือสัญญาโทษให้หมดไปได้คราวหนึ่งตามกำลังหรือชั้นของตน อาการสะสมกำลังแห่งองค์มรรคนี้ตรัสเรียกว่า "การอบรมทำให้มาก" สัมมาทิฏฐิเป็นตัวนำ เกิดขึ้นอ่อนๆก่อนเกิดขึ้นเท่าใดก็จงองค์อื่นๆ ให้เกิดขึ้นตามส่วน องค์ที่เกิดขึ้นนั้นกลับช่วยสัมมาทิฏฐิให้คมกล้าขึ้นไปอีก สัมมาทิฏฐินั้นก็จงองค์อื่นๆให้ กล้าขึ้นอีก และส่งเสริมชักจูงกันไปอีกทำนองนี้ จนกว่าจะถึงขีดที่

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

เพียงพอและสามัคคี พร้อมกันได้ครบองค์ การอบรมทำให้มากอยู่เสมอนี้เองคือระยะแห่งการปฏิบัติธรรม ยิ่งมากก็ยิ่งเร็ว ยิ่งอธิษฐานใจกล้าก็ยิ่งแรง ยิ่งที่วิเวกก็ยิ่งสุขุมลึกซึ้ง ยิ่งชำนาญก็ยิ่งคมกล้า^{๒๔} สภาพความเข้าใจหลักธรรม คือ การการรู้ว่าทางสายกลางคืออะไร เป็นแนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิตหรือกาย วาจา ใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เรียกว่า อริยมรรค แปลว่าทางอันประเสริฐ เป็นข้อปฏิบัติที่มีหลักไม่อ่อนแอ จนถึงกับตกอยู่ใต้อำนาจ ความอยากแห่งใจ แต่ก็ไม่แข็งตึงจนถึงกับเป็นการทรมาณกายให้เหือดแห้งจากความสุขทางกาย เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อนไม่ตึง แต่พอเหมาะเช่นสายดนตรีที่เทียบเสียงได้ทีแล้ว^{๒๕} หลักธรรมอริยมรรคมีองค์แปดเป็นการเดินทางสายกลางของการดำเนินชีวิตว่าจะทำงาน ใช้ชีวิตอย่างไรให้เกิดความสุขในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง ตามความเข้าใจแล้วถ้าเรามีปัญญาหรือมีความรู้ก็จะหาความสมดุลแห่งการดำเนินชีวิต เช่น การเห็นถูกคือการเห็นว่าอะไรที่ควรทำอะไรที่ไม่ควรทำ การประกอบอาชีพที่ทำให้ตนเองนั้นไม่ได้รับอันตรายจากสิ่งที่แวดล้อมเราในด้านต่าง เราก็จะปฏิบัติหรือประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกรอบของกฎหมาย การมีสัมมาวาจาจะทำให้เราเป็นคนที่มีความน่าเชื่อถือ เพราะคำพูดของเราจะสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตัวเรา เป็นต้น^{๒๖} ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จากการได้ศึกษาในเรื่องของอริยมรรคมีองค์แปด คือการใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอดีในทุกเรื่อง การเข้าใจว่าทุกอย่างคือความไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลงทำให้เราไม่เข้าไปยึดติดในสิ่งที่ไม่ใช่ของเรา แล้วอยู่กับปัจจุบันเพื่อที่จะไม่ฟุ้งไปอนาคตหรืออดีตที่ทำให้เราไม่สบายใจเมื่อเวลาคิดมาก^{๒๗} ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะส่งผลให้เรานั้นดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความเข้าใจในธรรมชาติของคนของมนุษย์ ว่ามีความคิดแตกต่างกันอย่างไร เพราะความยากของคนเราที่ไม่รู้จักหลักธรรมที่แท้จริงก็จะทำให้เรามองไม่เห็นหนทางที่จะทำให้ตัวเราเองเป็นทุกข์อยู่ร่ำไป^{๒๘} ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประเด็นเรื่องอริยมรรคมีองค์แปด เช่นในสัมมากรรมมันตะ คือการปฏิบัติชอบ เป็นการดำเนินชีวิตที่ใช้เจตนาละเว้นจากการทำสิ่งไม่ดีทั้งปวง เช่น การฆ่าสัตว์ ก็จะคำนึงถึงการที่เรามีเจตนาเกิดขึ้นก่อนจึงจะทำความดีหรือชั่ว แต่องค์ประกอบในเรื่องของการสัมมาสติ เพราะถ้าเรามีสติ สมาธิ เพราะถ้าเรามีสิ่งที่ควบคุมก็จะไม่ทำความชั่วได้ง่าย^{๒๙} การดำเนินชีวิตที่มี

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระจรรยา กิตติโก เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังสี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายพรพงษ์ โส่ทอง พ่อค้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางสาว หมุ่มเฮีย พรหมสิงห์ แม่ค้าค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายโกศล จันทร์วิไล ลูกจ้างบริษัทหัตถกรรมหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๒๘} สัมภาษณ์ คุณวราภรณ์ พนาสิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางจันทร์รา พนาสิกุล แม่ค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

หลักธรรมในการดำเนินชีวิตนั้น จะทำให้เราดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความเรียบง่ายและไม่สร้างปัญหา มากทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การมีสติควบคุม การมีสมาธิเป็นการที่กำกับอีกในการดำเนินชีวิตทุกเรื่อง ซึ่งจะทำให้เป็นการดำเนินตามทางสายกลาง ทำให้การดำเนินชีวิตของเราปฏิบัติมรรคมืองค์แปดขึ้นใน เวลาเดียวกันที่เราทำทุกกิจกรรมอย่างมีสติ สมาธิ เพราะทุกข้อของหลักธรรมถ้าตัวเราขาดหลักธรรม คือคนที่ไม่มีความดีก็จะทำตามความอยากของตนเองแทน^{๓๐}

จากการสัมภาษณ์ ประชาชนในหลายกลุ่มโดยมาก สภาพความเข้าใจหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดหนองคายนั้น ก็มีความเข้าใจตั้งแต่พื้นฐาน คือการให้ทาน ในงานบุญประเพณี ไปจนถึงการเข้าถึงหลักธรรมอริยมรรคมืองค์แปด เพราะประชาชนแต่ละคนนั้น ประกอบอาชีพกันคนละแบบทำให้การศึกษาธรรมในการดำเนินชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปไม่ เหมือนกัน แต่การดำเนินชีวิตของประชาชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดหนองคายนั้นก็จะมีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิตอยู่เป็นประจำ เพราะจากการสัมภาษณ์ตั้งแต่ระดับที่เข้าใจการให้ทานและ รักษาศีลแล้วก็ยิ่งทราบว่า การไม่เบียดเบียนกันก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะกลัวในเรื่องของการผิดศีลธรรม ซึ่งก็จะเป็นการที่ทำให้เข้าใจกลุ่มคนที่เข้าใจในหลักธรรมลึกๆก็จะไม่ปฏิบัติตัวผิดศีลธรรมเช่นกัน

๓.๖ สรุป

สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สามารถสรุปได้ดังนี้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายที่ประกอบอาชีพที่ แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบสภาพการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปว่า ประชาชนที่เป็นคน จังหวัดหนองคายแล้วส่วนมากประกอบอาชีพค้าขายในพื้นที่ต่างๆของจังหวัดหนองคายที่เป็นทำเลที่ดี ในการค้าขายส่วนมากและก็จะอยู่ที่ตลาดท่าเสาดี และรองลงมาคือการเป็นข้าราชการในศูนย์ราชการ ในจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสัมภาษณ์และทำให้ทราบหลายประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับการนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ในเรื่องของการรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายนั้น ก็จะได้เข้ารับการศึกษาธรรม ในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง และผ่านทาง ออนไลน์ในหลายรูปแบบ ก็มีความเข้าใจในหลักธรรมในการดำเนินชีวิตหลายประเด็น ที่เป็นหลักๆ ก็จะเป็น การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ การให้ทานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมใน รูปแบบแต่ละที่ ที่มีความแตกต่างกันซึ่งแต่ละที่ก็จะสอนที่มีความเหมือนกัน คือ ความเข้าใจในอริยสัจ ๔ การเดินทางสายกลาง การปฏิบัติธรรมตามหลักอริยมรรคมืองค์แปด เป็นต้น การเข้าใจใน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนนั้น ก็เป็นประเพณีปฏิบัติกันที่มีการสืบทอดมา แต่ก็มี หลายส่วนที่เข้าสู่การปฏิบัติธรรมตามอริยมรรคมืองค์แปด ซึ่งประชาชนบางคนที่รู้หลักธรรม แต่ก็มี หลายคนที่ไม่รู้เรื่องหลักธรรมแต่การดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนานั้นจากการ

^{๓๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ของผู้วิจัยทำให้ทราบได้ว่าเป็นการปฏิบัติตัวการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด ผสมอยู่ด้วย ซึ่งจะแสดงออกคือจริยธรรมทางสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนการดำเนินชีวิตนั้นเป็นการดำเนินชีวิตที่มีความเรียบง่าย ส่วนมากเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่เร่งรีบ แต่เน้นถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งส่วนมากจะเห็นได้จากงานประเพณีที่มีความสำคัญของจังหวัดหนองคาย คืองานมหาสงกรานต์หลวงพ่อพระใส ที่วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง ซึ่งจะเห็นความร่วมมือของประชาชนหน่วยงานจากทุกภาคส่วนที่ให้ความช่วยเหลือโดยที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนนอกจากบุญและความสุข เพื่อเป็นหน้าเป็นตาให้กับจังหวัดหนองคาย

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาผลการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ของการดำเนินชีวิตจากการสัมภาษณ์ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เพื่อที่จะสามารถนำมาสรุปวิเคราะห์ความรู้เรื่องหลักธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็น กระบวนการที่ทำให้ดำเนินชีวิตในทางสายกลางมากขึ้นเป็นอย่างไร ผู้วิจัยได้ออกแบบในการสร้างคำถามในการสัมภาษณ์ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในแต่ละข้อเป็นการสร้างองค์ความรู้เบื้องต้นก่อน เพื่อที่จะเข้าใจว่าตนเองนั้นมีการดำเนินชีวิต ที่มีความสัมพันธ์กับมรรคมีองค์ ๘ แต่ละข้ออย่างไร

๔.๑ ความหมายของการประยุกต์

การประยุกต์ในที่นี้ คือการนำหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกัน มาประยุกต์ใช้แบบผสมผสานหรือใช้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาของการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในจังหวัดหนองคาย อันประกอบด้วย ปัญหาของตัวประชาชนทั่วไปหรือพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดีงามของประชาชนทั่วไป ปัญหาวิธีดำเนินชีวิตที่ไม่ถูกต้องของของประชาชน และปัญหาการดำเนินกิจกรรมของชีวิตไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ โดยมีจุดหมายปลายทางที่ประโยชน์สุขของประชาชน ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงที่ยั่งยืนของประเทศชาติ ดังที่นักวิชาการทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ให้ความหมายของคำว่า “การประยุกต์” ไว้ดังต่อไปนี้

ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า ประยุกต์มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ปรยูกต” ภาษาบาลีว่า “ปยุตต” แปลตามตัวหนังสือว่า “ถูกประกอบพร้อมแล้ว” ความหมายก็คือ การทำให้มันครบถ้วนในการนำมาใช้จนสำเร็จประโยชน์ เช่น เรามีเรือลำหนึ่ง เราแจวไม่เป็นก็คือเราประยุกต์ไม่ได้ รวมความว่า ทำให้มันเป็นประโยชน์ตามความหมายของมัน การประยุกต์มี ๒ อย่าง คือ การประยุกต์โดยตรง หมายความว่า ธรรมข้อไหนกล่าวไว้เพื่อประโยชน์อะไร ก็ปฏิบัติลงไปโดยตรงเพื่อประโยชน์อันนั้น ส่วนการประยุกต์โดยอ้อม หมายความว่า เราขอยืมหลักธรรมนั้นไปใช้เพื่ออย่างอื่นได้ เช่น โภธิปักขิยธรรมบัญญัติไว้เฉพาะไปสู่พระนิพพาน แต่ก็เอามาประยุกต์ใช้ในบ้านเรือนได้ ในการทำกิจการทั้งหลายที่เป็นหน้าที่ที่ต้องทากายได้ หรือว่าหลักธรรมนั้นมีไว้เพื่อพระภิกษุ สามเณร บรรพชิต แต่ก็เอาไปประยุกต์ใช้สำหรับฆราวาสได้ สรุปได้ว่าเป็นการทำให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามเจตนารมณ์หรือความมุ่งหมายของสิ่งนั้นๆที่บัญญัติขึ้นไว้และให้เต็มตามที่ควรจะทำ

การคิดเชิงประยุกต์ หมายถึง ความสามารถในการนำเอาสิ่งที่มีอยู่เดิม ไปปรับใช้ประโยชน์ในบริบทใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยยังคงหลักการของสิ่งเดิมไว้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า “ประยุกต์” ว่า การนำความรู้ในวิทยาการต่างๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์

สรุปว่าการประยุกต์มีทั้งประยุกต์โดยตรงและประยุกต์โดยอ้อม ประยุกต์โดยตรง คือการนำไปปรับใช้เพื่อประโยชน์ตรงตามความมุ่งหมายที่มีไว้เฉพาะเจาะจง แต่การประยุกต์โดยอ้อมเป็นการนำไปปรับใช้ที่แตกต่างจากความมุ่งหมายเดิม เช่น นำหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน มาปรับใช้ในทางโลก หรือนำหลักธรรมสำหรับพระภิกษุมารับใช้กับฆราวาสเพื่อการดำเนินชีวิตที่มีความเข้าใจในทางสายกลางไม่เข้าไปหาหรือไปยึดติดกับสิ่งที่ไม่ใช่ของเรามากมายนั้น หรือจะเป็นการบริโภคข้าวของเงินทองอย่างมีสติ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งของหรือสิ่งอื่น

๔.๒ ผลการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ สำหรับพระสงฆ์

การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คืออริยมรรคมีองค์แปดสำหรับพระนั้นไม่ใช่แค่การมีสัมมาสมาธิในการปฏิบัติธรรมเท่านั้นแต่การดำเนินงานในด้านต่างในแต่ละวันก็จะต้องประกอบไปด้วยการมีสมาธิ การมีสติ เพื่อที่จะส่งผลให้งานที่ทำนั้นประสบความสำเร็จในระยะเวลาที่กำหนด ถ้าเรานั้นไม่มีสติ และสมาธิก็จะทำใหเรานั้นฟุ้งซ่านไปนอกกรอบของงานทำให้ระยะเวลาของงานที่ทำนั้นยาวออกไปหรือเป็นงานที่ผิดวันประกันพุง ซึ่งจะส่งผลให้ตัวเราเองนั้นไม่ได้รับการยอมรับในเวลาต่อไป จึงสามารถสรุปได้ว่าการดำเนินชีวิตในทุกช่วงเวลานั้นการเข้าใจธรรมจะเป็นความรู้ที่ให้เราทราบว่าเราทำอะไร คือการมีสมาธิ และการมีสติ แต่ก่อนนั้นต้องประกอบด้วยศรัทธาที่ถูกต้องก่อนจึงจะส่งผลให้การปฏิบัติธรรมนั้นได้ผล*

สัมมาทิฐิ กิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเห็นชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของเยาวชน ที่พร้อมไปด้วยสัมมาทิฐิ เพื่อแก้ปัญหาในครอบครัว ความรัก ความพอใจ ความไม่รู้สึกรู้สีก่อนหน้าในการศึกษาเล่าเรียน หรือ นักเรียนมีหน้าที่ต้องเล่าเรียนแม้แต่ บุคคลผู้ทำงาน ถ้ามีใจรักที่จะทำแล้ว ย่อมตั้งใจให้เกิดความสนใจเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนให้ดีขึ้นและประสบผลสำเร็จได้ มีความพอใจที่จะบรรพชา หรือบวชเนกขัมมะหรือบวชเณรภาคฤดูร้อนประจำปีได้

สัมมาสังกัปปะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของเยาวชนที่พร้อมไปด้วย สัมมาสังกัปปะ คือความเพียรพยายามที่จะใช้ เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถานบันทางสังคม ความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน ความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน หรือทำงานพาก เพียรทำไปการประกอบอาชีพที่สุจริตในสังคมปัจจุบันพอเลี้ยงชีวิตได้ ไม่หยุด กลางครันขณะเล่าเรียนให้สำเร็จ วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในการเรียน ต้องพอใจในการเรียน ไม่ทอดทิ้งการเรียน พอใจในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เสมอต้นเสมอปลาย

* สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขาธิการเจ้าอาวาสวัดวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมมาวาจา กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเจรจาชอบและเข้าใจใน อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของเยาวชน ที่พร้อมไปด้วย สัมมาวาจา เป็นการเอาใจฝึกฝนในการเรียน ถ้าไม่เอาใจใส่ในการเรียนอย่างดี ในแต่ละชั้นของการเรียนจะไม่ประสบผลสำเร็จ วิธีการที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในการเรียนให้ถือว่า การมีความรู้ก็มีทรัพย์

สัมมากัมมันตะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการทำการงานชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของประชาชน ที่พร้อมไปด้วย สัมมากัมมันตะ เป็นการเรียนที่นักเรียนควรพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการเรียนว่า อะไรควร และไม่ควรที่จะรับรู้ คือหาเหตุผลที่ดี วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญ ในการศึกษาเล่าเรียน ต้องดูเหตุปัจจัยองค์ประกอบที่จะสำเร็จได้

สัมมาอาชีวะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเลี้ยงชีพชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ความสัมพันธ์กันของหลักอริยมรรคกับสติปัญญา คือ เป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกัน อิงอาศัยกัน เป็นแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ อริยมรรคเป็นข้อปฏิบัติใหญ่ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง โดยวิธีการปฏิบัติ คือปฏิบัติในสติปัญญา ๔ เพราะต้องอาศัยกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในอริยวงศ์ปฏิบัติปฏิกิริยาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสติปัญญากับอริยมรรค

สัมมาวายามะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเพียรชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ปัญญา ทำให้เห็นถึงลักษณะพิเศษ ของสภาวะธรรมแต่ละอย่างได้ชัดเจนว่า มีเพียงรูปนามที่ไม่ใช่บุคคล เราของเรา บุรุษ หรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงามต้องพอใจในการเรียน ไม่ทอดทิ้งการเรียน พยายามในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เสมอต้นเสมอปลาย

สัมมาสติ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการระลึกชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ตั้งแต่เกิดมาก็เรียนรู้ตลอดมา สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบตรึงตรองหาวิธีที่จะให้การเรียนรู้สิ่งที่ทันสมัยหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ทำให้ระบบการเรียนรู้ของเยาวชนเปลี่ยนแปลงไปมาก

สัมมาสมาธิ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการตั้งใจชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญานี้ แท้ที่จริงแล้ว ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเองกล่าวคือ วิริยะ ได้แก่ สัมมาวายามะ, สติ ได้แก่ สัมมาสติ, สมาธิ ได้แก่ สัมมาสมาธิ จัดเป็น สมาธิขั้นต้น, ปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ จัดเป็น ปัญญาขั้นต้น, ส่วนมรรค อีก ๓ ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะสัมมาอาชีวะ จัดเป็นสี่ขั้นต้น ผู้ปฏิบัติธรรมจาดต้องรักษาให้บริสุทธิ์ก่อนเริ่มปฏิบัติธรรม สัมมาวาจาเป็นต้นเป็นอริยมรรคที่เกิดขึ้นก่อน เพราะผู้ปฏิบัติธรรมได้สมาทานศีลก่อนการปฏิบัติ เพื่อให้ความประพฤติทางกายและวาจาบริสุทธิ์^๒

การศึกษาข้างต้นทำให้ทราบว่า การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วย หลักธรรมที่เป็นหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ที่จะประสบผลสำเร็จ

^๒ สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขาธิการเจ้าอาวาสวัดอรัญรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ได้ สัมมาทิฏฐิ เกิดปัญหาเห็นชอบการเล่าเรียนตั้งแต่ต้น จนสำเร็จการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา ตอนต้น สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ มีความพยายามพอสมควร ที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน หรือลูกศิษย์ต่อไป สัมมาวาจา การเจรจาชอบเอาใจใส่ในการเรียนรู้เป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่เกิดมาก็ เรียนรู้ตลอดมา สัมมากรรมันตะ ทำการงานชอบไตร่ตรองหาวิธีที่จะให้การเรียนรู้สิ่งที่ทันสมัยหรือ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ทำให้ระบบการเรียนรู้ของเยาวชนเปลี่ยนแปลงไปมาก จึงทำให้เด็กต้องปรับตัว กับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๔.๓ ผลการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ สำหรับประชาชนที่ประกอบอาชีพ ข้าราชการ

สัมมาทิฏฐิ กิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญหาเห็นชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจ ในการเรียนรู้ ของเยาวชน ที่พร้อมไปด้วย **สัมมาทิฏฐิ** ความพอใจรักในการเรียนรู้ ความพอใจใคร่ในการทำงานที่ทำตลอดไป คือความรักในการเรียน การ อาชีพที่ทำ วิธีการทำให้เกิดความพอใจในการเรียนรู้ก็คือความเอาใจใส่ในงานที่ทำ ที่รับผิดชอบ ตามปกติ ก็พอใจที่จะเรียนต่อในระดับที่สูงต่อไป^๓

สัมมาสังกัปปะ หมายถึง กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ความอดุทธสาหัส พากเพียรในการทำงาน ในการเล่าเรียนของนักเรียนให้สำเร็จได้ หรือในการ ประกอบอาชีพ และการเรียน ก็เพราะด้วยความอดทนต่อความยากลำบาก ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ เสียกลางคัน ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จด้วยดีได้ ความขยันหมั่นเพียรสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์และ ความรู้ ค้นคว้าใส่ตัวอยู่เสมอ เมื่อเจอกับปัญหาจะได้มีวิธีการแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและถูกวิธี^๔

สัมมาวาจา กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเจรจาชอบและเข้าใจใน อริยมรรคมีองค์ ๘ กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้ และเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของเยาวชนที่ พร้อมไป ด้วย เจรจาชอบ หลักการและแนวคิดในการเรียนหรือการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลัก อริยมรรคมี เจรจาชอบ หมายถึง ความมีใจเป็นสมาธิ มีใจจดจ่อ คอยเอาใจใส่ดูแลในการศึกษาเล่า เรียนและกิจการงานหรืออาชีพที่ตนกระทำอยู่เสมอ ทำให้การเรียนประสบผลสำเร็จในการประกอบ อาชีพนั้นเป็นไปด้วยยอมยั้ง ให้บรรลุความสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพได้ กิจกรรมที่เกิดจากความมุ่ง หมั่นตั้งใจก็จะทำให้งานหรือ กิจกรรมต่างๆ ที่ทำนั้นมีความรู้ มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น และเกิด ความสุขใจเมื่อได้ทำ และประสบความสำเร็จ^๕

^๓ สัมภาษณ์ นายประวัติน ทนาลิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด หนองคาย, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นางพรสถิต ชะโยจะ ข้าราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย , วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมมากัมมันตะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการทำการงานชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้ และเข้าใจใน อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ ของเยาวชนที่ พร้อมไปด้วย กระทำชอบ หมายถึง สติปัญญาสอดส่อง คอยพิจารณาเหตุ สังเกตผล และคอยพิจารณาปรับปรุงแก้ไขวิธีการเรียนรู้ และการทำงานการประกอบอาชีพของตนให้เป็นไปด้วยดี ย่อมบรรลุความสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพ และช่วยให้ดำเนินชีวิตตน และนำผู้อื่นให้ไปแต่ในทางที่เจริญและสันติมีความสุข และประสบผลสำเร็จในการทำงานที่จะเกิดผลต่อสังคมและประเทศชาติต่อไป^๖

สัมมาอาชีวะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเลี้ยงชีพชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ความสัมพันธ์กันของหลักอริยมรรคกับสติปัญญา คือ เป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวเนื่องกัน อิงอาศัยกัน เป็นแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ อริยมรรคเป็นข้อปฏิบัติใหญ่ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง โดยวิธีการปฏิบัติ คือปฏิบัติในสติปัญญา ๔ เพราะต้องอาศัยกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในอริยวังสปฏิปทาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสติปัญญากับอริยมรรค^๗

สัมมาวายามะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ในสิ่งที่ตัวนักเรียนยังไม่รู้ ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ และการทำงานให้มีผลสำเร็จในการทำ หรือการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ก็มีใจรักมาก ทำให้การเรียนรู้ถึงผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^๘

สัมมาสติ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ การเอาใจฝักใฝ่ในเรียนรู้ การจดจ่อในการเรียนยอมเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหา ย่อมมีการฝักใฝ่ในการเรียน จิตใจของนักเรียนต้องอยู่กับการเรียนรู้ จิตไม่วอกแวกไปที่อื่นในเวลาเรียนรู้ ต้องมีสมาธิ วิธีการที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ถ้าสมมติว่าการเรียนรู้ไม่ประสบผลสำเร็จ เราต้องมีจิตใจในการแก้ปัญหาอุปสรรค เมื่อพบอุปสรรคก็ต้องใช้ความพยายามให้สำเร็จ^๙

สัมมาสมาธิ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงสรุปได้ว่า การเจริญสติปัญญา ก็คือ การเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือเจริญมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง) เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทาง

^๖ สัมภาษณ์ นายเชิดชัย ชะโยจะ ราชการบ้านาญครุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นางจิตาภา จันทร์ใบ ครูสอน โรงเรียนอรุณรังษีวิชาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางสดใส ทรงศิลา ข้าราชการครูโรงเรียนวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ นางวัฒนา กระบวนรัตน์ ครูโรงเรียนอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สายกลางนี้เช่นนี้ แล้วตั้งสติระลึกรู้สภาวะธรรม (รูปนาม) ปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ก็ให้เห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง เกิดญาณปัญญาที่รู้แจ้งนิพพาน ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มชฺฌิมา ปฏิปทา จกฺขุภณฺณิณฺณ (ทางสายกลางอันทำให้เกิดจักขุ อันทำให้เกิดปัญญา) ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างอริยมรรค กับ สติปัญญา ก็มีด้วยธรรม ๔ ประการคือ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ต่อไปจะได้สังเคราะห์อริยมรรคเข้าในไตรสิกขา^{๑๐}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วยหลักอริยมรรค ที่เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้การเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ สัมมาทิฐิ ส่วนมากในเวลาทำงานหรือเวลาเรียนก็รัก และพอใจในการเรียนรู้อย่างมีความสุข เมื่อรักการศึกษาเล่าเรียนก็จะสำเร็จได้ดี สัมมาสังกัปปะก็ต้องมีความเข้มแข็งอดทน แม้จะเป็นฤดูร้อน ฤดูหนาว ก็มีความอดทน มีการแก้ปัญหาหลายอย่างได้ เพราะมีความอดทนที่ย่อมประสบผลสำเร็จได้ในการศึกษาเล่าเรียน สัมมาวาจา ต้องเอาใจใส่เหมือนลูกอ่อนตอนเข้าก็วิ่งไปโน้นไปนั้น ไม่ทำอะไรเป็นจิตจะลักษณะ ผลการเรียนยอมไม่สมบูรณ์เท่าที่ควรได้ สัมมาภังคะ ต้องเอาใจใส่กับปัญหาทุกอย่าง ว่าจะใส่ชุดอะไรก็ตรวจสอบให้แน่ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เพราะถ้าขาดจากสติ และสมาธิก็จะทำให้การกระทำหรือกิจกรรมต่างๆทั้งการเรียน การทำงาน หรือการใช้ชีวิต มีความประมาทในการใช้ชีวิตทำให้พบกับปัญหามากมายตามมา สติ และสมาธิจึงสิ่งที่มีความสำคัญในการ รักษาศีลให้บริบูรณ์ การดำเนินชีวิตที่ไม่ลำบากร่างกายและใจ รวมทั้งการปฏิบัติตามหลักธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ในเวลาเดียวกันด้วย

๔.๔ ผลการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ สำหรับประชาชนทั่วไป

ประชาชนทั่วไปในอำเภอนางรองคายจากการสัมภาษณ์ จะทำให้ทราบในหลายประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อริยมรรคมีองค์ ๘ โดยทั่วไปแล้วประชาชนส่วนมากจะไม่ทราบหลักธรรมที่มีความชัดเจนว่าข้อธรรมนี้คืออะไร แต่จากการที่ผู้วิจัยได้สร้างเอกสารเพื่อเป็นการอธิบายเบื้องต้นในแบบย่อจะทำให้ทราบว่า การดำเนินชีวิตของตนเองที่มีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังต่อไปนี้

สัมมาทิฐิ กิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเห็นชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ ความพอใจรักใคร่ในการศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ใส่ตัวเองให้มากขึ้น ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ เราก็มักจะรักเป็นทุนเดิม ถ้าใจไม่รักจะทำให้สิ่งนี้ไม่ได้ วิธีการทำให้เกิดความพอใจรักใคร่ในการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น ถ้านักเรียนมีความมุ่งมั่นว่าเราจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนให้ประสบผลสำเร็จลุล่วงด้วยดีเพื่ออนาคตของตัวเอง

สัมมาสังกัปปะ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำริชอบและเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ มีความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ในสิ่งที่ตัวนักเรียนยังไม่รู้ ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ และการ

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางอารณีย์ ชัยเจริญ, ครูโรงเรียนอรุณรังสี, ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ทำงานให้มีผลสำเร็จในการทำ หรือการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ก็มีใจรักมาก ทำให้การเรียนรู้ถึงผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สัมมาวาจา กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเจรจาชอบและเข้าใจใน อริยมรรคมีองค์ ๘ การเอาใจฝึกฝึในเรียนรู้ การจดจ่อในการเรียนย่อมเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหา ย่อมมีการฝึกฝึในการเรียน จิตใจของนักเรียนต้องอยู่กับการเรียนรู้ จิตไม่วอกแวกไปที่อื่น ในเวลาเรียนรู้ ต้องมีสมาธิ วิธีการที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้หลักอริยมรรค คือ ถ้าสมมติว่าการเรียนรู้ไม่ประสบผลสำเร็จ เราต้องมีจิตใจในการแก้ปัญหาอุปสรรคเมื่อพบอุปสรรคก็ต้องใช้ความพยายามให้สำเร็จ

สัมมากัมมันตะ การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการเรียนรู้ ความหมายของการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรค โดยพิจารณาใคร่ครวญ ต้องค้นหาหรือแก้ปัญหา และอุปสรรคของการเรียนรู้แม้แต่การทำงานก็เหมือนกัน ต้องศึกษาที่ไป ที่มาอย่างไร จะต้องรู้ว่าปัญหาเกิดที่ไหน จะต้องแก้ไขอย่างไร มีวิธีการเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ให้กับตัวเองให้มากและการสรรคหาความรู้พิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้อริยมรรค ต้องแสวงหาความรู้ หรือมองงานให้ออก ในขณะที่กำลังศึกษา เรียนรู้ให้เกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้และผลสำเร็จได้สอดคล้องกันกับธรรมชาติของนักบริหารที่เกี่ยวกับการครองคนได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๑}

ดังนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมชาติ อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจได้พูดถึงพฤติกรรมของเด็กและเรื่องการศึกษาประยุกต์ใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการประกอบอาชีพ และการเรียนของชุมชน ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายว่า

สัมมาทิฐฐิ (เห็นชอบ) ความพอใจรักใคร่ในการเรียนรู้ ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ หมายความว่า เป็นค่านิยม คือ เป็นพฤติกรรมเด็กที่ต้องเรียนรู้ตรงกับใจที่ต้องการ มีความเห็นชอบในการศึกษาเล่าเรียนนี้จริงๆ เกิดประโยชน์ให้การเรียนมีความสำเร็จ มีความเห็นชอบในการงานนี้ ทำให้มีพลังในการเรียน มีกำลังทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตที่ทำเพื่อเป็นการสร้างรายได้ ให้ชีวิตและให้มีปัจจัยมาบริหารในกิจการวิธีการทำให้เกิดความเห็นชอบรักใคร่ในงานที่ทำ การได้คลุกคลี การศึกษาการดำเนินในส่วนนั้น ทำให้ปลุกฉันทะเพราะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต^{๑๒}

สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ความเพียรพยายามทำในการศึกษาเล่าเรียน ความเพียรพยายามในการทำงานของผู้ประกอบการในส่วนนี้ขอพูดแบบอยู่ในภูมิปัญญาชาวบ้าน สิ่งใดก็ซ้ง ถ้าเราไม่มีความเพียร ไม่มีความบากบั่น ไม่มีความแน่วแน่แล้ว ทุกอย่างจะสำเร็จได้อย่างไร วิธีการทำให้

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายสง่า จันทานี ข้าราชการบำนาญ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} นายไพฑูรย์ บุตรโยธี ตำแหน่งผู้ช่วย อสม, ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

เกิดความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน แม้ในการทำงานต้องเป็นคนที่กระตือรือร้น คือไม่ยอมแพ้ต่อสิ่งแวดล้อมหมายถึง ต่อদিনฟ้าอากาศ อาจจะไม่อำนวยผลโดยตรงและสามารถผ่าน อุปสรรคทั้งปวงได้เมื่อได้พบกับการทำงานเปรียบเหมือนในความคิดตามหลักกรรมคล้ายๆ ว่า เหมือนปลาที่ลอยตามน้ำมาจากที่สูง คือปลาที่ตายแล้วคือไม่มีชีวิต เหมือนคนไม่สู้ต่ออุปสรรคไม่มีความรู้ เพราะว่าปลาจำเป็นจะว่ายทวนกระแสนจนถึงจุดหมายได้ ตามที่ต้องการได้^{๑๓}

สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) การเอาใจฝึกฝนในเรียนรู้ การเอาใจจดจ่อหมายความว่าเป็นคนที่มีจิตสำนึกที่จะทำงานอยู่ตลอดเวลา ที่ชอบงานในด้านนี้ เรียกว่าจิตวิญญาณอยู่ในใจวิธีการอย่างไรที่ทำให้เกิดการเอาใจใส่ในงานที่ทำ มีความพร้อมและตื่นตัวอยู่เสมอ ๆ ความขยัน และปลุกฝังในจิตสำนึกในสิ่งที่ทำต้องมีจุดหมายตลอดเวลา^{๑๔}

สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการศึกษาเล่าเรียน และการประยุกต์ใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ความหายของการทำงานโดยการพิจารณาใคร่ครวญ ตรงนี้ก็ เป็นสิ่งสำคัญ คือ ทุกอย่างถ้าขาดการใคร่ครวญเขาเรียกว่าชาวสติ-สัมปชัญญะ ทุกอย่างเหมือนการขับรถ ต้องสัมผัสกับรถอยู่ตลอดเวลาคล้าย ๆ กับการนำอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปใช้ในการขับรถ ต้องมีสติ-สัมปชัญญะ คือการรับรู้การดูแลในการสอดส่องในการทำงาน วิมังสา เหมือนเป็น การควบคุมทุกอย่างของการดำเนินงานเขาเรียกว่าประธานใหญ่ วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ ต้องปลุกฝังตนเองให้มีนิสัยความรับผิดชอบ ปัญหาต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ดูแลสอดส่องในการทำงาน สัมมากัมมันตะ เหมือนเป็นการ ควบคุมทุกอย่างของการดำเนินงานในการเรียนรู้ของเยาวชนที่พร้อมไปด้วย วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในงาน ต้องปลุกฝังตนเองให้มีนิสัยความรับผิดชอบต่อปัญหาต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ รับผิดชอบต่อธุรกิจที่ทำนั้น คิดใคร่ครวญและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา^{๑๕}

สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ความสัมพันธ์กันของหลักอริยมรรคกับสติปัญญา คือ เป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวเนื่องกัน อิงอาศัยกัน เป็นแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ อริยมรรคเป็นข้อปฏิบัติใหญ่ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง โดยวิธีการปฏิบัติ คือปฏิบัติในสติปัญญา ๔ เพราะต้องอาศัยกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในอริยวิงสปฏิปทาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสติปัญญา กับอริยมรรคดังนี้ อนึ่ง การเจริญสติปัญญา อาจเรียกว่า วิปัสสนาภาวนา (การเจริญวิปัสสนา) จตุสัจจ-กรรมฐาน (กรรมฐานที่ทำให้แห่งตลอดสัจจะ ๔) และ บุรพภาคมรรค (หนทางเบื้องต้นในการบรรลุ โลกุตตรธรรม) นอกจากนี้การเจริญ

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายวิชัย บุตรแสน ค้าขายธุรกิจส่วนตัว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางวัฒนา กระบวนรัตน์ ครูโรงเรียนอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสดใส ทรงศิลา ข้าราชการครูโรงเรียนวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ภาวนาเพื่อบรรลุประชาปฏิบัติที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น การเจริญสัมมัปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ และการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น ก็นับเข้าในการเจริญสติปัฏฐาน เพราะสติเป็นหลักสำคัญหากปราศจากสติแล้ว ไม่อาจเจริญธรรมอย่างอื่นได้ ^{๑๖}

สัมมาวายามะ (เพียรชอบ)แม้ในสองบาทพระคาถานี้ คือ ฌมม อนุวิจินตย , ฌมม อนุสสร ภิกขุ (หมั่นพิจารณา มีสติกำหนดธรรมคือสมณะวิปัสสนานั่น) จะระบุเพียงปัญญาและสติ แต่ต้องถือเอาวิริยะ และสมาธิโดยอ้อม เนื่องจากวิริยะ สติ สมาธิและปัญญาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ กล่าวคือ ทำให้ผู้ปฏิบัติ จดจ่อในรูปนามปัจจุบันด้วยความเพียรทางกายและใจ -สติ เป็นเครื่องกำหนดรูปนามอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับสนิท -สมาธิ ทำให้จิตแนบชิดตั้งมั่นอยู่ในสภาวะธรรม -ปัญญา ทำให้หยั่งเห็นลักษณะพิเศษ ของสภาวะธรรมแต่ละอย่างได้ชัดเจนว่า มีเพียงรูปนามที่ไม่ใช่บุคคล เรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงาม เป็นต้น การเจริญสติมีประโยชน์ทำให้จิตตั้งมั่นมีสมาธิ เพื่อการพัฒนาปัญญาต่อมา อุปมาเหมือนน้ำใสที่ตะกอนนอนก้นย่อมแสดงสิ่งต่างๆที่อยู่ในน้ำได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติธรรมนี้ มีหลายขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การรับรู้สภาวะธรรมเบาหนักรุนแรง นั่นคือปัญญาขั้นแรก แล้วต่อไปปัญญานี้จะพัฒนามากขึ้น จนกระทั่งหยั่งเห็นความเกิดดับของสภาวะธรรมเบาหนักรุนแรง นั่นคือผู้ปฏิบัติได้สังสมเมล็ดพันธ์แห่งวิปัสสนาไว้ในกระแสจิตเพื่อบรรลุมรรค ^{๑๗}

สัมมาสติ (ระลึกรู้ชอบ)สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบคือระลึกรู้เกี่ยวกับสติปัฏฐาน ๔ ขณะภาวนาว่า พองยุบอยู่นั้น สติปัฏฐาน ๔ มีอยู่ครบบริบูรณ์แล้ว อย่างนี้เรียกว่า ระลึกรู้ชอบในองค์มรรค จากการศึกษาทำให้ทราบว่า การที่จะตัดสินใจในหน้าที่การงานหรือกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับชุมชนจำเป็นต้องมีสติในการที่จะนึกถึง ความจำเป็น ของประชาชนในสวนที่มากกว่าความต้องการอะไรที่จำเป็นความต้องการอะไรที่จำเป็นลองลงมา เพื่อที่จะจัดการกับปัญหาที่มีความสำคัญก่อน เพื่อที่จะสร้างความพึงพอใจให้กับกลุ่มคนในหมู่คน สติจึงเป็นเสมือนที่ตั้งก่อนที่จะตัดสินใจ ^{๑๘}

สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบคือ เจริญฌาน ได้แก่ ลักขณูปนิชฌาน คือ เพ่งรูปนามพระไตรลักษณ์อย่างนี้เรียกว่า ตั้งใจชอบในองค์มรรค ถ้าให้เข้าใจก็คือความคิดที่รอบครอบในการที่จะจัดการปัญหาต่างๆนั้น โดยที่ทำอะไรไม่ให้อื่นมีความเดือนร้อนตามมาจากหลังจากที่เราได้ตัดสินใจกระทำอะไรลงไป ^{๑๙}

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางจิตาภา จันทร์ใบ ครูสอน โรงเรียนอรุณรังษีรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายเชิดชัย ชะโยจะ ราชการบ้านาญครุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางพรสกลิต ชะโยจะ ข้าราชการบ้านาญครุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางวิสุตา วิไลสาน แม่ค้าพรมแดนไทยลาว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการประกอบอาชีพ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบความพอใจรักใคร่ หมายถึงว่าเราต้องมีความรักใคร่ในงานนี้ด้วย คือด้านศิลปะ ต้องมีความสร้างสรรค์ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และธรรมชาติในการเรียนรู้ คือธรรมชาติต้องมาดูแล มาเพิ่มเติมส่งเสริม ประสบผลสำเร็จให้ดีขึ้น คือ การพัฒนาด้านคุณภาพ ให้ทุนยุคทันสมัยอยู่ตลอดเวลา สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบด้วยความเพียรพยายามในการทำงาน เป็นคนกระตือรือร้น คือไม่ยอมแพ้ต่อสิ่งแฉดล้อม หมายถึง ต่อদিনฟ้าอากาศ อาจจะไม่อำนวยประโยชน์ในทางตรง สามารถผ่านอุปสรรคทั้งปวงได้ สัมมาวาจา มีความคิดในการเจรจาเป็นคนที่มิจิตสำนึกในการทำงาน และชอบงานด้านนี้ เรียกว่ามิจิตวิญญาณอยู่ในใจ สัมมากรรมันตะ เหมือนเป็นหางท้ายเรือในการทำงานเรือจะแล่นดีหรือไม่ดีอยู่ที่ตลิ่งอยู่ที่นายท้ายเรือ ควบคุมทุกอย่างในการทำงาน ในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ เขาเรียกว่าประธานใหญ่

การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนการสอน ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายถึงการประยุกต์อริยมรรคมีองค์ ๘ กับการเรียนรู้ว่า

สัมมาสติ ดำริชอบสติเป็น ความพอใจรักใคร่ในการเรียน การสอน ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ คือเป็นการทำทนายในการทำงาน จะทำงานไม่ให้ซ้ำกันตามรูปแบบ ถ้าเกิดทำแบบดั้งเดิมตามสมัยก่อน สมมติขึ้นให้เขา เขาจะต้องไปแต่งเอาเองอีกทีหนึ่งนี่คือการขึ้นรูป วิธีการทำให้เกิดความพอใจรักใคร่ในการศึกษาเล่าเรียน ที่ทำ คือว่าอยู่แบบอย่างพอเพียง และพอใจในสิ่งที่ทำ ชีวิตจะประสบผลสำเร็จได้^{๒๐}

สัมมาทิฏฐิ ความเพียรพยายามทำเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบัน ความเพียรพยายามในการทำงาน ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จจะอยู่ที่นั่น แม้จะว่ายากคนอื่นเขาว่ามางานชิ้นนี้อาจใช้เวลาจะต่อสองหัว ในการทำกระถาง แต่งานบางอย่างง่าย เพราะว่าได้ทำมาแล้วจึงประสบผลสำเร็จ แม้เป็นการงานที่ไม่ได้คุณภาพแต่ว่าค่าตอบแทนก็น้อยกว่านี้บ้าง วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในงานที่ทำ คือเป็นคนที่ใจเย็นรักของที่ออกมาแล้วมาทำ คนอื่นทำอาจจะทำไม่ได้ ว่าเอาอย่างนี้ยิ่งเป็นการทำทนาย การทำงานชิ้นนี้ได้เกิดความภูมิใจในการทำงานและการเรียนรู้ได้^{๒๑}

สัมมากรรมันตะ การเอาใจฝึกฝน ได้แก่ การเกิดความรู้และความเข้าใจในหลักอริยมรรคในการเรียนรู้ต้องคิดเปลี่ยนไปเรื่อยๆ จะต้องวิวัฒนาการคิดเปลี่ยนตามไปเรื่อยๆ เพราะการเรียนรู้พฤติกรรมของเยาวชนที่พร้อมไปด้วย ความรู้ ต้องมีการเปลี่ยนตามกระแสโลกให้ทันกับการเรียนรู้

^{๒๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสาว หมุ่มเฮีย พรหมสิงห์ แม็คค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ของ อาเซียนและมี วิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในงานที่ทำ เพราะคิดค้นคว้าเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ การเรียนรู้และต้องทำงานตามงานให้เข้าใจ ได้^{๒๒}

สัมமாகัมมันตะ การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงาน โดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องตรวจดูอยู่เรื่อยๆว่ามันผิดหรือถูก ถ้าทำแล้วผ่านแล้วผ่านเลยก็เหมือนคนไม่เอาใจใส่ต่องาน เสร็จแล้วก็ไม่ดูแลงานที่ทำ ไม่ได้เพราะว่าไม่ตรวจงานอีกที่ ขึ้นงานแห้งแล้วหัดแล้ว สูงเท่านี้จะได้ไหม ความกว้าง ความสูง ต้องเอาใจใส่ตรงนี้ให้ดีอีกทีหนึ่งวิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ คือ ในการเรียนรู้ต้องศึกษาให้เข้าใจในการประประยุกต์ใช้หลัก อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่จะให้เด็กได้เข้าใจและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๒๓}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ และประกอบอาชีพ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ มีใจรักต้องเข้าใจ สนใจ จะต้องทำให้สำเร็จหรือมีประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามรสนิยมของผู้ศึกษาที่จะเลือกเรียน ใจต้องผูกพัน บางครั้งก็เรียนยาก บางครั้งก็เรียนง่าย เพราะการเรียนต้องให้การเพลิดเพลินเหมือนกับงานศิลปะ บางครั้งจะเป็นงานบรรจง บางครั้งจะเป็นงานที่อ่อนช้อย พยายามในการเรียนจะต้อง เป็นคนที่ใจเย็น รักของที่ออกในการมาทำงาน คนอื่นที่ยังทำไม่ได้ว่าของที่ทำนั้นยังทำทลาย ในงานที่ทำเพราะงานต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ สัมமாகัมมันตะ การศึกษาเล่าเรียนโดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องดูตรวจ อยู่เรื่อยๆ ว่ามันผิดหรือถูก เพื่อจะให้ได้มีประสิทธิภาพในการศึกษาต่อไป

เรื่องการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายถึงการประยุกต์หลักธรรมกับการเรียนรู้ ว่า สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ในกิจกรรม ที่ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจใน อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการเรียนรู้ มีใจรักใคร่ในงานที่ทำ ก็เป็นอาชีพหลัก ถ้าทำแล้วต้องมีความรับผิดชอบมาก ต้องดูแล หมายถึง ต้องมาดูแลควบคุมไม่ให้ตรงเกินไป ต้องมีความรับผิดชอบมาก วิธีการเรียนให้เกิดความพอใจรักใคร่ในการเรียนที่ทำได้ คิดว่าจะต้องเรียนให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จสำเร็จในการศึกษาตามที่ต้องการได้

การประยุกต์สัมมาทิฐิ คือ การมีและใช้ปัญญาเป็นมุมมองและวิสัยทัศน์ ในการปฏิบัติราชการ โดยการทำให้สัมมาทิฐิหรือปัญญาเกิดมีในตัวข้าราชการ ตามหลักอริยสัจ ๔ ที่ว่ามรรคเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดมีในตน ดังนี้ ข้าราชการต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดมีในตัวเอง โดยใช้หลักการพัฒนาปัญญาตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ๓ วิธี ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งประกอบด้วย สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา มองเห็นและเข้าใจปัญหาของการปฏิบัติราชการ ทั้งปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดีงาม ของข้าราชการเอง เช่น การไม่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และวินัย การไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตและความรับผิดชอบ การไม่กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็น

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายโกศล จันทร์วิไล ลูกจ้างบริษัทหัตถกรรมหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ คุณณภัทร์ จันทร์วิไล ผู้รับเหมาทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ธรรม และถูกกฎหมาย การไม่ยึดถือประโยชน์ของประเทศชาติเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน การไม่ยึดมั่นในหลักจรรยาวิชาชีพขององค์กร การไม่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือปัญหาวิธีปฏิบัติราชการที่ไม่ถูกต้องของข้าราชการ เช่น การไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบราชการต่างๆ การไม่อำนวยความสะดวกและบริการประชาชน อย่างเสมอภาค การไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น การไม่ทำงานเชิงรุก การไม่คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง การไม่มุ่งเน้นประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ หรือปัญหางานราชการไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เช่น ไม่มีประสิทธิผลและไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ไม่มีประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ไม่มีคุณภาพและไม่มีความรับผิดชอบต่อผลของงาน ไม่เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติและประโยชน์สุขของประชาชน ข้าราชการต้องมีความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อในการแก้ไขปรับปรุง ให้ถูกต้องและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป^{๒๔}

สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ หาความพยายามที่จะใช้เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบันทางสังคม ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้แต่เช้า ตั้งใจเรียน ต้องมีความรับผิดชอบสูง การเรียนถึงจะได้ออกมาดีถ้าไม่มีความรับผิดชอบ ในการเรียนก็ออกมาไม่ดีไม่มีคุณภาพ วิธีทำให้เกิดความเพียรพยายามในการเรียนรู้ที่ทำได้ คือ ขยัน อดทน หมั่นมาเรียนทุกๆ วัน ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้เอง โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมมงคล ๓๘ เช่น การตั้งตนไว้ชอบ เป็นพหูสูต มีวินัย ประพฤติธรรม ไม่ประมาทในธรรม งดเว้นจากบาป งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา มีความเคารพ มีความถ่อมตน มีความอดทน เป็นคนว่าง่าย บำเพ็ญตบะ เข้าพบสมณะผู้สงบและสนทนาธรรมตามกาลที่สมควร เพื่อให้ตนเองมีความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงามต่อชีวิตการปฏิบัติราชการของตนเอง ที่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ^{๒๕}

สัมมาวาจา เจรจากชอบ ในกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักอริยมรรค ในการเรียนรู้ของเยาวชน การเอาใจจดจ่อเพราะความคิดที่จะเรียนอยากทำได้หลายๆ รูปแบบตามผู้สั่งมาก็ได้หมด การเอาใจใส่ในการเรียนที่มีการเรียน มีคุณภาพพอจบออกมามีประสิทธิภาพ ในการทำงานเพื่อให้ความรู้ นั้น มาพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญได้ การที่เราเป็นคนที่ไม่พูดจาเพื่อเจ้าพูดโกหก ก็จะสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นให้กับตนเองได้ เพราะคนที่รู้จักเราก็คงจะมองเราว่า เราเป็นคนที่มีศีลธรรมเป็นคนที่น่าฟังพวาอาศัยได้ ซึ่งเวลาที่เรามีความเดือดร้อนในเรื่องต่างๆ เราก็คงหาที่พึ่งได้ง่ายจากคนอื่น เพราะเราคือคนที่มีคำพูดที่เป็นจริงอยู่ตลอดเวลา^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายประวัติน ทนาลิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ คุณวรารภรณ์ พนาลิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๒๖} สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมมาสังกัปปะ คาริชอบ การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักอริยมรรค ในการเรียนรู้ของเยาวชน ความหมายของการเรียนรู้โดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องปรับปรุงอยู่เป็นประจำทุกวัน เพราะว่าต้องการเรียนรู้ให้ได้ดี คือต้องค้นคว้าให้หาความรู้ทุกวัน ๆ ต้องคอยปรับปรุงแก้ไข ข้อผิดพลาดในการเรียนทุกวันๆ วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ไปการปฏิบัติราชการด้วยศรัทธาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญาโดยเชื่อใน กฎแห่งกรรมหรือการกระทำของตนเอง กล่าวคือ เชื่อว่ากรรมมีจริง เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง เชื่อว่าชีวิตของตนเองมีกรรมเป็นของตน และต้องได้รับผลของกรรมที่ตนกระทำไว้ไม่ว่าดีหรือชั่ว เหตุที่เชื่อ กฎแห่งกรรมก็เพราะการเชื่อในปัญญาความตรัสรู้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ตรัสสอนเรื่อง กฎแห่งกรรมไว้ พร้อมทั้งยืนยันและรับรองว่าชีวิตจะดีหรือชั่ว เจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ก็เพราะกรรมของตนเองที่กระทำไว้เอง ดังพุทธพจน์ที่ว่าตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน มิใช่เพราะการบันดาล ของสิ่งภายนอกใด ๆ การมีความศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเช่นนี้จะช่วยให้ข้าราชการมีความสำนึก ในความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการ ยอมรับต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติราชการ ของตนเอง เป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกในการ ลด ละ เลิกการทุจริต และการประพฤติมิชอบ ในการดำเนินชีวิต และเป็น การสร้างภูมิคุ้มกันในตนเองในเรื่องดังกล่าว^{๒๗} โดยการฝึกฝนตนเองให้เลิกความคิดที่ทุจริตและเสริมสร้างให้มีมโนสุจริตต่อการปฏิบัติราชการในการบริการประชาชน ในการทำงานร่วมกับข้าราชการอื่นๆ ในการปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชาและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ด้วยการโยนิโสมนสิการเกี่ยวกับการคิด การพูด การกระทำต่อบุคคลดังกล่าวในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์และความสุข แต่ฝ่ายเดียว ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ เป็นโทษและเป็นภัยอันตรายแก่เขา และการไม่คิดเบียดเบียนประชาชน เพื่อนข้าราชการ ผู้บังคับบัญชา ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็มีผลเป็นการไม่เบียดเบียนตนเองนั่นเอง นอกจากการไม่เบียดเบียนแล้ว ยังต้องแผ่เมตตาให้บุคคลเหล่านั้นมีความสุข และให้ความกรุณา ในการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ คิตรีเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม เป็นคุณเป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุข การแผ่เมตตาและให้ความกรุณาแก่ผู้อื่น ย่อมส่งผลกลับมาให้ตนเองตามหลักกฎแห่งกรรม ซึ่งมีคากล่าวในเชิงเปรียบเทียบที่ว่า บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๒๘}

๔.๕ การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตตามหลักอริยสัจ ๔ ที่มี ความสัมพันธ์กับอริยมรรคมีองค์ ๘

การมีและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในการปฏิบัติราชการตามหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งสรุปความ สั้น ๆ ได้ว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ เมื่อเหตุดับธรรมทั้งหลายก็ดับ โดยมีข้อพิจารณา ดังนี้

^{๒๗} สัมภาษณ์ คุณณภัทร์ จันทรวีโล ผู้รับเหมาทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางพรสถิต ชะโยจะ ข้าราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด หนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

(๑) ปัญหาอุปสรรคทุกสิ่งทุกอย่าง ความเสื่อมหรือความเจริญก้าวหน้า ของงานราชการ ที่เกิดขึ้นหรือที่จะเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตประจำวันย่อมเกิดจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน การแก้ปัญหาอุปสรรคหรือแก้ปัญหาความเสื่อมของงานราชการหรือการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่ดำเนินชีวิตประจำวัน จึงต้องค้นหาเหตุให้พบก่อนแล้วแก้ที่เหตุ ถ้าเป็นเหตุของปัญหาอุปสรรคหรือเหตุแห่งความเสื่อม ก็ต้องดับเหตุนั้นเสีย ถ้าเป็นเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า ก็ต้องสร้างต้องทำให้เกิดมีขึ้น โดยปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อดับเหตุแห่งความเสื่อมหรือสร้างเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าเหล่านั้น^{๒๙}

(๒) เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมคาสอนของพระพุทธเจ้าจะพบว่าเหตุแห่งธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า ล้วนเกิดจากจิตใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมทั้งหลายเกิดจากใจ มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นประธาน เมื่อค้นให้ลึกลงไปอีกก็จะพบว่าเหตุที่แท้จริงที่ซ่อนเร้นอยู่ในใจอีกชั้นหนึ่งก็คือ เจตสิก ซึ่งมีทั้งฝ่ายกุศลที่เป็นเหตุแห่งความเจริญ เช่น ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เป็นต้น และฝ่ายอกุศลที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อม เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นกิเลส เป็นต้น เมื่อใจมีความโลภก็มีสภาพเป็นเปรตที่มีความอยากไม่สิ้นสุด มุ่งแต่แสวงหากอบโกยทุจริตคอร์รัปชั่น แข่งขันแย่งชิงกัน เมื่อใจมีความโกรธก็มีสภาพเป็นยักษ์มาร มีความเกลียดชังอาฆาตพยาบาทเคียดแค้น ต่อสู้เข่นฆ่าทำลายล้างกัน และเมื่อใจมีความหลงก็มีสภาพเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ มีแต่การเบียดเบียนทำร้ายและทำลายกัน นำความเสื่อมและความหายนะมาสู่สังคมและโลก แต่หากใจมีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จิตใจย่อมมีสภาพที่ตรงกันข้ามกัน ย่อมนำไปสู่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความรักเมตตาสามัคคีกัน อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มุ่งให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อกัน สังคมและโลกก็มีสันติสุข^{๓๐}

(๓) ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุให้เกิดอัตรากำลังคน เกิดความ เห็นแก่ตัวซึ่งเกิดได้ทั้งในระดับปัจเจกชน และระดับกลุ่มหรือชุมชนหรือสังคม เมื่อข้าราชการคนใด คนหนึ่งเกิดความโลภอยากได้ ก็นำไปสู่การทุจริตประพฤติมิชอบในระดับปัจเจกชน แต่เมื่อข้าราชการหลายคน คบคิดกันเองหรือร่วมมือกับภาคเอกชน พ่อค้า นักธุรกิจ ในการทุจริต ประพฤติมิชอบ ก็เป็นการทุจริต ประพฤติมิชอบในระดับกลุ่ม ข้าราชการที่มีความโลภอยากได้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ที่ขาดคุณธรรม และเมื่อกระทำการทุจริตประพฤติมิชอบก็เชื่อว่าเป็นผู้ที่ขาดจริยธรรมในการปฏิบัติราชการ และเป็นผู้ที่ขาดจิตสำนึกความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการเพื่อประโยชน์สาธารณะ เพราะมุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวหรือผลประโยชน์ของพวกพ้องซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญของการดำเนินชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ที่การดำเนินชีวิตประจำวันบางครั้งทุจริตคอร์รัปชั่นทั้งโดยเฉพาะตนคนเดียว

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสมอน แก้วอุ้นเรือน ตำแหน่งธุรกิจส่วนตัวหน้าที่ค้าขายสินค้าทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

หรือร่วมมือกับเพื่อนข้าราชการหรือนักการเมือง เป็นต้น ทั้งที่เกิดจากการคิดมิชอบของตนเองหรือเกิดจากอิทธิพลของค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ^{๓๑}

(๔) สังคมในปัจจุบันสิ่งแวดล้อมต่างๆ ส่วนใหญ่มีแต่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียเพราะส่งเสริมค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งเป็นการใส่เชื้อเพลิงแห่งความโลภอยากได้ ก่อให้เกิดการแสวงหาเงินทองมาเพื่อซื้อหาวัตถุต่างๆ ทั้งปัจจัย ๔ ปัจจัยที่ ๕ คือ รถยนต์ ปัจจัยที่ ๖ คือ โทรศัพท์มือถือ และปัจจัยอื่นๆ ที่สนองกามคุณในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุให้ข้าราชการทุจริตคอร์รัปชัน และเป็นเหตุต่อเนื่องโดยหลักของ อิทธิปัจจัยตา ปฏิจจสมุปบาท ทำให้ข้าราชการขาดคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม และวินัย เป็นเหตุให้การปฏิบัติราชการ ขาดประสิทธิผล ขาดประสิทธิภาพและคุณภาพ และไม่ประหยัด เพราะงบประมาณสูญเปล่าไปจากการทุจริตคอร์รัปชันจำนวนมากในแต่ละปี การพัฒนาประเทศจึงไม่เจริญก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศ เพราะความโลภเป็นเหตุให้เกิดการแสวงหาเกินความพอดีจนกลายเป็นการแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์กันจนกลายเป็นความโกรธเคืองและพัฒนาเป็นความอาฆาตพยาบาทแบ่งพรรคแบ่งพวกต่อสู้กัน ดังจะเห็นได้จากสถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันที่แบ่งเป็นพวกเสื้อสีต่าง ๆ กลุ่มต่างๆ หลายพวกหลายกลุ่ม สร้างความปั่นป่วนสับสนวุ่นวายให้แก่ประเทศ^{๓๒}

(๕) เหตุของความเสื่อมเสียหลายสิ่งหลายอย่างที่บังเกิดขึ้นก็เนื่องมาจากจิตใจ พระพุทธเจ้าจึงสอนเน้นลงที่จิตใจโดยให้แก้ปัญหาคือจิตใจ โดยใช้ปัญญาเป็นหลัก และมีกัลยาณมิตรคอยแนะนำตักเตือนชี้แนะทางที่ถูกต้อง แต่ปัจจัยชี้ขาดก็คือปัญญา (สัมมาทิฐิ) ที่เกิดจากการโยนิโสมนสิการ (สัมมาสังกัปปะ) ของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การมีสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ โดยใช้สัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นกำลังหนุนให้การพัฒนาจิตใจไปสู่ความดีงาม จนประสบความสำเร็จ โดยอาจนำหลักธรรมอื่น ๆ ในโพธิปักขิยธรรมมาช่วยเป็นกำลังหนุนอีกแรงหนึ่ง เช่น สติปัฏฐาน ๔ เพื่อเพิ่มกำลังของสติสัมปชัญญะ สัมมัปปธาน ๔ เพื่อเพิ่มกำลังของความเพียรพยายาม อิทธิบาท ๔ เพื่อเพิ่มกำลังหนุนแก่ความสำเร็จของงาน อินทรีย์ ๕ พละ ๕ หรือโพชฌงค์ ๗ เพื่อเพิ่มกำลังของปัญญาในการรู้เห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญ รู้จักวิธีดับเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีสร้างเหตุแห่งความเจริญ เมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาจนกิเลสเบาบางลง การคิดทุจริตก็จะลดลงและการกระทำการทุจริตและประพฤตินิชอบก็จะลดลงเช่นกัน การคิดและกระทำในทางสุจริตก็จะเพิ่มมากขึ้น การปฏิบัติราชการก็จะเป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงามและสร้างความเจริญก้าวหน้าในงานราชการได้ยิ่งขึ้น^{๓๓}

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสดใส ทรงศิลา ข้าราชการครูโรงเรียนวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระจรูณ กิตติโก เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๔.๖ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดศีล

การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดศีล เป็นการควบคุมจิตใจ ร่างกายและคำพูดในการปฏิบัติราชการให้ถูกต้องเพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติราชการของไทย ๓ ประการคือ ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของการดำเนินชีวิตของทุกอาชีพการงาน ปัญหาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของประชาชนทั่วไป และปัญหาบางเรื่องที่ไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง องค์กร รวมทั้งชุมชน เพื่อแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมในการประกอบอาชีพการงานต่างๆให้ถูกต้องตั้งตามหลักคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม และเพื่อให้การดำเนินชีวิตถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบราชการ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพ ส่งผลต่อการพัฒนาเป็นลำดับขั้นไปจนถึงประเทศต่อไปโดยการพัฒนาร่างกาย วาจา จิตใจ และการประกอบอาชีพทุกอาชีพในการดำเนินชีวิต สามารถประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดศีลได้ ดังนี้

๔.๖.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาวาจา

การประยุกต์ใช้สัมมาวาจา คือ การมีและใช้สัมมาวาจาในการพูดจาปราศรัย ที่ถูกต้องดีงาม สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ ในการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

๑) จุดประสงค์ของการมีและใช้สัมมาวาจา

(๑) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ เพราะสัมมาวาจาเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานน่าฟัง ย่อมสานความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคนได้

(๒) เพื่อสร้างความไว้วางใจกับทุกคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติราชการ เพราะสัมมาวาจาเป็นวาจาที่จริงใจ เป็นความจริง ไม่หลอกลวง ย่อมสร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจแก่ทุกคนได้

(๓) เพื่อสร้างความยอมรับความเป็นผู้นำ เพราะสัมมาวาจาไม่เป็นการพูดส่อเสียดให้ร้ายป้ายสีแก่ผู้ใด ย่อมเป็นที่รักที่พอใจและเป็นที่ยอมรับของทุกคนที่ได้รู้จัก

(๔) เพื่อสร้างสรรค์ภูมิปัญญา เพราะสัมมาวาจาไม่ใช่วาจาที่เพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ แต่เป็นวาจาที่มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ได้ยินได้ฟังและนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติงานได้

(๕) เพื่อสื่อสารให้เข้าใจได้ เพราะสัมมาวาจาเป็นวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา มีความปรารถนาดี เอื้อเพื่อเกื้อกูล ย่อมเป็นทางให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

๒) หลักปฏิบัติของการมีและใช้สัมมาวาจา

(๑) พูดจาประทับใจ โดยใช้วาจาที่ไพเราะสุภาพอ่อนหวาน ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีวาจาสุภาพดี การมีศิลปะในการพูดจา เพื่อสร้างความประทับใจแก่ผู้ฟัง การมีความอ่อนน้อมถ่อมตน การมีความเคารพต่อผู้ฟัง

(๒) พูดจาจริงใจ ใช้ถ้อยคำที่เป็นความจริง มีเหตุผล มีหลักฐานอ้างอิงสนับสนุน และพิสูจน์ความจริงได้ ไม่โกหกหลอกลวง

(๓) พูดจาให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่คณะ ไม่พูดส่อเสียด ใส่ร้ายป้ายสี ยั่วยุให้แตกแยกกัน

(๔) พูดจาได้สาระ สร้างสรรค์ประโยชน์ ไม่พูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ

๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้สัมมากรรมันตะ

การประยุกต์ใช้สัมมากรรมันตะ คือ การมีและใช้สัมมากรรมันตะในการประพฤติปฏิบัติตน การแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ ในการดำเนินชีวิต

๑) จุดประสงค์ของการมีและใช้สัมมากรรมันตะ

(๑) เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี เพราะการปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยสัมมากรรมันตะเป็นการไม่เบียดเบียนทำร้ายร่างกาย ไม่ทำลายชีวิตประชาชน ไม่ลักขโมยทรัพย์สินของทางราชการหรือของประชาชน ไม่ประพฤติผิดในกามต่อภรรยาสามีหรือบุตรของเพื่อนร่วมงาน ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ของผู้บังคับบัญชา ของประชาชน ย่อมเป็นการกระทำที่ถูกต้องดีงามและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม

(๒) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสังคม การปฏิบัติการทำงานด้วยสัมมากรรมันตะดังกล่าว ย่อมเป็นที่นิยมชมชอบของเพื่อนร่วมงาน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชา ประชาชน ชุมชน และสังคม ย่อมก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในหน่วยงาน ชุมชนและสังคมส่วนรวม

(๓) เพื่อสร้างชุมชนและสังคมที่ดีมีความสงบสุข เมื่อในหน่วยงาน ชุมชนหรือสังคมมีคนประพฤติปฏิบัติถูกต้องดีงาม เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างคนในหน่วยงาน ชุมชนหรือสังคม หน่วยงาน ชุมชนหรือสังคมนั้นย่อมกลายเป็นหน่วยงาน ชุมชนหรือสังคมที่ดี มีความสงบสุขร่มเย็น ทุกคนในหน่วยงาน ชุมชนหรือสังคม ก็ได้รับความสุขตามไปด้วย

๒) หลักปฏิบัติของการมีและใช้สัมมากรรมันตะ

(๑) การดูแลตนเองให้มีสุขภาพที่ดีและปลอดภัยจากอันตราย โดยการไม่คบคนพาล คบหาสมาคมกับบัณฑิต บุชาบุคคลที่ควรบูชา อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีเหมาะแก่การพัฒนาจิตใจ และร่างกาย สร้างแต่คุณงามความดีบุญกุศล งดเว้นจากบาปทั้งปวง ไม่เสพย์สิ่งเสพติดต่าง ๆ เช่น ยาเสพติด สุรา บุหรี่ เป็นต้น

(๒) การมีครอบครัวที่อบอุ่น โดยมีผัวเดียวเมียเดียว เอาใจใส่เลี้ยงดูช่วยเหลือเกื้อกูลภรรยาสามีให้มีความสุขตามอัตภาพ เลี้ยงดูบุตรและอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี บำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา และช่วยเหลือการทำงานท่าน ตลอดจนให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือญาติพี่น้อง

(๓) การมีจิตอาสา คอยช่วยเหลือผู้อื่นและประชาชนให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ลดความทุกข์ยากของผู้อื่น ให้โอกาสที่ถูกต้องดีงามแก่ผู้อื่น

(๔) การเป็นผู้ให้เสมอ บำเพ็ญทาน ประพฤติธรรม ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ผู้อื่นและประชาชน ไม่คิดแต่จะเอาฝ่ายเดียว

(๕) การปฏิบัติราชการอย่างถูกต้อง เช่น พัฒนาปรับปรุงงานราชการโดยยกเลิกงานที่ล้าสมัยหรือไม่จำเป็น ลดขั้นตอนและระยะเวลาในการปฏิบัติราชการ อำนวยความสะดวกและให้บริการประชาชนอย่างมีคุณภาพ รวดเร็ว โปร่งใส มีธรรมาภิบาล ไม่เลือกปฏิบัติ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน ร่วมตรวจสอบผลงาน สร้างกระบวนการปฏิบัติงานอย่างมีระบบและมีมาตรฐาน วางเป้าหมายการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนเพื่อตอบสนองความคาดหวังของประชาชน

(๖) ปฏิบัติการงานทั่วไปตามพันธกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ วางระบบการรายงานความก้าวหน้าและผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ จัดการความเสี่ยง ติดตามประเมินผล ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด ไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อน แยกเรื่องส่วนตัวออกจากตำแหน่งหน้าที่ของงาน เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงตน รักษาชื่อเสียงและภาพลักษณ์ของหน้าที่โดยรวม

๔.๖.๓ การประยุกต์ใช้สัมมาอาชีวะ

การประยุกต์ใช้สัมมาอาชีวะ คือ การมีและใช้สัมมาอาชีวะในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ในทางที่ถูกต้องดีงาม ซื่อสัตย์สุจริต สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์แก่คนรอบข้าง ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

๑) จุดประสงค์ของการมีและใช้สัมมาอาชีวะ

(๑) เพื่อประสิทธิผลของการประกอบอาชีพ

เป็นการปฏิบัติการทำงานที่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตามแผนปฏิบัติการงานต่างๆ คือการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคงของประเทศอย่างยั่งยืน เกิดประโยชน์และความสงบสุขแก่ประชาชน

(๒) เพื่อประสิทธิภาพของการประกอบอาชีพ

เป็นการปฏิบัติการทำงานโดยใช้จ่ายเงินงบประมาณให้เกิดความคุ้มค่าต่อการลงทุน ประหยัดงบประมาณ บริการประชาชนให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว มีการควบคุมและตรวจสอบการปฏิบัติงานภายในหน่วยงาน

(๓) เพื่อคุณภาพของการประกอบอาชีพ

เป็นการป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน สร้างความพึงพอใจแก่เพื่อร่วมงานประชาชนผู้รับบริการ เปิดเผยและโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ

(๔) เพื่อการพัฒนาองค์กร

เป็นการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ พัฒนาสมรรถนะหลักของข้าราชการ การพัฒนาทีมงานเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การ การพัฒนาปรับปรุงสารสนเทศที่ใช้ในการปฏิบัติราชการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศต่อไป

๒) หลักปฏิบัติของการมีและใช้สัมมาอาชีวะ

(๑) ไม่ทุจริตต่อหน้าที่การงาน กล่าวคือไม่แสวงหาประโยชน์ที่มีขอบด้วยกฎหมาย โดยอาศัยตำแหน่งหน้าที่การงานของตนเอง เช่น ไม่แสวงหาทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่นไปเป็นประโยชน์ของตนเอง ไม่โกหกหลอกลวงบีบบังคับขู่เข็ญเอาทรัพย์สินเงินทองของประชาชนไปเป็นประโยชน์ของตนเอง

(๒) มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ราชการ ต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและประชาชน กล่าวคือ ทำงานในหน้าที่ให้เสร็จเรียบร้อย ไม่ปล่อยให้งานค้างค้ำงเป็นดินพอกหางหมู ไม่ผัดวันประกันพรุ่งในการทำงาน

(๓) ปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างตรงไปตรงมา เช่น มีความรับผิดชอบการทำงาน เปิดเผยและโปร่งใส และพร้อมรับการตรวจสอบ กล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง

(๔) ใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างถูกต้องเหมาะสม

(๕) มีhiriโอดตตปะในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ มีความละเอียดและ เกรงกลัวต่อการกระทำความผิดต่อหน้าที่การงาน เช่น การทุจริตคอร์รัปชั่น การประพฤติมิชอบ การฉ้อโกงหลอกลวง หรือบีบบังคับขู่เข็ญประชาชน การกดขี่ข่มเหงประชาชน การกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสีเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

(๖) เว้นจากการประกอบอาชีพเสริมที่ผิดกฎหมายและหรือศีลธรรม ๕ ประเภท ได้แก่ การค้ำมนุษย์ การค้าสัตว์มีชีวิตให้เขาเอาไปฆ่า การค้าอาวุธ การค้ายาพิษ การค้ายาเสพติด

๔.๗ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดสมาธิ

การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดสมาธิ เป็นการเพิ่มกำลังความเพียรพยายาม กำลังของสติ และกำลังความตั้งมั่นของจิตใจ ในการปฏิบัติหน้าที่การงานตามหลักอริยมรรคในหมวดปัญญา และหมวดศีล สามารถดำเนินการได้ ดังนี้

๔.๗.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาวายามะ

การประยุกต์ใช้สัมมาวายามะ คือ การมีและใช้สัมมาวายามะในการปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความเพียรพยายาม ขยันอดทน เข้มแข็ง กล้าต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และพัฒนาปรับปรุงงานราชการให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป จนสามารถก้าวไปถึงเป้าหมาย การทำงานที่กำหนดไว้

๑) จุดประสงค์ของการมีและใช้สัมมาวายามะ

(๑) เพื่อก้าวข้ามปัญหาอุปสรรค

งานทุกอย่างย่อมมีปัญหาอุปสรรคที่จะต้องแก้ไขเสมอ จำเป็นต้องอาศัยความเพียรพยายาม ความบากบั่น ความกล้าหาญ ความขยันอดทน และความเข้มแข็ง ในการต่อสู้เอาชนะปัญหาอุปสรรคดังกล่าว

(๒) เพื่อการปรับปรุงพัฒนา

เพียงแต่การก้าวข้ามปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ยังไม่ถือว่าเพียงพอต่อการปฏิบัติราชการ ยังต้องมีการพัฒนาปรับปรุงการทำงานต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้า ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

(๓) เพื่อก้าวไปให้ถึงเป้าหมาย

การปฏิบัติกรงานต้องมีการพัฒนาปรับปรุงงานให้เจริญก้าวหน้าไปให้ถึงเป้าหมายของงานนั้นคือ การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร การปกครอง เพื่อความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของชุมชน รวมทั้งประเทศชาติ ตลอดจนประโยชน์สุขของประชาชน

๒) หลักปฏิบัติของการมีและใช้สัมมาวาจา

ก) ลด ละ เลิก กำจัด และทำลาย จุดบกพร่อง ข้อเสีย ปัญหาของงานและปัญหาของการปฏิบัติงาน ได้แก่

(๑) ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดีงามของการดำเนินงาน เช่น ไม่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม วินัย ไม่มีความซื่อสัตย์ ไม่กล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่มีจิตสำนึก ที่ดี ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่ยึดถือประโยชน์ของประเทศชาติเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน ไม่ยึดมั่น ในหลักจรรยาวิชาชีพขององค์กร การแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง การทุจริตคอร์รัปชันและประพฤติมิชอบ การติดค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม การขาดจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อประโยชน์สาธารณะ การทำงานแบบฉาบฉวย ผิดเพี้ยน ตบตา ไม่คำนึงถึงความคงทนถาวร ความเกียจคร้าน การยึดติดในวัฒนธรรมของระบบอุปถัมภ์ เป็นต้น

(๒) ปัญหาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของแต่ละคน เช่น ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบงาน ไม่อำนวยความสะดวกและบริการประชาชนอย่างเสมอภาค ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม และแสดงความคิดเห็น ไม่คำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่มุ่งผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพ ไม่ทำงานเชิงรุก เป็นต้น

(๓) ปัญหางานไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เช่น ไม่มีประสิทธิผล ไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่เกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ไม่มีคุณภาพ ไม่มีผู้รับผิดชอบผลของงาน ไม่เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติและประโยชน์สุขของประชาชน อย่างยั่งยืน เป็นต้น

ข) ป้องกันจุดบกพร่อง ข้อเสีย ปัญหาของงานและปัญหาของการปฏิบัติงาน ดังกล่าวไว้ในข้อ ก) ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

นอกจากการลด ละ เลิก กำจัด ทำลาย จุดบกพร่อง ข้อเสีย และปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังต้องหาการป้องกันเรื่องดังกล่าวที่จะเกิดขึ้นในอนาคตไว้ล่วงหน้าด้วย พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ในความเพียรนั้น มีความอดทนเจืออยู่อย่างแยกออกไม่ได้ ซึ่งมีคุณลักษณะของความมั่นคง อดทนในการทำความดี รักษาความถูกต้องไว้ ถ้าคนถือหลักอันนี้ ในโลกนี้ก็ไม่มีการคอร์รัปชัน ไม่มีการทำบาป

หรืออาชญากรรมทั้งหลาย รักษาความถูกต้องในการประกอบอาชีพไว้ได้^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้อีกว่า ผู้ใดครุ่นคิดอยู่ด้วยอุศลวิตก ๓ ประการคือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก พระพุทธองค์เรียกว่าผู้เกียจคร้าน ส่วนผู้ที่มีความเพียร เภากิเลสอยู่เนื่องนิจ เรียกว่าผู้ขยัน^{๓๕}

๔.๗.๒ การประยุกต์ใช้สัมมาสติ

การประยุกต์ใช้สัมมาสติ คือ การมีและใช้สัมมาสติในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยความระมัดระวัง รอบคอบ ไม่ประมาทเลินเล่อ เผอเรอ หลงลืม ในกิจการงานต่าง ๆ

๑) จุดประสงค์ของการมีและใช้สัมมาสติ

(๑) เพื่อลดความวิตกกังวล ความวิตกกังวลก็คือวิจิจจณา อันเป็นนิรณธรรมชนิดหนึ่งที่ทำให้จิตใจเกิดความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ ไม่กล้าตัดสินใจในการปฏิบัติการทำงาน เป็นเครื่องปิดกั้นสติปัญญา ทำให้ชักช้าเสียเวลาในการปฏิบัติราชการ ตัดสินใจผิดพลาดได้ เกิดความเสียหาย ต่องาน ดังนั้นความวิตกกังวลจึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ควรลดหรือขจัดให้หมดไป

(๒) เพื่อป้องกันความผิดพลาด การตัดสินใจที่ผิดพลาดย่อมนำไปสู่การกระทำที่ผิดพลาด การกระทำที่ผิดพลาดย่อมนำไปสู่ความเสียหายในทางทรัพย์สิน เงินทอง เวลา บุคลากร หรือความเสียหายประเภทอื่น ๆ ซึ่งล้วนเป็นความสูญเสียไม่มากก็น้อย ความผิดพลาดจึงเป็นสิ่งที่ควรป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น โดยการปฏิบัติราชการด้วยความระมัดระวัง รอบคอบ

(๓) เพื่อป้องกันความเสียหายความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากความผิดพลาด ย่อมเป็นความสูญเสียที่ไม่มีใครปรารถนาให้เกิดขึ้น เพราะบางครั้งอาจเป็นความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักและเป็นที่พักของครอบครัวไป บางครั้งอาจเป็นความสูญเสียทรัพย์สินเงินทองสิ่งของอันเป็นที่หวงแหนไป ความสูญเสียเหล่านี้บางครั้งก็ไม่อาจตีค่าหรือราคาได้เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมาย ใจอย่างไรก็ตามไม่ว่าความสูญเสียประเภทใดก็ไม่มีใครต้องการให้เกิดขึ้น ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันความเสียหายและความสูญเสีย หน้าที่การทำงานจึงต้องฝึกฝนตนเองให้มีสติอยู่ตลอดเวลาและใช้สติให้ทันท่วงทีในการป้องกันมิให้เกิดความเสียหายขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน

๒) หลักปฏิบัติของการมีและใช้สัมมาสติ

(๑) ไม่ประมาทเลินเล่อในการปฏิบัติงาน เอาใจใส่ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่เลินเล่อ ไม่เผอเรอ ไม่ปล่อยทิ้งงานไว้ให้ค้างค้ำ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เพราะอาจจะทำให้งานล่าช้า ไม่ทันเวลาที่กำหนดไว้ อาจเกิดความเสียหายแก่งานและประชาชน ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความโปร่งใสและตรวจสอบได้ ปฏิบัติหน้าที่การทำงานให้เกิดผลดีหรือความก้าวหน้าแก่หน้าที่ด้วยความตั้งใจ อุตสาหะ

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ, โพรธิปักขิยธรรมประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธาดา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, โพรธิปักขิยธรรมประยุกต์, หน้า ๒๔๒.

เอาใจใส่และรักษาประโยชน์ของทางราชการ อุทิศเวลาของตนให้แก่งาน ไม่ละทิ้งหรือทอดทิ้งหน้าที่การงาน ไม่ประมาทเลินเล่อในหน้าที่การงาน

(๒) คิดก่อนจะพูดหรือทำ ไม่สร้างปัญหา การปฏิบัติงานต้องใช้ทั้งความคิด คำพูด และการกระทำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างทั้งประชาชน ผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และเพื่อนร่วมงาน คำพูดและการกระทำย่อมออกมาจากความคิด หากคิดผิดก็นำไปสู่การพูดและการกระทำในทางที่ผิดและก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ฉะนั้นควรคิดใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อนที่จะพูดหรือกระทำในการปฏิบัติราชการ เพื่อป้องกันปัญหาและความเสียหายที่จะตามมา และเพื่อให้เกิดผลดีหรือความก้าวหน้าแก่งานที่ทำ

(๓) ระลึกถึงในสิ่งที่ดี เป็นคุณ เป็นประโยชน์ สิ่งที่ดีๆ เป็นคุณ เป็นประโยชน์ที่หน้าที่ควรระลึกถึงอยู่เสมอ ในการปฏิบัติงาน เช่น การปฏิบัติงานให้ถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบราชการ วินัยข้าราชการ มาตรฐานทางจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประมวลจริยธรรมข้าราชการพลเรือน จรรยาข้าราชการพลเรือน หลักธรรมาภิบาลของการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี หลักการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระบบงานของประเทศไทย ศีลธรรม คุณธรรม และหลักธรรมต่าง ๆ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่นำไปสู่ความดีงาม ความสุข ความเจริญ และประโยชน์อันจะเกิดแก่การงาน เป็นต้น

(๔) มีความตระหนักถึงประโยชน์ตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น ผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของงาน คุณภาพของการบริการประชาชน การพัฒนางาน ประโยชน์ของประเทศชาติในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ตลอดจนประโยชน์สุขของประชาชน

(๕) การปฏิบัติกรงานในหน้าที่ของตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะและความสามารถของตนเอง

(๖) การปฏิบัติกรงานตามภารกิจในหน้าที่ของตน ไม่ก้าวก่าย รั้งงานในหน้าที่ของตนเองและทำงานในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อยโดยไม่ไปก้าวก่ายงานในหน้าที่ของผู้อื่น

(๗) การปฏิบัติกรงานโดยไม่หลงประเด็นหรือสับสน รั้งงานและเข้าใจงานในหน้าที่ให้ถูกต้องชัดเจน แล้วตั้งใจทำงานนั้นให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นขั้นเป็นตอน ไม่ข้ามขั้นตอน และจัดลำดับความสำคัญและลำดับกำหนดเวลาแล้วเสร็จของงานแต่ละเรื่องไว้ และทำงานให้สำเร็จเป็นเรื่องๆ ไปตามลำดับความสำคัญและกำหนดเวลาแล้วเสร็จดังกล่าว

๔.๘ สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดปัญญา

การประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคหมวดปัญญา เป็นการควบคุมความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ ความยึดถือ ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ตามหลักการ กฎเกณฑ์ มาตรฐานซึ่งมนุษย์ปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้นสำหรับการปฏิบัติหน้าที่การงาน เช่น กฎหมายและระเบียบของหน่วยงานต่างๆ อย่างสอดคล้องกับความจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท สามารถประยุกต์หลักอริยมรรคหมวดปัญญาได้ ดังนี้

๔.๘.๑ การประยุกต์ใช้สัมมาทิฐิ

การประยุกต์สัมมาทิฐิ คือ การมีและใช้ปัญญาเป็นมุมมองและวิสัยทัศน์ ในการปฏิบัติราชการ โดยการทำให้สัมมาทิฐิหรือปัญญาเกิดมีในตัวเอง ตามหลักอริยสัจ ๔ ที่ว่ามรรคเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดมีในตน ดังนี้

๑) ประชาชนทั่วไปต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดมีในตัวเอง โดยใช้หลักการพัฒนาปัญญาตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ๓ วิธี ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งประกอบด้วย สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา มองเห็นและเข้าใจปัญหาของการปฏิบัติราชการ ทั้งปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดีงาม ของข้าราชการเอง เช่น การไม่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และวินัย การไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตและความรับผิดชอบ การไม่กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรม และถูกกฎหมาย การไม่ยึดถือประโยชน์ของประเทศชาติเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน การไม่ยึดมั่นในหลักจรรยาวิชาชีพขององค์กร การไม่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือปัญหาวิธีปฏิบัติราชการที่ไม่ถูกต้องของข้าราชการ เช่น การไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบราชการต่างๆ การไม่อำนวยความสะดวกและบริการประชาชน อย่างเสมอภาค การไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น การไม่ทำงานเชิงรุก การไม่คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนหรือผู้รับบริการเป็นที่ตั้ง การไม่มุ่งเน้นประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ หรือปัญหางานไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เช่น ไม่มีประสิทธิภาพและไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของหน้าที่การทำงาน ไม่มีประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ไม่มีคุณภาพและไม่มีความรับผิดชอบต่อผลของงาน ไม่เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติและประโยชน์สุขของประชาชน ประชาชนต้องมีความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อในการแก้ไขปรับปรุง ให้ถูกต้องและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

๒) ประชาชนต้องมีและใช้ปัญญาต่อตนเอง โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมมงคล ๓๘ เช่น การตั้งตนไว้ชอบ เป็นพหูสูต มีวินัย ประพฤติธรรม ไม่ประมาทในธรรม งดเว้นจากบาป งดเว้นจากการดื่มเมา มีความเคารพ มีความถ่อมตน มีความอดทน เป็นคนว่าง่าย บำเพ็ญตบะ เข้าพบสมณะผู้สงบและสนทนาธรรมตามกาลที่สมควร เพื่อให้ตนเองมีความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทักษะคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงามต่อชีวิตการปฏิบัติราชการของตนเอง ที่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ดังเช่นในเรื่องต่อไปนี้

(๑) การปฏิบัติราชการด้วยความเข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิตของตนเองว่าไม่ใช่ตัวตน บุคคลหรือสัตว์ แต่เป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยธาตุ ๔ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เช่นเดียวกับดิน น้ำ ลม ไฟ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ไม่ใช่เพียงแต่รูปร่างเท่านั้น แม้แต่นามคือจิตใจก็มีลักษณะเอนก มีขอบไม่รับรู้อะไรเหมือนดิน มีลักษณะไหลไปสู่ที่ต่ำเหมือนน้ำ มีลักษณะพัดไปพัดมาและฟุ้งซ่านเหมือนลม มีลักษณะเร่าร้อนเดือดดาลเหมือนไฟ ประกอบด้วยชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือรูป จิต และเจตสิก หรือรูปกับนาม และประกอบด้วยอายตนะ ๖ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งย่อลงในรูปกับนาม การมีความเข้าใจเช่นนี้ จะช่วยลดอัตตาตัวตนของข้าราชการ ให้เป็นผู้ที่มีความเคารพต่อบุคคลอื่นและสิ่งต่างๆ มีความถ่อมตนมีความสันโดษ รู้เท่าทันอารมณ์ของ

ตนเองและผู้อื่น เข้าใจตนเองและผู้อื่นซึ่งต่างก็ประกอบด้วย ธาตุ ๔ ชั้น ๕ และอายตนะ ๖ เช่นเดียวกัน เป็นต้น

(๒) การทำงานด้วยศรัทธาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญาโดยเชื่อใน กฎแห่งกรรมหรือ การกระทำของตนเอง กล่าวคือ เชื่อว่ากรรมมีจริง เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง เชื่อว่าชีวิตของตนเองมี กรรมเป็นของตน และต้องได้รับผลของกรรมที่ตนกระทำไว้ไม่ว่าดีหรือชั่ว เหตุที่เชื่อ กฎแห่งกรรมก็ เพราะการเชื่อในปัญญาความตรัสรู้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ตรัสสอนเรื่อง กฎแห่งกรรมไว้ พร้อมทั้ง ยืนยันและรับรองว่าชีวิตจะดีหรือชั่ว เจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ก็เพราะกรรมของตนเองที่กระทำไว้เอง ดังพุทธพจน์ที่ว่าตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน มิใช่เพราะการบันดาล ของสิ่งภายนอกใด ๆ การมีความ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเช่นนี้จะช่วยให้ข้าราชการมีความสำนึก ในความรับผิดชอบในการทำงาน ยอมรับต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่การงาน ของตนเอง เป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกในการ ลด ละ เลิกการทุจริต และการประพฤติมิชอบ ในการปฏิบัติราชการ และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ในตนเองในเรื่องดังกล่าว

(๓) การปฏิบัติราชการด้วยศรัทธาที่ถูกต้องโดยไม่เชื่ออะไรง่ายๆ ตามหลัก กาลาม สสูตร ๑๐ ประการ ได้แก่ ไม่เชื่อเพราะได้ฟังตามกันมา ไม่เชื่อเพราะได้เล่าสืบต่อกันมา ไม่เชื่อเพราะ ตื่นตามเขา ไม่เชื่อเพราะอ้างตำรา ไม่เชื่อเพราะเดาเอาเอง ไม่เชื่อเพราะคาดคะเนเอาเอง ไม่เชื่อ เพราะตริกอเองตามอาการที่เห็น ไม่เชื่อเพราะชอบใจว่าตรงกับลัทธิของตน ไม่เชื่อเพราะเห็นว่าผู้ พุฒน่าเชื่อถือ ไม่เชื่อเพราะเห็นว่าผู้พูดเป็นครูของตน แต่ควรเชื่อพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นมากกว่าครูของ ใครคนใดคนหนึ่ง จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะเรียกว่า “ครูของตน” แต่พระองค์เป็นบรมครูของโลกทั้งสาม คือ โลกนรก โลกมนุษย์ และโลกสวรรค์ และเป็นบรมครูของความพ้นจากโลก ทั้งสาม คือ นิพพาน เพราะเป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองด้วยการสร้างสมบารมีมาเป็นเวลายาวนานนับสองขัย สิ่ง ที่ตรัสสอนไว้คือความจริงแท้ที่จำเป็นสำหรับชีวิตที่ต้องการความถูกต้องดีงามและประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์สูงสุดคือความพ้นโลกทั้งสาม การไม่เชื่ออะไรง่ายๆ จะช่วยให้เกิด ความรอบคอบ ความระมัดระวัง ความละเอียดถี่ถ้วนในการปฏิบัติราชการ เป็นหลักประกันไม่ให้เกิด ความผิดพลาดบกพร่องในการปฏิบัติราชการ และทำให้เกิดผลดีหรือความก้าวหน้าแก่ราชการยิ่งๆ ขึ้น ไป

(๔) การทำงานด้วยความเข้าใจกฎธรรมชาติเกี่ยวกับโลกและชีวิต ที่เรียกว่า นิยาม ๕ ได้แก่ อุตุนิยาม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติของโลกทางวัตถุ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ฤดูกาล เป็นต้น พืชนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกำเนิดของชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช รวมถึงการสืบพันธุ์ ของสิ่งมีชีวิตดังกล่าว จิตนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต กรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎ ธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ และประการสุดท้ายคือธรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎ ธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุและผลของสิ่งทั้งปวงรวมทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิตหรือวัตถุ การมี ความเข้าใจกฎธรรมชาติเกี่ยวกับโลกและชีวิตดังกล่าว ทำให้ประชาชน มีโลกทัศน์ และชีวทัศน์ที่ กว้างไกล มีความคิดละเอียดรอบคอบ มีจิตใจกว้างขวางไม่เป็นคนคับแคบ เสริมสร้างให้มีจิต สาธารณะในการปฏิบัติราชการ และบริการประชาชน เพราะทุกคนต่างพึ่งพิงอิงอาศัยกัน เช่น แพทย์

และวิศวกร ต้องอาศัยชาวนาปลูกข้าวให้กิน อาศัยช่างและกรรมกรสร้างบ้าน ให้อยู่ และชาวนา ช่าง กรรมกร ก็ต้องอาศัยแพทย์รักษายามเจ็บไข้ เป็นต้น

(๕) การปฏิบัติราชการด้วยความเข้าใจกฎธรรมชาติด้านสูงสุดซึ่งเป็นรากฐานของหลัก อริยสัจ ๔ นั่นคือ กฎปฏิจจสมุปบาท (แปลว่า การเกิดขึ้นพร้อมกันโดยอิงอาศัยกัน แสดงให้เห็นถึง ความเป็นเหตุหรือสิ่งที่เป็นเหตุ และความเป็นผลหรือสิ่งที่เป็นผลแบบต่างฝ่ายต่างอาศัยกัน เป็น ความสัมพันธ์แบบสองทาง) และกฎอิทัปปัจจยตา (แปลว่า ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ เป็น ความสัมพันธ์แบบทางเดียว) คำว่า เหตุปัจจัย หมายถึง สาเหตุ (cause) และเงื่อนไข (condition) ทุก ชนิด สรุปได้ว่าสิ่งทั้งปวงล้วนมีเหตุทำให้เกิดขึ้น ไม่สามารถเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง สิ่งทั้ง ปวงเป็นสังขตธรรม คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยเว้นแต่พระนิพพานซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่ได้ เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

เมื่อพิจารณาความจริงตามหลักอริยสัจ ๔ จะเห็นได้ว่าสมุทัยเป็นเหตุ ปัจจัยให้เกิดทุกข์ และทุกข์ก็เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสมุทัยได้ด้วย ซึ่งทุกข์และสมุทัยต่างก็เป็น สังขตธรรมและเป็น ความสัมพันธ์แบบสองทาง เพราะต่างก็เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทสายเกิด สำหรับมรรคเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึง (มิใช่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิด) นิโรธหรือธรรมชาตินี้เรียกว่านิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรม เพราะนิพพานมิใช่ธรรมที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งอย่างทุกข์ และสมุทัย เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทสายดับหรืออิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางเดียวเพราะนิพพานมิได้ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดมรรค เพียงแต่มรรคเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงพระนิพพานทางเดียว แต่เมื่อเข้าถึง นิพพานแล้วย่อมเดินไปตามมรรคที่ถูกต้องตลอดไปจนสิ้นชีวิต

การเข้าใจกฎธรรมชาติด้านสูงสุดในหลักอริยสัจ ๔ ดังกล่าว จะช่วยให้ข้าราชการมองเห็น ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง เข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหา มองเห็นทางแก้ไขปัญหาต่างๆได้อย่าง สงบเยือกเย็น ไม่ตื่นเต้นตกใจเมื่อพบปัญหาในการปฏิบัติราชการ และสามารถปฏิบัติราชการให้สำเร็จ ลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพ

(๖) การเข้าใจ โดยใช้หัวใจของพุทธศาสนาเป็นแนวทาง ได้แก่ การไม่ทำความชั่วทั้ง ปวงโดยปฏิบัติตามหลักของเบญจศีล หลักกกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น การทำความดีให้ถึงพร้อมโดย ปฏิบัติตามหลักของเบญจธรรม หลักกกุศลกรรมบถ ๑๐ หลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หลักสุจริต ๓ เป็นต้น และการหาจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ โดยปฏิบัติตามหลัก สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานตาม กาลังความสามารถ การปฏิบัติราชการโดยใช้หัวใจของพุทธศาสนาเป็นแนวทางจะช่วยป้องกันมิให้ ข้าราชการกระทำในสิ่งที่เป็นความผิดความชั่วทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงามและเป็นประโยชน์ แก่ตนเองและผู้อื่นรวมทั้งประชาชน เสริมสร้างศีลธรรมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ข้าราชการ และ ข้าราชการสามารถปฏิบัติราชการด้วยสมาธิและสติปัญญา ทำให้การปฏิบัติราชการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพได้อีกด้วย

(๗) การเข้าใจและการปฏิบัติหน้าที่การงานโดยใช้หลักมงคล ๓๘ เช่น การทำบุญไว้ ก่อน การตั้งตนไว้ชอบ การเป็นพหูสูต การมีศีลปะ การมีวินัย การมีวาจาสุภาพ การทำงานไม่คั่งค้าง การงดเว้นจากบาป การเว้นจากการดื่มน้ำเมา การไม่ประมาทในธรรม การมีความเคารพ การมีความ

ถ่อมตน การมีความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล การมีความอดทน การเป็นคนว่าง่าย การเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การบำเพ็ญตบะ การประพาศพรหมจรรย์ การเห็นอริยสัจ เป็นต้น การเข้าใจและปฏิบัติตามหลักธรรมมงคล ๓๘ ดังกล่าว จะช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของข้าราชการ ช่วยเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมและวินัยของข้าราชการและช่วยให้การปฏิบัติราชการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และคุณภาพงานสำเร็จลุล่วงไม่คั่งค้าง เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของหน้าที่การงานของตนเอง

(๘) การมีวิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์ที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย การมีจิตสำนึกในการประหยัดและใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม การมีจิตสำนึกในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม ชื้อสตัยสุจริต มีจิตบริการ เสียสละ การมีจิตสำนึกที่มุ่งเน้นผลการปฏิบัติงานที่เป็นเลิศทั้งผลสัมฤทธิ์ ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ คุณภาพ การมีจิตสำนึกที่ยึดมั่นในศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม หลักจรรยาวิชาชีพหลักผลประโยชน์ของประเทศชาติเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน หลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

๓) การมีและใช้ปัญญาต่อองค์กร ได้แก่ การมีความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็นแนวความคิด ทักษะคดี ค่านิยมที่ถูกต้องดีงามต่อองค์กรหรือหน่วยงานราชการที่ตนเองปฏิบัติราชการ อยู่ที่อยู่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ดังเช่นในเรื่องต่อไปนี้

(๑) องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ เป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่ให้บริการอันเป็นประโยชน์และความสุขแก่สาธารณชนหรือประชาชนทั่วไป และเป็นการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ

(๒) องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ต้องใช้หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ได้แก่ การปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชน เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ลดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ปรับปรุงภารกิจของส่วนงาน อำนวยความสะดวก และตอบสนองความต้องการของประชาชนหรือลูกค้าที่มารับบริการ และมีการประเมินผลการปฏิบัติราชการ เพื่อให้บริการสาธารณะเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้

(๓) ตนเองขององค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ต้องปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างมีคุณภาพ คุณธรรม และจริยธรรม และเป็นไปตามหลักนิติธรรม เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐและของเอกชนอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพ อันจะส่งผลต่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยอันมั่นคงและยั่งยืนของประเทศชาติสืบไป

(๔) ตนเองที่มีคุณธรรมต้องมีความกตัญญูรู้สึกล้ำสำนึกถึงบุญคุณขององค์กรหรือหน่วยงานราชการที่ตนเองปฏิบัติราชการอยู่ เพราะเป็นสถานที่ที่ให้ประโยชน์และความสุขแก่ตนเองและครอบครัว เป็นแหล่งที่ให้ทั้งงานทำ และให้เงินเดือนตอบแทนการทำงาน ให้ตำแหน่งหน้าที่ ที่มีเกียรติและศักดิ์ศรี ให้สวัสดิการต่าง ๆ ให้ความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ให้ความรู้และให้การ

ฝึกอบรมพัฒนาให้เป็นคนดีของสังคม ให้โอกาสในการบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อสร้างสรรค์งานที่ดีงามและมีประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนในโลกนี้ อันเป็นการสั่งสมบุญบารมีไว้เป็นเสบียงเดินทางในโลกหน้าได้ด้วย ตลอดจนเป็นโอกาสในการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการอันได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ทั้งในระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุดแล้วแต่กำลังความสามารถของตนเอง

(๕) ตัวเราเองพึงมีจิตสำนึกในการตอบแทนบุญคุณขององค์กรหรือหน่วยงานราชการที่ตนเองปฏิบัติหน้าที่การทำงานอยู่ โดยปฏิบัติงานให้ถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบการงานพร้อมทั้งปฏิบัติกรงานอย่างมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และวินัยของตัวเอง เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพ และมุ่งหมายให้เกิดการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ และมุ่งมั่นให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุข และประเทศชาติมีความสงบเรียบร้อยอันมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

๔) การมีและใช้ปัญญาต่อประชาชน ได้แก่การมีความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็นแนวความคิด ทักษะคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงามต่อประชาชนที่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ดังเช่นในเรื่องต่อไปนี้

(๑) ประชาชนทุกคนคือเพื่อนร่วมทุกข์ อันมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกันกับตัวเรา พึงปฏิบัติต่อประชาชนตามหลักพรหมวิหาร ๔ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ไม่เบียดเบียนประชาชนให้ทุกข์ยากเดือดร้อน แต่ช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตามภารกิจและหน้าที่ราชการของตนเองอย่างเต็มกำลังความสามารถ

(๒) ตัวเราเองพึงให้บริการประชาชนด้วยความเต็มใจ คำนึงถึงประโยชน์สุข ของประชาชนเป็นที่ตั้ง คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่พึงได้รับบริการจากรัฐอย่างเสมอภาค เอาใจใส่ในความทุกข์เดือดร้อนของประชาชน และช่วยเหลือแก้ไขปัญหมาให้ประชาชนเกิดความ พึงพอใจ โดยใช้หลักธรรมต่าง ๆ เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นหลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่น ๔ ประการ ได้แก่ ทาน คือการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ปิยวาจา คือการพูดจาน่ารัก น่านิยมนับถือ อตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ สมานัตตตา คือความมีตนเสมอ ให้บริการประชาชนหรือลูกค้า ด้วยความเสมอภาคปราศจากอคติ ๔ คือความลำเอียง ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทาคติ ซึ่งเป็นความลำเอียงเพราะรัก โทสาคติ ซึ่งเป็นความลำเอียงเพราะชัง โมหาคติ ซึ่งเป็นความลำเอียงเพราะหลง ภัยาคติ ซึ่งเป็นความลำเอียงเพราะกลัว

๕) การมีและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในการปฏิบัติราชการตามหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งสรุปความสั้น ๆ ได้ว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ เมื่อเหตุดับธรรมทั้งหลายก็ดับ โดยมีข้อพิจารณา ดังนี้

(๑) ปัญหาอุปสรรคทุกสิ่งทุกอย่าง ความเสื่อมหรือความเจริญก้าวหน้า ของงานราชการ ที่เกิดขึ้นหรือที่จะเกิดขึ้นในการปฏิบัติราชการย่อมเกิดจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน การแก้ปัญหาอุปสรรคหรือแก้ปัญหาความเสื่อมของงานราชการหรือการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่งานราชการ จึงต้องค้นหาเหตุให้พบก่อนแล้วแก้ที่เหตุ ถ้าเป็นเหตุของปัญหาอุปสรรคหรือเหตุแห่งความเสื่อม ก็ต้องดับเหตุนั้นเสีย ถ้าเป็นเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า ก็ต้องสร้างต้องทำให้เกิดมีขึ้น

โดยปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อดับเหตุแห่งความเสื่อมหรือสร้างเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าเหล่านั้น

(๒) เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะพบว่าเหตุแห่งธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า ล้วนเกิดจากจิตใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมทั้งหลายเกิดจากใจ มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นประธาน เมื่อค้นให้ลึกลงไปอีกก็จะพบว่าเหตุที่แท้จริงที่ซ่อนเร้นอยู่ในใจอีกชั้นหนึ่งก็คือ เจตสิก ซึ่งมีทั้งฝ่ายกุศลที่เป็นเหตุแห่งความเจริญ เช่น ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เป็นต้น และฝ่ายอกุศลที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อม เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นกิเลส เป็นต้น เมื่อใจมีความโลภก็มีสภาพเป็นเปรตที่มีความอยากไม่สิ้นสุด มุ่งแต่แสวงหากอบโกยทุจริตคอร์รัปชั่น แข่งขันแย่งชิงกัน เมื่อใจมีความโกรธก็มีสภาพเป็นยักษ์มาร มีความเกลียดชังอาฆาตพยาบาทเคียดแค้น ต่อสู้เช่นฆ่าทำลายล้างกัน และเมื่อใจมีความหลงก็มีสภาพเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ มีแต่การเบียดเบียนทำร้ายและทำลายกัน นำความเสื่อมและความหายนะมาสู่สังคมและโลก แต่หากใจมีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จิตใจย่อมมีสภาพที่ตรงกันข้ามกัน ย่อมนำไปสู่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความรักเมตตาสามัคคีกันอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มุ่งให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อกัน สังคมและโลกก็มีสันติสุข

(๓) ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุให้เกิดอัตรตาดำตัวตน เกิดความ เห็นแก่ตัว ซึ่งเกิดได้ทั้งในระดับปัจเจกชน และระดับกลุ่มหรือชุมชนหรือสังคม เมื่อข้าราชการคนใด คนหนึ่งเกิดความโลภอยากได้ ก็นำไปสู่การทุจริตประพฤติมิชอบในระดับปัจเจกชน แต่เมื่อข้าราชการหลายคน คบคิดกันเองหรือร่วมมือกับภาคเอกชน พ่อค้า นักธุรกิจ ในการทุจริต ประพฤติมิชอบ ก็เป็นการทุจริตประพฤติมิชอบในระดับกลุ่ม ข้าราชการที่มีความโลภอยากได้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ที่ขาดคุณธรรม และเมื่อกระทำการทุจริตประพฤติมิชอบก็เชื่อว่าเป็นผู้ที่ขาดจริยธรรมในการปฏิบัติราชการ และเป็นผู้ที่ขาดจิตสำนึกความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการเพื่อประโยชน์สาธารณะ เพราะมุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวหรือผลประโยชน์ของพวกพ้องซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญของระบบการงานในปัจจุบัน ที่ตนเองทุจริตคอร์รัปชั่นทั้งโดยเฉพาตนคนเดียวหรือร่วมมือกับเพื่อนร่วมงานหรือนักการเมือง ทั้งที่เกิดจากการคิดมิชอบของตนเองหรือเกิดจากอิทธิพลของค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

(๔) สังคมในปัจจุบันสิ่งแวดล้อมต่างๆ ส่วนใหญ่มีแต่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียเพราะส่งเสริมค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งเป็นการใส่เชื้อเพลิงแห่งความโลภอยากได้ ก่อให้เกิดการแสวงหาเงินทองมาเพื่อซื้อหาวัตถุต่างๆ ทั้งปัจจัย ๔ ปัจจัยที่ ๕ คือ รถยนต์ ปัจจัยที่ ๖ คือ โทรศัพท์มือถือ และปัจจัยอื่นๆ ที่สนองกามคุณในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุให้ข้าราชการทุจริตคอร์รัปชั่น และเป็นเหตุต่อเนื่องโดยหลักของ อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท ทำให้ข้าราชการขาดคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม และวินัย เป็นเหตุให้การปฏิบัติราชการ ขาดประสิทธิผล ขาดประสิทธิภาพและคุณภาพ และไม่ประหยัด เพราะงบประมาณสูญเปล่าไปจากการทุจริตคอร์รัปชั่นจำนวนมากในแต่ละปี การพัฒนาประเทศจึงไม่เจริญก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศ เพราะความโลภเป็นเหตุให้เกิดการแสวงหาเกินความพอดีจนกลายเป็นการแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์กันจนกลายเป็นความโกรธเคืองและพัฒนา

เป็นความอาฆาตพยาบาทแบ่งพรรคแบ่งพวกต่อสู้กัน ดังจะเห็นได้จากสถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันที่แบ่งเป็นพวกเสื้อสีต่าง ๆ กลุ่มต่างๆ หลายพวกหลายกลุ่ม สร้างความปั่นป่วนสับสนวุ่นวายให้แก่ประเทศ

(๕) เหตุของความเสื่อมเสียหายทั้งหลายทั้งปวงก็คือจิตใจ พระพุทธเจ้าจึงสอนเน้นลงที่จิตใจโดยให้แก้ปัญหาที่จิตใจ โดยใช้ปัญญาเป็นหลัก และมีกัลยาณมิตรคอยแนะนำตักเตือนชี้แนวทางที่ถูกต้อง แต่ปัจจัยชี้ขาดก็คือปัญญา (สัมมาทิฐิ) ที่เกิดจากการโยนิโสมนสิการ (สัมมาสังกัปปะ) ของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การมีสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ โดยใช้สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นกำลังหนุนให้การพัฒนาจิตใจไปสู่ความดีงาม จนประสบความสำเร็จ โดยนำหลักธรรมอื่น ๆ ในโพธิปักขิยธรรมมาช่วยเป็นกำลังหนุนอีกแรงหนึ่ง เช่น สติปัฏฐาน ๔ เพื่อเพิ่มกำลังของสติสัมปชัญญะ สัมมัปปธาน ๔ เพื่อเพิ่มกำลังของความเพียรพยายาม อิทธิบาท ๔ เพื่อเพิ่มกำลังหนุนแก่ความสำเร็จของงาน อินทรีย์ ๕ พละ ๕ หรือโพชฌงค์ ๗ เพื่อเพิ่มกำลังของปัญญาในการรู้เห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญ รู้จักวิธีดับเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีสร้างเหตุแห่งความเจริญ เมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาจนกิเลสเบาบางลง การคิดทุจริตก็จะลดลงและการกระทำการทุจริตและประพฤตินิยมชอบก็จะลดลงเช่นกัน การคิดและกระทำในทางสุจริตก็จะเพิ่มมากขึ้น การปฏิบัติหน้าที่การงานก็จะเป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงามและสร้างความเจริญก้าวหน้าในงานราชการได้ยิ่งขึ้น

๔.๘.๒ การประยุกต์ใช้สัมมาสังกัปปะ

การประยุกต์ใช้สัมมาสังกัปปะ คือ การมีและใช้แนวความคิด หลักการ และอุดมการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน โดยการคิดถูกวิธี การรู้จักคิด การคิดเป็น ตามหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการคิดโดยแยกคายตามคลองธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ตนเองและผู้อื่น โดยยึดถือตามเจตนารมณ์ในการประกาศพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระสาวกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่อกุลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...” ประกอบด้วยปัจฉิมโอวาทที่ตรัสแก่ พระสาวกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”

ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ตัวเราเองต้องเกี่ยวข้องกับบริบทและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมากมาย เช่น ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ประชาชน เพื่อนร่วมงาน ต่างหน่วยงาน ทรัพย์สินเงินทองขององค์กร ยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงาน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ย่อมเข้ามากระทบสัมผัสให้เกิดการรับรู้และเกิดอารมณ์ความรู้สึกในทางโลก โกรธ หลง พอใจ ไม่พอใจ และนำไปสู่การกระทำที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือตามหลักธรรมาภิบาล หรือตามประมวลจริยธรรมได้ หากไม่มีสัมมาสังกัปปะในการปฏิบัติราชการ ฉะนั้นข้าราชการพึงมีและใช้สัมมาสังกัปปะในการปฏิบัติราชการ ดังต่อไปนี้

๑) การควบคุมความโกรธให้ได้ โดยวิธีการ

(๑) ไม่หมกมุ่นครุ่นเครียดกับความโกรธ มีสติระลึกได้ถึงความรู้สึกโกรธ และมีสัมปชัญญะรู้ตัวทั่วพร้อมถึงความโกรธ และคิดโดยแยบคายให้เห็นว่าความรู้สึกโกรธเป็นเวทนาชั้น และเป็นสังขตธรรมที่เกิดจากการปรุงแต่งซึ่งเกิดขึ้นตามหลักอทิปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และย่อมดับไปได้ตามหลักอทิปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท เช่นเดียวกัน เพราะอยู่ภายใต้อำนาจของกฎไตรลักษณ์คือมีความไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ไม่เป็นตัวตน มีเหตุให้เกิดขึ้นและดับไปตามหลักอทิปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และกฎของไตรลักษณ์ ตามพุทธพจน์ที่ว่า ย กิลฺลิจิ สมฺมุตฺตมฺม สพฺพนฺต นิโรธธมฺมนฺติ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา โดยพิจารณาให้พบเหตุของความโกรธนั้น แล้วดับเหตุนั้นเสียตามหลักของอริยสัจ ๔

(๒) ไม่ผูกใจเจ็บ อาฆาตพยาบาท การหมกมุ่นครุ่นคิดอยู่กับความโกรธนำไปสู่การผูกใจเจ็บ อาฆาตพยาบาทซึ่งเป็นนิวรณ์ธรรมประเภทหนึ่ง เป็นเหตุให้จิตใจขุ่นมัวมืดดำ ไม่มีความสงบสุข ขวางกั้นจิตใจไม่ให้พัฒนาไปสู่ความดีงาม และปิดกั้นสติปัญญา เป็นเหตุให้คิดพูดทำในสิ่งที่ผิดจากทานองคลองธรรม นำไปสู่ความเสื่อมความชั่วร้าย เป็นการเบียดเบียนทำร้ายตนเองและจะเป็นเหตุให้คิดเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นต่อไป ฉะนั้นควรพิจารณานาหลักเมตตาธรรมมาแก้ไขการผูกใจเจ็บอาฆาตพยาบาท และนำหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการมาใช้ในการป้องกันรักษาตนเองให้ตั้งมั่นอยู่ในความถูกต้องดีงาม โดยพิจารณาให้รู้จักเหตุและผลของเหตุ การรู้จักตนเอง การรู้จักประมาณตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล และรู้จักกาลเทศะในการสมาคมกับบุคคลหรือติดต่อสัมพันธ์กับชุมชน

(๓) มองโลกในแง่บวก คิดเชิงบวก แปรความโกรธให้เป็นประโยชน์มีสติระลึกได้ถึงความรู้สึกโกรธ และมีสัมปชัญญะรู้ตัวทั่วพร้อมถึงความโกรธ เห็นโทษของความโกรธว่าทำให้เกิดความทุกข์ การจองเวร เป็นภัยแก่ตนเอง เป็นการทำร้ายตนเอง เราควรเจริญเมตตาเพื่อคลายความโกรธ และระงับดับความโกรธเสียซึ่งเป็นทางนาความสงบสุขและประโยชน์มาให้ตนเองและผู้อื่นที่เป็นเหตุให้เราโกรธอีกด้วย อย่างน้อยที่สุดก็ไม่คิดเบียดเบียนผู้ที่ทำให้เราโกรธและการไม่คิดเบียดเบียนนั้นก็เป็นประโยชน์และความสุขแก่ตนเองในขณะเดียวกันด้วย

๒) การไม่คิดเบียดเบียนทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

โดยการฝึกฝนตนเองให้เลิกความคิดที่ทุจริตและเสริมสร้างให้มีมโนสุจริตต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานในการบริการประชาชนหรือลูกค้า ในการทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ในการปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชาและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ด้วยการโยนิโสมนสิการเกี่ยวกับการคิด การพูด การกระทำต่อบุคคลดังกล่าวในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์และความสุข แต่ฝ่ายเดียว ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ เป็นโทษและเป็นภัยอันตรายแก่เขา และการไม่คิดเบียดเบียนประชาชน เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็มีผลเป็นการไม่เบียดเบียนตนเองนั่นเอง นอกจากการไม่เบียดเบียนแล้ว ยังต้องแผ่เมตตาให้บุคคลเหล่านั้นมีความสุข และให้ความกรุณา ในการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม เป็นคุณเป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

และความสงบสุข การแผ่เมตตาและให้ความกรุณาแก่ผู้อื่น ย่อมส่งผลกลับมาให้ตนเองตามหลักกฎแห่งกรรม ซึ่งมีคากล่าวในเชิงเปรียบเทียบที่ว่า บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น

พระราชนรินทร์ วิสาร์โท (ไชยเจริญ) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธศาสนา^{๓๖} มีใจความว่า แนวทางการพัฒนาที่ถูกทางและสมดุลคือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้^{๓๖}

๓) การไม่ติดอยู่กับลาภยศ ทำความดีโดยไม่หวังลาภยศ

(๑) ยินดีตามที่ได้ ไม่ตั้งความหวังในสิ่งต่างๆ มากเกินไป เพราะความจริงกับกับความหวัง อาจแตกต่างกันได้ ความจริงอาจไม่ใช่สิ่งที่คิดหวังไว้ สิ่งที่คิดหวังไว้ อาจไม่ใช่ความจริง จึงต้องเตรียมจิตใจไว้ให้พร้อมที่จะรับความจริงที่ไม่ตรงกับสิ่งที่คิดหรือคาดหวัง แม้จะได้มา มากหรือน้อยกว่าที่คิดหรือคาดหวังไว้ ก็มีความยินดีและยอมรับได้ เพราะความจริงย่อมเป็นไปตามหลักกฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์ แต่ความคาดหวังเป็นกิเลสที่แปรปรวนได้ตลอดเวลา จึงมีทั้งโอกาสที่จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

(๒) ยินดีกับสิ่งที่ได้มาตามกำลังความสามารถ ทำงานโดยไม่ตั้งความหวังที่สูงเกินไปและไม่หวังสิ่งตอบแทน และยอมรับได้ในผลงานที่เกิดจริงรวมทั้งผลตอบแทนอันจะพึงได้รับจากผลงานนั้น ไม่ว่าจะน้อยหรือมากกว่าผลงานที่ทำได้ก็ตาม

(๓) ยินดีกับสิ่งที่เหมาะสมกับตน พึงยอมรับว่าทุกสิ่งที่ได้มาหรือเกิดขึ้นกับตน เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับตนแล้ว เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากกรรมของตนเองที่ได้ทำไว้ ในปัจจุบันหรือในอดีต กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่ให้ความยุติธรรมตรงตามความเป็นจริงได้มากที่สุดแล้ว จึงไม่ควรเรียกร้องหาความเป็นธรรมจากสิ่งใด ๆ หรือจากใคร ๆ อีก เพราะไม่อาจให้ความเป็นธรรมได้ดีกว่า กฎแห่งกรรม

^{๓๖} พระราชนรินทร์ วิสาร์โท (ไชยเจริญ) , “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖). หน้า ๒๕.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑. เพื่อศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และ ๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาแนวคิดที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเรื่อง ความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมข้ออื่นที่มีความสัมพันธ์กับหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อที่จะทราบรูปแบบการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เพื่อที่จะทราบการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ประชาชนมีการปฏิบัตินั้น เป็นการสอดคล้องกับหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ละข้อนั้น เพื่อที่จะทราบการสรุปในแต่ละด้านของ ศิลปสมาธิ ปัญญา โดยอิงกับการหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยการสรุปแต่ละด้านนั้นจะเป็นการสรุปแนวความคิดในการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ของการดำเนินชีวิตในด้านการประกอบอาชีพ โดยการพรรณนา

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆด้วย ได้แก่ หลักอริยสัง ๔ หลักไตรสิกขา หลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท หลักไตรลักษณ์ และมีหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณงค์ ๗ หลักธรรมธาตุ ๔ หลักธรรมชั้น ๕ หลักธรรมอายตนะภายใน ๖ และหลักกฎแห่งกรรม

ทั้งนี้ เพราะหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันตามหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท การนำหลักธรรมมาใช้ปฏิบัติ ต้องใช้อย่างบูรณาการเป็นองค์รวม เพราะไม่มีหลักธรรมใดที่นำไปใช้ได้และเป็นเอกเทศโดยไม่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆ การนำหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปใช้ในการแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน หรือการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ให้ถูกต้อง จึงจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจหลักธรรมอื่นๆ ด้วย

๕.๑.๒ การศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นั้น สภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด

หนองคาย สามารถสรุปได้ดังนี้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายที่ประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบสภาพการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปว่า ประชาชนที่เป็นคนจังหวัดหนองคายแล้วส่วนมากประกอบอาชีพค้าขายในพื้นที่ต่างๆของจังหวัดหนองคายที่เป็นทำเลที่ดีในการค้าขายส่วนมากและก็จะอยู่ที่ตลาดท่าเสาตั้ง และรองลงมาคือการเป็นข้าราชการในศูนย์ราชการในจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสัมภาษณ์และทำให้ทราบหลายประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ในเรื่องของการรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในตำบลในเมืองหนองคายนั้น ก็จะได้เข้ารับการฟังธรรมในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง และผ่านทางออนไลน์ในหลายรูปแบบ ก็จะมี ความเข้าใจในหลักธรรมในการดำเนินชีวิตหลายประเด็น ที่เป็นหลักๆ ก็จะเป็น การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ การให้ทานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมในรูปแบบแต่ละที่ ที่มีความแตกต่างกันซึ่งแต่ละที่ก็จะสอนที่มีความเหมือนกัน คือ ความเข้าใจในอริยสัจ ๔ การเดินทางสายกลาง การปฏิบัติธรรมตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด เป็นต้น การเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนนั้น ก็เป็นประเพณีปฏิบัติกันที่มีการสืบทอดมา แต่ก็มีหลายส่วนที่เข้าสู่อุปนิสัยปฏิบัติธรรมตามอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งประชาชนบางคนก็รู้หลักธรรม แต่ก็มีหลายคนที่ไม่รู้เรื่องหลักธรรมแต่การดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนานั้นจากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยทำให้ทราบได้ว่าเป็นการปฏิบัติตัวการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดผสมอยู่ด้วย ซึ่งจะแสดงออกคือจริยธรรมทางสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนการดำเนินชีวิตนั้นเป็นการดำเนินชีวิตที่มีความเรียบง่าย ส่วนมากเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่เร่งรีบ แต่เน้นถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งส่วนมากจะเห็นได้จากงานประเพณีที่มีความสำคัญของจังหวัดหนองคาย คืองานมหาสงกรานต์หลวงพ่อบุญไซ ที่วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง ซึ่งจะเห็นความร่วมมือของประชาชนหน่วยงานจากทุกภาคส่วนที่ให้ความช่วยเหลือโดยที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนนอกจากบุญและความสุข เพื่อเป็นหน้าเป็นตาให้กับจังหวัดหนองคาย

๕.๑.๓ การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นั้นจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยส่วนมากประชาชนจะไม่เข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่การสัมภาษณ์การดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่การวิจัย ทำให้ทราบความเกี่ยวข้องทางด้านพระพุทธศาสนานั้นจริงๆแล้ว มีความสัมพันธ์กับหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่ทุกๆ ข้ออย่างบูรณาการที่ลงตัวในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะเป็นการสรุปปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่ การงานของไทยมีอยู่มากมายซึ่งสะท้อนให้เห็นและเข้าใจได้จากกฎหมาย กฎ กฎเกณฑ์ กติกา หลักการ และระเบียบราชการต่างๆ เพราะกฎหมาย กฎ กฎเกณฑ์ กติกา หลักการ และระเบียบราชการต่างๆนั้น บัญญัติและกำหนดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่มีอยู่ก่อนการบัญญัติกฎหมายและการกำหนดกฎ กฎเกณฑ์ กติกา หลักการ และระเบียบราชการต่างๆ นั้นเอง สามารถสรุปได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดีงามของตัวเอง เช่น ไม่มีวินัย คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาในหน้าที่ เป็นต้น

๒. ปัญหาวิธีปฏิบัติหน้าที่การงานที่ไม่ถูกต้องของตนเอง เช่น ไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามหลักกฎหมายและระเบียบองค์กร หลักธรรมาภิบาลของการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีอันประกอบด้วย หลักการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ หลักค่านิยมประชาธิปไตย หลักประชารัฐ และหลักความรับผิดชอบต่อการบริหาร

๓. ปัญหางานไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง และประเทศ เช่น งานไม่มีประสิทธิผล ประสิทธิภาพ คุณภาพ และไม่มีการพัฒนาองค์กรตั้งแต่ระดับหน่วยงาน ตนเอง เอกชน ระดับกรม ระดับกระทรวง จนถึงระดับประเทศชาติ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศชาติอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือประโยชน์สุขของประชาชนและประโยชน์ของประเทศชาติที่ยั่งยืน

ปัญหาทั้ง ๓ ประการนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันตามหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจสมุปบาท กล่าวคือ เมื่อตัวเราเองเป็นคนไม่ดีมีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดปัญหาวิธีปฏิบัติราชการที่ไม่ถูกต้อง และส่งผลให้งานไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ หรือหากมีการปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้อง ย่อมส่งผลให้ตัวเราเองมีปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ทั้งเป็นเหตุให้งานที่เราทำไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ หรือหากงานไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ย่อมสะท้อนให้เห็นได้ว่าทั้งตัวเราเองก็มีปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดังงามและมีปัญหาวิธีปฏิบัติการทำงานที่ไม่ถูกต้องด้วย

ปัญหาของการปฏิบัติการทำงานทั้ง ๓ ประการ ไม่ว่าจะปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง หรือปัญหาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง หรือปัญหางาน ไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ล้วนแต่เกิดจากการใช้ร่างกาย วาจา จิตใจ ความคิด สติ ปัญญา ความเพียร และสมาธิ ในการประกอบอาชีพต่างๆ ของการดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้องดังงามทั้งสิ้น

หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ และ หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง และหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าวมาข้างต้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหามาของการปฏิบัติหน้าที่การงานของไทยทั้ง ๓ ประการได้ กล่าวคือ ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหามาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องดังงามของตัวเอง ประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหามาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง และประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหามาไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้ตัวเราเองเป็นคนที่ดีมีพฤติกรรมที่ถูกต้องดังงาม ปฏิบัติงานตามวิธีปฏิบัติงานที่ถูกต้อง เพื่อให้งาน หรือกิจกรรมการดำเนินชีวิต มีประสิทธิผล ประสิทธิภาพ คุณภาพ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศชาติ อย่างยั่งยืน เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือประโยชน์สุขของประชาชน และประโยชน์ของประเทศชาติที่ยั่งยืน เนื่องจากการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง และหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการปฏิบัติหน้าที่การงานเพื่อแก้ปัญหามาของการปฏิบัติงานของไทยทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ล้วนแต่ต้องอาศัยรูปนามของตัวเราเองซึ่งประกอบด้วย ร่างกาย วาจา จิตใจ ความคิด สติ ปัญญา ความเพียร และสมาธิ ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้เสนอตัวแบบ (Model) สำหรับการประยุกต์ทางปริยัติ ไว้ในตารางสรุปแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรค มีองค์ ๘ แต่ละองค์ ไว้ในแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ร่วมกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง และหลักธรรมที่ส่งเสริม

การปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติงานไว้ โดยองค์มรรคแต่ละองค์ ต้องใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนเกื้อกูล เพื่อให้องค์มรรคทำงานได้อย่างบูรณาการกับหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้เกิดเป็นองค์รวมและเกิดพลังขับเคลื่อนอย่างทวีคูณ เช่น การมีและใช้สัมมาทิฐิ ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมใหญ่ที่ครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ไว้มากมาย ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจนูปบาทซึ่งเป็นแก่นธรรมของหลักอริยสัจ ๔ ต้องรู้ เข้าใจและใช้หลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถจัดรวมลงไว้ได้ ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหลักธรรมใหญ่ที่ครอบงำสังขตธรรมทั้งปวง รวมทั้งหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักธรรม ธาตุ ๔ ชั้น ๕ आयตนะภายใน ๖ และ กฏแห่งกรรม เพื่อให้เข้าใจรูปนาม อากาโรของรูปนาม และการตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมของ รูปนาม ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ เพื่อเพิ่มสติและความเพียร ต้องรู้ เข้าใจ และใช้หลักอิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณัค ๗ ซึ่งช่วยพัฒนาปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ

การประยุกต์ใช้สัมมาทิฐิในการปฏิบัติหน้าที่การงาน จะตอบโจทย์การแก้ปัญหาของการปฏิบัติงานของไทย โดยตอบโจทย์การแก้ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของตัวเองโดยพัฒนาปัญญาของเราเองให้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นคนที่ดี มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม มีศีลธรรม มีวินัย มีจริยธรรม มีจรรยาของการทำงาน มีพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม ตอบโจทย์การแก้ปัญหาวิธีปฏิบัติราชการที่ไม่ถูกต้อง ให้ถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบของหน่วยงานขององค์กร ทั้ง เอกชน และภาครัฐ ถูกต้องตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ถูกต้องตามหลักคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม และตอบโจทย์การแก้ปัญหาทางราชการไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ คุณภาพ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศชาติ เกิดประโยชน์สุขของประชาชนที่ยั่งยืน และประโยชน์ของประเทศชาติที่ยั่งยืนในขณะเดียวกัน

สำหรับการประยุกต์ใช้อีก ๗ องค์ในการแก้ปัญหาของการปฏิบัติราชการ ได้แก่ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ แต่ละองค์ก็ล้วนแต่มีหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง และหลักธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มาสนับสนุนการทางานขององค์มรรคดังกล่าว และแต่ละองค์ต่างก็ไปตอบโจทย์การปฏิบัติราชการเพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติราชการของไทยได้ทั้ง ๓ ประการ กล่าวคือทั้งการแก้ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง การแก้ปัญหาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของการทำงานในหน้าที่ของเรา และการแก้ปัญหาทางไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ดังปรากฏตามรายละเอียดที่แสดงไว้

อนึ่ง ผู้ศึกษาวิจัยได้เสนอตัวแบบ (Model) การประยุกต์ในเชิงปฏิบัติการตามหลัก มรรค สัมมาศีลและหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจนูปบาท เพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติราชการ ไว้ในแผนภาพสรุปแนวทางการประยุกต์เชิงปฏิบัติการตามหลักมรรคสัมมาศีล และหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจนูปบาท เพื่อแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การงาน เพื่อให้เห็นลำดับความสำคัญและความสัมพันธ์ขององค์มรรคแต่ละองค์ และการทำงานร่วมกันขององค์มรรคอย่างบูรณาการเป็นองค์รวม มีใช้การทำงานแบบแยกส่วนที่ละองค์ โดยผู้ศึกษาวิจัยให้ความสำคัญ แก่ สัมมาทิฐิเป็นลำดับแรก โดยจัดไว้เป็นหลักธรรม

พัฒนาปัญญา เพื่อนำวิธีการกระทำหรือพฤติกรรมที่ถูกต้องทั้งทางจิตใจ ที่เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ (มโนกรรมสุจริต) ทางวาจาที่เรียกว่าสัมมาวาจา (วจีกรรมสุจริต) ทางร่างกายที่เรียกว่าสัมมากัมมันตะ (กายกรรมสุจริต) ซึ่งประกอบกันเป็นสัมมาอาชีวะ เนื่องจากสัมมาทิฐิเป็นหลักธรรมที่เป็นประธานของ หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หลักธรรมอีก ๗ องค์ล้วนเกิดตามหลังสัมมาทิฐิ และเพื่อให้ความสำคัญกับ พฤติกรรมหรือการกระทำในการปฏิบัติราชการและเป็นการบูรณาการหลักกฎแห่งกรรมมาพัฒนา พฤติกรรมการปฏิบัติราชการของข้าราชการ ผู้ศึกษาวิจัยจึงจัดสัมมาสังกัปปะไว้ในกลุ่มการกระทำ หรือกรรมอันอยู่ในหมวดศีลและสอดคล้องกับหลักสุจริต ๓ คือ มโนกรรมสุจริต วจีกรรมสุจริต และ กายกรรมสุจริต

ทั้งนี้การพัฒนาปัญญาสัมมาทิฐินั้น ต้องอาศัยหลักธรรมในหมวดสมาธิเป็นพลังขับเคลื่อน คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนาจิตให้เข้มแข็ง อดทน และกล้าหาญ สติว่องไวต่อการทำงาน และจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งแวดล้อม เพื่อ ควบคุมสัมมาทิฐิให้มั่นคง ไม่แปรปรวน และสัมมาทิฐิจะนำวิธีการกระทำหรือพฤติกรรมให้เป็นสัมมา สังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ อย่างได้ผลดีและส่งผลดีต่อการปฏิบัติราชการ ให้ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การทำงานทั้ง ๓ ประการ คือ การแก้ปัญหา พฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง การแก้ปัญหาวิธีปฏิบัติงานที่ไม่ถูกต้องของตัวเอง และการ แก้ปัญหาทางไม่บรรลุเป้าหมายในการพัฒนา ตนเอง องค์กร ทั้ง เอกชน ภาครัฐ รวมทั้งประเทศ

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของการแก้ปัญหาทั้งหมดทั้งในฝ่ายองค์กรมรรค และในฝ่าย ปัญหาของการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ล้วนส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันตามหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท ดังจะเห็นได้จากทิศทางของลูกศรย้อนกลับในกลุ่มของหลักธรรมในฝ่ายองค์กรมรรค ลูกศรย้อนกลับในกลุ่มของปัญหาของการปฏิบัติการทำงาน และลูกศรย้อนกลับระหว่าง องค์กรมรรคกับ ปัญหาของการปฏิบัติการทำงาน องค์กรมรรคมีองค์ทั้ง ๘ องค์ ส่งผลดีต่อการแก้ปัญหาของการ ปฏิบัติงานของไทยทั้ง ๓ ประการ และส่งผลดีต่อการประกอบอาชีพต่างๆ ในฐานะสัมมาอาชีวะคือ การปฏิบัติงานที่ถูกต้องดีงาม และการปฏิบัติงานที่ถูกต้องดีงามก็จะส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ที่ยั่งยืนต่อไป

ในทำนองเดียวกัน การพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การ ปกครอง ที่ยั่งยืน ก็ส่งผลดีกลับมายังการปฏิบัติราชการที่ถูกต้องดีงาม และส่งผลดีกลับไปยังองค์กรมรรค ทุกองค์ พร้อมทั้งส่งผลดีกลับไปยังการแก้ปัญหาของการปฏิบัติราชการของไทยทั้ง ๓ ประการ ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท

ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ผู้ศึกษาวิจัยได้จัดสัมมาสังกัปปะไว้เป็นการกระทำ (กรรม) ซึ่งอยู่ใน หมวดศีลมิใช่หมวดปัญญาตามหลักปริยัติ เพราะต้องการเน้นหลักการปฏิบัติและเป็นการ บูรณา การกับหลักกฎแห่งกรรม เพื่อให้ตัวเราเองเห็นความสำคัญของการกระทำทางจิตใจซึ่งเป็นกรรมชนิด หนึ่งที่เราเรียกว่ามโนกรรม และมีผลร้ายแรงมากกว่าวจีกรรม และกายกรรมหากกลายเป็นมิฉฉาสังกัปปะ เพราะมโนกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนวจีกรรมและกายกรรมอีกชั้นหนึ่ง ตามหลักธรรมที่ว่าจิตเป็นนายกาย เป็นบ่าวซึ่งตรงกับพุทธภาษิตที่ว่า มโนปุพพังคมา ธมมา มโนเสฐฐา มโนมยา เพื่อให้ตัวเราเองได้ ตระหนักถึงและกำจัดเสียซึ่งความคิดทุจริตต่างๆ เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

นั้น สัมมาทิฐิเป็นประธาน เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่เหนือกว่าองค์ธรรมอื่นๆ หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงมี สัมมาทิฐินำหน้าองค์ธรรมอื่นๆ และเป็นองค์ธรรมที่ชี้ขาดในการแก้ปัญหาของการปฏิบัติการทำงาน การ ดำเนินชีวิตประจำวัน ให้เกิดความสุข ทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงจัดสัมมาสังกัปปะไว้ในหมวดศีล และจัดสัมมาทิฐิเพียงองค์เดียวไว้ในหมวดปัญญา เพื่อที่จะให้องค์ประกอบการทำงานดำเนินชีวิตที่มี องค์ประกอบของความสำเร็จ ที่ประกอบไปด้วย ศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา ที่จะทำให้นั้น ประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาหลักมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปลงได้ดังนี้ มรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นหลักธรรมที่สะท้อนถึงทัศนคติและปัญญา โดยให้เดินทางสายกลาง เพราะมรรคมีองค์ ๘ ประการเป็นธรรมอันประเสริฐ อันนำไปสู่ความสงบและความหลุดพ้น มีอยู่ ๘ ประเภทคือ (๑) สัมมาทิฐิ คือความเข้าใจถูกต้อง (๒) สัมมาสังกัปปะ คือความไม่เผลอถูกต้อง (๓) สัมมาวาจา คือการ พุดจาถูกต้อง (๔) สัมมาภังคะ คือการกระทำถูกต้อง (๕) สัมมาอาชีวะ คือการดำรงชีพถูกต้อง (๖) สัมมาวายามะ คือความพากเพียรถูกต้อง (๗) สัมมาสติ คือการระลึกประจำใจถูกต้อง และ (๘) สัมมาสมาธิ คือการตั้งใจมั่นถูกต้อง เป็นหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติทางจิตจึงละเอียดอ่อนลึกซึ้ง มากกว่าหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติทางกายถ้ามรรค ๘ ตามนัยพระพุทธศาสนา คือสิกขา ๓ ได้แก่ ศีลสมาธิ และปัญญาผู้เจริญตามมรรคมีองค์ ๘ บริบูรณ์แล้วย่อมได้จึงเป็นเหตุให้เกิดวิชชา คือ ความรู้ความรู้ทั่วถึงตามความเป็นจริง หรือตรงตามความเป็นจริง เป็นธรรมฝ่ายกุศล มีลักษณะ สามารถตัดวิชชาให้ขาดสิ้น วิชชาเปรียบเหมือนแสงสว่าง เพราะเป็นแสง สว่างที่ส่องทางดำเนิน เพื่อ ความหลุดพ้นทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตได้ สามารถกำจัดกิเลสได้ตามลำดับขั้น ซึ่งก็มีศัพท์ที่เป็น ชื่อใช้แทนกันได้เช่น ญาณ ปัญญา วิปัสสนา และสัมมาทิฐิ เป็นต้น เป็นผลที่ได้มาจากการเจริญเจริญ มรรคมีองค์ ๘ การศึกษาวิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปลงได้ ดังนี้วิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทโดยสรุปแบ่งออกเป็น ๘ ประเด็น คือ (๑) การปฏิบัติตามหลักสัมมาทิฐิ คือ ใช้ปัญญาพิจารณา เช่น เห็นว่าเรามีความเกิด แก่ เจ็บตาย เป็นเรื่องความจริงของทุกสิ่งที่มีชีวิต ทำดียอมได้ และทำชั่วต้องได้รับชั่ว เป็นต้น (๒) การปฏิบัติตาม หลักสัมมาสังกัปปะคือ ความดำรงชอบ เช่น ความดำรงในการออกจากกาม เป็นต้น (๓) การปฏิบัติตาม หลักสัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากวาจาส่อเสียด เป็นต้น (๔) การ ปฏิบัติตามหลักสัมมาภังคะ คือ การกระทำชอบหรือการงานชอบ คืองดเว้นจากการฆ่า หรือ การ เบียดเบียน เป็นต้น (๕) การปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพที่สุจริต การทำมาหา เลี้ยงชีพในทางสุจริตไม่หลอกลวงหรือโกงคนอื่น (๖) การปฏิบัติตามหลักสัมมาวายามะ คือ เพียรชอบ หรือพยายามชอบเช่น เพียรพยายามป้องกันไม่ให้บาปเกิดขึ้นภายในจิต เพียรเพื่อจะละหรือกำจัด อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพียรเพื่อจะเจริญกุศลธรรมให้เกิดขึ้น และ เพียรรักษากุศลที่สร้าง ให้บังเกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม (๗) การปฏิบัติตามหลักสัมมาสติ คือ ให้ใช้สติเป็นเครื่องพิจารณา ๔ ฐาน คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชณาและโทมนัสออกจากจิต (๘) การปฏิบัติตามหลัก สัมมาสมาธิ คือ ให้ปฏิบัติตามหลักกัมมัฏฐาน ๔๐ กลอง ให้เลือกกลองใดกลองหนึ่งก็ได้ ให้กำหนด

ระดับปริญญาเอกต่อไป เพื่อเพิ่มรายละเอียดและความลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมการนำหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาไปบูรณาการและประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานที่เป็นตัวอย่างเห็นเป็นรูปธรรม การปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรอิสระ และการบริหารราชการแผ่นดินของนักการเมืองไทยซึ่งเป็นงานที่มีความสำคัญต่อประชาชนและประเทศชาติที่กำลังประสบปัญหาวิกฤติทางการบริหาร การเมือง การปกครอง อันอาจนำไปสู่ความรุนแรง ความสูญเสีย ความเสียหาย และความล่มสลายของประเทศชาติในอนาคต

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาภาคสนามที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตทำให้เห็นข้อเสนอแนะอีกอย่างหนึ่งคือประชาชนนั้นปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีที่ตามความเชื่อของประชาชนก็คือการทำบุญในกิจกรรมต่างๆทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นการรักษาศีลช่วง ๘ คำ และ ๑๕ คำ ของเดือน ทำให้ทราบว่าประชาชนมีการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นอยู่หลายหลักธรรมด้วยกันจึงมีข้อเสนอแนะว่าถ้าการที่พระสงฆ์นั้นให้ความรู้ความเข้าใจสำหรับประชาชนเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเข้าใจเช่น อริยมรรคมีองค์แปดแต่ละข้อประกอบด้วยอะไรบ้างก็จะเป็นประโยชน์ให้ประชาชนนั้นมีความรู้มีความเข้าใจในเรื่องของหลักธรรมะอริยมรรคมีองค์ ๘ และการปฏิบัติอย่างถูกต้องเพื่อที่จะเป็นการให้ประชาชนเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นนอกจากนี้ยังมีหลักการให้ทานที่ประชาชนยังมีการปฏิบัติที่ผิดอยู่จึงควรที่จะให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องของการให้ทานอย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าการให้ทานที่ถูกต้องควรตั้งจิตอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ และการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขให้ดียิ่งขึ้น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาวิจัยหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการพัฒนานักเรียน นักศึกษา ทุกระดับชั้น ตั้งแต่อนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย เพื่อปลูกฝังความเป็นคนดีและความเป็นคนเรียนเก่งและรองรับการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร และการปกครองของประเทศชาติต่อไป

๒) ควรศึกษาวิจัยหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการพัฒนานักการเมืองให้เป็นนักการเมืองที่ดี ทำงานการเมืองโดยมุ่งถึงประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง เป็นสำคัญเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประโยชน์ของประเทศชาติ เป็นสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด

๓) ควรศึกษาวิจัยหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการปลูกฝังให้ประชาชนพลเมืองเกิดจิตสำนึกในการดำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันหลักทั้งสามคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและความพัฒนาสถาพรของประเทศชาติสืบไป

๔) ความมีการศึกษาหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นๆ เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจในหลักธรรมที่ทุกๆหลักธรรมนั้นมีความสอดรับกันไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งจะเป็นการเห็นอีกมุมหนึ่งของคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อเวลาหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้พูดหลักธรรมในในที่นี้ แต่ไปอีกที่ไปพูดอีกหลักธรรมหนึ่ง ซึ่งเป็นการสร้างความมหัศจรรย์ของคำสอนของพระพุทธเจ้า

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ ปกรณวิเสส อรรถกถา และฎีกา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๒) หนังสือ:

จารุญ ธรรมดา. เนตติฎิปปณี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

ฉันทนา อุดสาหลักษณ์. พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

นายแพทย์ชินโอสถ หัสบาเรอ. วิธีการสร้างโปรแกรมจิตเพื่อใช้สมองอย่างคอมพิวเตอร์. กรุงเทพมหานคร : นิตยสารโลกทิพย์,

แปลก สนธิรักษ์ ป.ธ.๙. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. อภิธมมตถวิภาวินียา ปญจิกา นาม อตถโยชนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๓๗.

พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมร สี). วิปัสสนาภูมิ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

- พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. ดร. พุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.
- _____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____ . ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสโส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____ . วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวิงคอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____ . ทีฆนิกาย สมุญจลวิสาสินี สีลกขณธวคคอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . ทีฆนิกาย สมุญจลวิสาสินี มหาวคคอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.
- _____ . มชฌมินิกาย ปปลยจสุทนี มุลปณณาสกอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.
- _____ . สยัตตินิกาย สารตถปปกาสินี สคาถวคคอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.
- _____ . องคุดตตินิกาย มโนรณปุรณี ทุกาทินิปาตอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____ . ขุททกนิกาย ธมมปทฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔๙๕.
- _____ . ขุททกนิกาย ปรมตถทีปนี สุตตนิปาตอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . ขุททกนิกาย สทธรรมปชโชติกา มหานิทเทสอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . ขุททกนิกาย สทธรรมปชโชติกา จุฬนิตเทสอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . ขุททกนิกาย ปฎิสมภิทามคคอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . ธมมสงคณิ อฎุสาสินีอฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . ปรมตถมณชุสา วิสุทธีมคคมหาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . วิสุทธีมคคปกรณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____ . อภิธรรมปิฎก ปณยปกรณอกฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.
- _____ . อภิธรรมตถสงคโ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๒.
- _____ . อภิธรรมตถวิภาวินีฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๒.

..... อภิธรรมตถสงคหปาลิยา สห อภิธรรมตถวิภาวินีนาม อภิธรรมตถสงคหฎีกา.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๓๘.

(๓) วิทยานิพนธ์:

ทิพวรรณ สุชานนท์. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขของผู้สูงอายุ.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ภิรมย์ เจริญผล. ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษา

ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

สำราญ เพียรนอก. การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธของวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

พระมหาสมชาย สิริจินโท (ห่านนท์). พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพ

วรคุณ(สมานสุเมธ). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พระอำนาจ ขนดีโก. ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔. วิทยานิพนธ์พุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิปัสสนาภาวนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

พระครูสาครธรรมประสิทธิ์. หลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ ของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองอำเภอเมือง

สมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

วิทยาลัยทองสุข. ๒๕๕๖.

พระศรีธีรวงศ์ สัจจวโร (สมัย ต้นสอน). “ศึกษาภยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติ ปัฏฐาน ๔

: เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

(๔) ผู้ให้ข้อมูล/สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ พระจรูณ กิตติโก เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
หนองคาย

สัมภาษณ์ นายพรพงษ์ โล่ทอง พ่อค้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายสมอน แก้วอุ่นเรือน ตำแหน่งธุรกิจส่วนตัวหน้าที่ค้าขายสินค้าทั่วไป ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายประวัติ พนาสิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางสาว หมู่เฮีย พรหมสิงห์ แม่ค้าค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายโกศล จันทร์วิไล ลูกจ้างบริษัทหัตถกรรมหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ คุณณภัทร์ จันทร์วิไล ผู้รับเหมาทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ คุณวราภรณ์ พนาสิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางจันทรา พนาสิกุล แม่ค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ คุณสิริประไพ วิไลสาน แม่ค้าขาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางวิสุตา วิไลสาน แม่ค้าพรมแดนไทยลาว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางพรสทิติ ชะโยจะ ข้าราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายเชิดชัย ชะโยจะ ข้าราชการบำนาญครู ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางจิตาภา จันทร์ไบ ครูสอน โรงเรียนอรุณรังษีรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางสาวสดีใส ทรงศิลา ข้าราชการครูโรงเรียนวัดอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางวัฒนา กระบวนรัตน์ ครูโรงเรียนอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นางอารณีย์ ชัยเจริญ ครูโรงเรียนอรุณรังษี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ บุญส่ง พรหมสิงห์ ลูกจ้างประจำวิทยาลัยเทคนิค ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายวิชัย บุตรแสน ค้าขายธุรกิจส่วนตัว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายสง่า จันทานี ข้าราชการบำนาญ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายหฤษฏ์ วงษ์รัตนะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายธีรภัทร ภาโสภะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายธนภุต นามประเสริฐ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สัมภาษณ์ นายธีรภัทร ภาโสภะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ภาคผนวก ก.

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลการวิจัย

ที่ ศธ ๖๕๑๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๔๔ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๓๒๖๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๓๒๖๓๓
www.mcunk.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **นางนันทดา นรทพแก้ว**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พรรณชัย กิตติราโย (สงศรี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใจอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

@ผู้ให้หมาย นนทชัย

นางนันทดา นรทพแก้ว
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

(พระราชรัตนวงกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.กรวิทย์ นีศรีกรมโชค ๐๔๒-๕๓๒๖๓๓๕
E-mail: karkeng@gmail.com

ที่ ศส ๖๓๓๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
เลขที่ หมู่ ๓ ตำบลคำขยบทหาร
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๖๔๕๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๖๔๕๖๖
www.mcu.ac.th

๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **ทพ วิจัย พรหมวิไล**

ถึงที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณชัย กิตติราโน (สงศรี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักจริยธรรมเมือง ๔ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

อนุโยทมา งามวิชัย
วิชัย
(ทพ วิจัย พรหมวิไล)

พระราชวัตรนาถกรณั,ดร.
(พระราชวัตรนาถกรณั,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.วิชัยชัช เมธีกรรมโชค ๐๖๔-๖๒๖-๖๓๓๕
E-mail: kakeng@gmail.com

ที่ ศบ ๒๕๖๘/๒๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๕๘ หมู่ ๓ ตำบลคำชะอี
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๓-๕๔๕๒๓๓ โทรสาร ๐๔๓-๕๔๕๒๓๓
www.mou.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๘

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์กับข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร *คณบดี บัณฑิตศึกษา*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระรณชัย กิตติราโม (สงฺคฺริ) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักข้อวัตรมรคมีองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อหาวิชาการและการศึกษา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อภินันท์ อนันต์
คณบดี บัณฑิตศึกษา

เจริญพร

พระราชวัตร
(พระราชวัตรนาถกรม, คร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา คร.อวี.บี.ซี. เมธีธรรมโชติ ๐๒๕-๖๒๐๒-๖๒๐๕
E-mail: kirkeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๒๐๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำขมหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๑๖๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๖๑๕๑๑๑ โทรสาร ๐๔๒-๖๑๕๑๑๒
www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **นายบุญสวัสดิ์ ราชคฤหา**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระธรรมชัย กิตติราโม (สงครวิ) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใจอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพามาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นายบุญสวัสดิ์ ราชคฤหา
บุญสวัสดิ์ ราชคฤหา
(นายบุญสวัสดิ์ ราชคฤหา)

เจริญพร

พระราชมงคล
(พระราชวิธานุรักษ์,ศร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.วิทย์ชัย เมืงรวมโชค ๐๖๔-๖๖๖-๖๖๖๖๕
E-mail: kakeng@gmail.com

ที่ ศร ๒๑๑๘/๒๑

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
เลขที่ หมู่ ๓ ตำบลคำบงหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๙๕-๕๖๕๒๕๕ โทรสาร ๐๙๕-๕๖๕๒๕๕
www.mcu.ac.th

๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร *นางนันทิยา แก้วคุณ*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณชัย กิตติราโม (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๔ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใช้เวียนมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

นางนันทิยา แก้วคุณ
นางนันทิยา แก้วคุณ
นางนันทิยา แก้วคุณ

พระราชนันท
(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)
รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.ธวัชชัย เมศกรมโชค ๐๙๕-๕๖๕๒๕๕๕
E-mail: kudeng@gmail.com

ที่ ศบ ๒๕๓๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๕๔ หมู่ ๑ ตำบลคำบงพรวน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๓๓๖๖ โทรสาร ๐๔๒-๕๓๓๖๖
www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **น.ส. รุ่งโรจน์ , ปรอ.ภค**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระรณชัย กิตติราโม (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักจริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

น.ส. รุ่งโรจน์ , ปรอ.ภค
น.ส. รุ่งโรจน์ , ปรอ.ภค

เจริญพร

พระราชนิพนธ์
(พระราชรัตนาลงกรณ์,ศร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.อวิชัย เมื่ควมเลข ๐๖๔-๕๐๔-๖๖๖๕
E-mail: kekeng@gmail.com

ที่ ศส ๒๖๔๔/๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
เลขที่ ๓๑ ตำบลคำบกพรวน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๖๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๖๕๓๒๖
www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร ๒๖๗ ๒๕๖๑ ๕๖๕๓๓๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณชัย กิตติราโม (สงศรี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักจริยธรรมเมือง ๔ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

๐๔/๒๖๔๔ ๒๖๕๓๓๓

๒๖๕๓๓๓ ๕๖๕๓๓๓

(๒๖๕๓๓๓ ๕๖๕๓๓๓)

พระราชมงคล

(พระวารวิฑฒนาภรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา คร.อวิชัย เกียรติโชค ๐๔๒-๕๖๕๓๓๓

E-mail: lukeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๖๓๘/๒๓

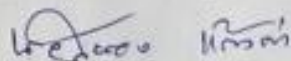

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย

๒๔๘ หมู่ ๓ ตำบลคำบกวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๖๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๐๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๐๕๓๕๕
www.mcunk.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร นิสิต

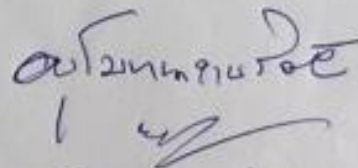
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๓ ฉบับ

ด้วย พระพนชัย กิตติวิธาน (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใจอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(๐๔๒๕๐๕๓๓ นิสิต)

เจริญพร

(พระราชวิธานองการณ,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.วิรัช นิสิตวิธาน ๐๔๒-๕๐๕๓-๕๐๕๕
E-mail: wisitwitaya@gmail.com

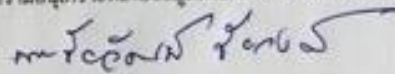
ที่ ศธ ๖๖๖๘/๒๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตหนองคาย
 ๒๑๔ หมู่ ๓ ตำบลคำบงกกราม
 อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
 โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๑๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๑๕๓๓๒
 www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

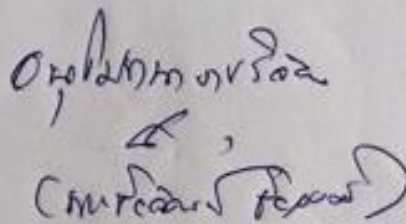
ด้วย พระณชัย กิตติราโม (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
 หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักจริยธรรมมืองค์ ๘ ในการดำเนิน
 ชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
 ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

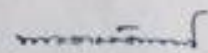
ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
 สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
 และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

 (นุรฉัตร กิตติราโม)

 (พระราชวิฑิตมาธกรณ,ดร.)
 รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
 ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
 เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ชัช เมืกรรมโชค ๐๒๔-๕๑๕๓๓๕
 E-mail: kakeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๒๑

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๑ หมู่ ๓ ตำบลคำบงกวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๐๕๒๑๑ โทรสาร ๐๔๒-๕๐๕๒๒๒
www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร *วิภาดา ศรีดกนย.*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณชัย กิตติราโม (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใช้วชิรมรรคมืองค์ ๔ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในคุณเลื้อยเทื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อนุโมทนามี

เจริญพร

วิภาดา ศรีดกนย.

(พระราชรัตนวงกรม์,ศร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.วิชัย ศรีธรรมโชติ ๐๔๒-๕๐๕-๒๕๑๑
E-mail: kdekong@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๖๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๕๔ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๖๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๐๕๖๑๑ โทรสาร ๐๔๒-๕๐๕๖๑๒
www.mcu.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร เดมสิวิท ๓๑๓๕๐๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระรณชัย กิตติราโม (สงครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใจอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้มีสิทธิของทางมหาวิทยาลัย ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

อนุโมทนาแก่ท่านวิจัย
๓๑๓๕๐๓
(ทศ ๑๓๓ ๓๑๓๕๐๓)

พระรณชัย กิตติราโม
(พระราชาคณะสงฆ์, คร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา คร.อริย์ธีร เมธีธรรมโชติ ๐๖๕-๕๖๒๖-๖๐๓๕
E-mail: kwkong@gmail.com

ที่ ศบ ๖๑๑๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๖๔ หมู่ ๓ ตำบลคำชะโนด
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๑๕๒๕๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๑๕๒๕๖
www.mcunkac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร นาย/เสกขันธ์ วิเศษสง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระรณชัย กิตติวิโรจน์ (สงขริ) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักโอวาทธรรมมัจฉาในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

๐๙/๐๔/๒๕๖๓
(นาย/เสกขันธ์ วิเศษสง)

เจริญพร

พระรณชัย
(พระราชวิธานองกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.ยวีร์ชัย เนตรมโชค ๐๔๒-๕๐๒-๖๐๑๘
E-mail: karkeng@gmail.com

ที่ ศธ ๒๕๖๔/๒๓

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๕๖ หมู่ ๓ ตำบลคำบงพิกุล
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๕๗๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๕๕๒๒๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๕๕๒๒๓
www.mcurk.ac.th

๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร *กนกพงศ์ สุทธิพร*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระพรหมชัย กิตติวโรดม (สงฆ์) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๔ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักข้อริเริ่มธรรมมืองค์ ๔ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หรือเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กนกพงศ์ สุทธิพร
กนกพงศ์ สุทธิพร

เจริญพร

พระพรหมชัย กิตติวโรดม
(พระราชวิธานองกรณ์,ดร.)
รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.อวิชัย เมศรมโชติ ๐๔๒-๕๕๕๒๒๓
E-mail: kakeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๓๓๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๓๓๔ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓๓๓๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๐๕๑๑๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๐๕๒๒๖
www.mcurk.ac.th

๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์กับข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **พระสมณะศรีธมฺม คณประพัจฉ**

ซึ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๓ ฉบับ

ด้วย พระสมณชิต กิตติธราโณ (สงฺครี) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๔๐๕๐๐๔ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักโอวาทธรรมมัจฉะ ๔ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ธมฺมคณฺหาญ
คณประพัจฉ
(พระสมณะศรีธมฺม คณประพัจฉ)

เจริญพร
พระราชมงคลธรรมาภรณ์
(พระราชวิธานองกรณ์,ดร.)
รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.เบ็ญจันท์ เมศฺรวัฒนโชติ ๐๔๒-๕๐๕-๖๓๓๕
E-mail: kudeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๓๑๘/๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๓๔ หมู่ ๓ ตำบลคำชะโนด
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๓-๖๓๕๒๓ โทรสาร ๐๔๓-๖๓๕๒๖
www.mcuk.ac.th

๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร *นางสาวณัฐวิมล*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๓ ฉบับ

ด้วย พระรณชัย กิตติราโม (สงฺหริ) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๖๐๒๕๐๕๐๐๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักใจอโยมรรคมิ่งค์ ๘ ในการดำเนิน
ชีวิตของประชาชนใน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ร.ณัฐวิมล
KS
(นางสาวณัฐวิมล)

เจริญพร

พระราชนัดดา
(พระราชรัตนาลงกรณ์,ศร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย
เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ศร.ณัฐวิมล เมื่อกวามโชค ๐๖๔-๐๖๔-๒๓๑๕
E-mail: kakeng@gmail.com

ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชน ในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

.....

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๑๐ ตอน (ข้าราชการ,ผู้นำชุมชน,พระสงฆ์,ประชาชน)

๑. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์
๒. สัมภาษณ์ข้อมูล : การประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘
๓. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาทิฐิ**
๔. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาสังกัปปะ**
๕. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาวาจา**
๖. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมากัมมันตะ**
๗. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาอาชีวะ**
๘. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาวายามะ**
๙. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาสติ**
๑๐. สัมภาษณ์ข้อมูล : สิ่งที่ทำให้เกิดการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่พร้อมไปด้วย **สัมมาสมาธิ**

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ - สกุล.....อายุ.....ปี.....

๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....

๑.๓ การศึกษา.....

๑.๔ อาชีพ..... ศาสนา.....

๑.๕ สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ ข้าราชการ ผู้นำชุมชน
 พระสงฆ์ ประชาชนทั่วไป

๑.๖ วัน/เวลา/ปี ที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ข้อมูล การประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ ๘

๒.๑ ท่านคิดว่าสาเหตุของการขาดอริยมรรค มีองค์ ๘ ของผู้นำชุมชน มาจากสาเหตุใด

.....

๒.๒ ท่านคิดว่าสาเหตุและแรงจูงใจของข้าราชการ และประชาชนในยุคปัจจุบันที่ขาดอริยมรรคมีองค์ ๘ ในตน มาจากสาเหตุใด

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าสาเหตุของการขาดอริยมรรค มีองค์ ๘ ในครอบครัวมาจากสาเหตุใด เพราะอะไร

.....

๒.๔ ท่านคิดว่าสาเหตุของการขาดอริยมรรค มีองค์ ๘ ในระดับชุมชน องค์กร มาจากสาเหตุอะไร

.....

๒.๕ ท่านคิดว่าผลกระทบต่อชุมชน,ข้าราชการและประชาชน ,พระสงฆ์ เมื่อขาดอริยมรรค มีองค์ ๘ ต่อการดำเนินชีวิตและสถาบันทางสังคม มาจากสาเหตุใด

.....

ตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง การใช้ในกิจการทั่วไปทุกประเภททั้งทางโลกและทางธรรม เข้าใจในอริยมรรคมีองค์ ๘ มีความเข้าใจถูกต้องของชุมชน ที่พร้อมไปด้วย **สัมมาทิฐิ**

๓.๑ สิ่งที่ทำให้รู้และเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อแก้ปัญหาในชุมชน

๑.) มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ที่จะบรรพชา หรือ บวชพระ หรือไม่

.....
๒.) มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ที่จะบรรพชา/บวชพระ เพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณใช่หรือไม่

.....
๓.) มีความเข้าใจที่ถูกต้องในการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๔ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มีความใฝ่ใจที่ถูกต้องในการเรียนรู้ ของประชาชน ที่พร้อมไปด้วย **สัมมาสังกัปปะ**

๔.๑ ท่านมีความใฝ่ใจที่ถูกต้องที่จะใช้ สัมมาสังกัปปะ เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในชุมชนทางสังคม

๑.) ท่านมีการใฝ่ใจน้อมไปในการออกบวช การไม่เพ่งร้ายไม่ทำทุกขีให้แก่ผู้อื่น

ตอนที่ ๕ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการพูดจาถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการใช้วาจา ของประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่พร้อมไปด้วย **สัมมาวาจา**

ตอนที่ ๖ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการกระทำถูกต้องและเข้าใจในหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการกระทำถูกต้อง ของข้าราชการ ประชาชน ผู้นำชุมชน ที่พร้อมไปด้วย **สัมมากัมมันตะ**

ตอนที่ ๗ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการดำรงชีพถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำรงชีพถูกต้อง ของข้าราชการ ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่พร้อมไปด้วย **สัมมาอาชีวะ**

ตอนที่ ๘ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความพากเพียรถูกต้อง ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ความพากเพียรถูกต้อง ของข้าราชการ ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่พร้อมไปด้วย สัมมาวาयามะ

ตอนที่ ๙ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการระลึกประจําใจถูกต้อง ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ของข้าราชการ ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่พร้อมไปด้วย สัมมาสติ

ตอนที่ ๑๐ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการตั้งใจมั่นถูกต้องและตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ของข้าราชการ ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่พร้อมไปด้วย สัมมาสมาธิ

ผู้สัมภาษณ์.....

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

สถานที่สัมภาษณ์.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

การประยุกต์หลักใช้จริยธรรมเมืองค้ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชน ในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

.....

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอน (สำหรับประชาชนทั่วไป,พระภิกษุ)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ สถานภาพ

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ข้อมูล : การประยุกต์หลักจริยธรรมเมืองค้ ๘

ตอนที่ ๑ สถานภาพ

ประชาชนทั่วไป

พระภิกษุ

ตอนที่ ๒ หลักจริยธรรมเมืองค้ ๘ สัมมาทิฎฐิ ความเข้าใจถูกต้อง, สัมมาสังกัปปะ ความใฝ่ใจที่ถูกต้อง, สัมมาวาจา การพูดจาถูกต้อง, สัมมากัมมันตะ การกระทำถูกต้อง, สัมมาอาชีวะ การดำรงชีพถูกต้อง, สัมมาวายามะ ความพากเพียรถูกต้อง, สัมมาสติ การระลึกประจําใจถูกต้อง, สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นถูกต้อง

๑. ข้าพเจ้าเข้าใจในหลักจริยธรรมเมืองค้ ๘ ถูกต้องมาก

๒. ข้าพเจ้ามีความใฝ่ใจ รับผิดชอบต่องานที่มอบให้ทำ

๓. ประชาชนมีใจรักในชุมชน วัด โรงเรียนที่ตนอยู่มาก

๔. ข้าพเจ้ามีความพากเพียรในการศึกษาตามหลักจริยธรรมเมืองค้ ๘ มาก

๕. ข้าพเจ้ามีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่อการทำงานเสมอ

๖. พระสงฆ์ ข้าราชการ มีความพากเพียรถูกต้องศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ

๗. ประชาชนมีความคิดสร้างสรรค์และเข้าใจถูกต้องในชุมชนนั้น

๘. ประชาชนมีความใฝ่ใจถูกต้องในการปฏิบัติต่อกฎระเบียบในสังคม

๙. ประชาชนมีความระลึกประจําใจถูกต้องในการเรียนมากขึ้น

๑๐. ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการพุดจาถูกต้อง เพิ่มมากขึ้น

.....

๑๑. ประชาชนใช้ปัญญาตั้งเจมั้นถูกต้อง ก่อนทำงานทุกครั้ง

.....

๑๒. ประชาชนมีการตรวจตราหาเหตุผลในการดำรงชีพถูกต้องเพิ่มมากขึ้น

.....

๑๓. พระสงฆ์ ญาติผู้ใหญ่ คือผู้คอยแนะนำการใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่เสมอ

.....

๑๔. พระสงฆ์ คือต้นแบบใน การฝักต้นให้ประชาชนมีความเข้าใจถูกต้อง ชย้นเอาใจใส่ มีความพากเพียรถูกต้องก่อนทำอะไรเสมอ

.....

๑๕. สภาพแวดล้อม เช่นประชาชน ผู้นำชุมชน ข้าราชการ พระสงฆ์ เพื่อน ๆ มีส่วนสำคัญต่อประชาชน ในการนำหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มาใช้

.....

๑๖. ผลของ การดำเนินชีวิตด้วยการใช้ หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นแนวทางทำให้ตน ประสบความสำเร็จเสมอ

.....

๑๗. มีกิจกรรมอะไรบ้างที่ชุมชนจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘

.....

๑๘. มีความพอใจในการเลือกกิจกรรม,มีความเพียรในการศึกษา,มีความคิดที่ฉลาด,ใช้ปัญญาในการรอบรู้

.....

อื่นๆ

.....

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชน ในตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษ ๑)ศึกษาการดำเนินชีวิตของ
ประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๒)การใช้หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการ
ดำเนินชีวิต ๓)การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลใน
เมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งเป็น ๒ ตอนประกอบด้วย

ชุดที่ ๑

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ข้อมูล การประยุกต์หลัก
อริยมรรคมีองค์ ๘ ตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง ตอนที่ ๔ สัมภาษณ์
ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ตอนที่ ๕ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้
เกิดการพูดจาถูกต้อง ตอนที่ ๖ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการกระทำถูกต้อง ตอนที่ ๗
สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการดำรงชีพถูกต้อง ตอนที่ ๘ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดความ
พากเพียรถูกต้อง ตอนที่ ๙ สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการระลึกประจำใจถูกต้อง ตอนที่ ๑๐
สัมภาษณ์ข้อมูล สิ่งที่ทำให้เกิดการตั้งใจมั่นถูกต้อง

ชุดที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์ การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ ในการดำเนินชีวิตของ
ประชาชน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมุ่งนำไปใช้
ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จะไม่กระทบ กระเทือนต่อการปฏิบัติงานและสถานภาพของ
ท่านแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงขอความกรุณาให้ท่านตอบ
แบบสอบถามทุกข้อตามสภาพจริง

ผู้วิจัยขอขอบคุณและอนุโมทนาในความร่วมมือของท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระรณชัย กิตติราโณ (สงครี)

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ภาคผนวก ค.
ประมวลภาพการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระสุขสันต์ ญาณทีโป, เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรัญรังษี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระจรุณ กิตติโก เลขานุการเจ้าอาวาสวัดอรัญรังษี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายพรพงษ์ โล่ทอง พ่อค้า
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมอน แก้วอุ้นเรื่อน ตำแหน่งธุรกิจส่วนตัวหน้าที่ค้าขายสินค้าทั่วไป
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประวัตี ทนาลิกุล ครูโรงเรียนอาชีวะหนองคาย
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาว หมุ่มเฮี้ย พรหมสิงห์ แม่ค้าค้าขาย
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายโกศล จันทรวีไล ลูกจ้างบริษัทหัตถกรรมหนองคาย
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณณภัทร์ จันทรวีไล ผู้รับเหมาทั่วไป
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณวราภรณ์ พนาสิกุล นักศึกษาเทคนิคหนองคาย
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางจันทร์ พนาสิกุล แม่ค้าขาย
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณสิริปะไพ วิไลสาน แม่ค้าขาย
 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ อาจารย์ประไพ ศรีเจริญธรรม ข้าราชการบำนาญครู ครูสอนพิเศษทั่วไป
 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางวิสุตา วิไลसान แม่ค้าพรมแดนไทยลาว
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางพรสถิต ชะโยจะ ชำราราชการบ้านาญครุ
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายเชิดชัย ชะโยจะ ราชการบ้านาญครุ
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางจิตภา จันทรีไพบี ครูสอน โรงเรียนอรุณรังษีรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวไสย ทรงศิลา ข้าราชการครูโรงเรียนวัดอรุณรังษี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางวัฒนา กระบวนรัตน์ ครูโรงเรียนอรุณรังษี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอารณีย์ ชัยเจริญ ครูโรงเรียนอรุณรังสี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอารณีย์ ชัยเจริญ ครูโรงเรียนอรุณรังสี
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ บุญส่ง พรหมสิงห์ ลูกจ้างประจำวิทยาลัยเทคนิค
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

นายไพฑูรย์ บุตรโยธี ตำแหน่งผู้ช่วย อสม,
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสง่า จันทานี ข้าราชการบำนาญ
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายทฤษฎ์ วงษ์รัตน์ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายธีรภัทร ภาโสภะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายธนภุต นามประเสริฐ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายธีรภัทร ภาโสภะ นักศึกษาโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระรณชัย กิตติรวโณ (สงฺศรี) Phra Ronnachal songsri
- เกิด : วันที่ ๒๒ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
- ภูมิลำเนาเดิม : บ้านเลขที่ ๖๙๒ หมู่ที่ ๖ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๕๙ นักระรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดหนองคาย วัดอรุณรังษี
- บรรพชาอุปสมบท : อายุ ๔๕ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖ วัดอรุณรังษี ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
- สังกัด : ธรรมยุติ
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๗
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดอรุณรังษี ๒๔๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย